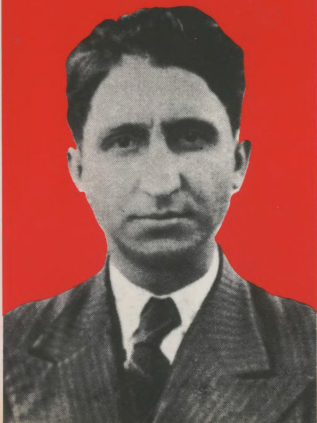

ΔΗΜΗΤΡΗ ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΥ

**ΠΑΝΤΕΛΗΣ
ΠΟΥΛΙΟΠΟΥΛΟΣ**

Ένας διανοούμενος
επαναστάτης

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΡΙΣΤΕΡΟ ΚΙΝΗΜΑ/18

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΠΟΥΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Εκδόσεις Γλάρος/224
Ελληνικό αριστερό κίνημα/18
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΣ
ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΠΟΥΛΙΟΠΟΥΛΟΣ
Copyright © 1992, Δημήτρης Λιβιεράτος
Copyright © 1992, Εκδόσεις Γλάρος
για την ελληνική γλώσσα

ISBN 960-275-224-6

Επιμέλεια δοκιμών: Παναγής Λυμπεράτος
Στοιχειοθεσία, επιμέλεια έκδοσης: ΑΡΧΟΣ
Φιλμογραφίες: Γιώργος Κώτσου
Εκτύπωση: Π. Κόκκαλης & Σία
Βιβλιοδεσία: Γιώργος Μπετσώρης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΛΑΡΟΣ Ο.Ε.
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 31 • 106 77 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ. 36.18.457 • 36.19.167

Ο Δημήτρης Λιβιεράτος γεννήθηκε το 1927 στην Αθήνα. Εντάχθηκε στο κίνημα της Εθνικής Αντίστασης από τα γυμνασιακά του χρόνια και το 1944, αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης, εκπαιδεύτηκε στη Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών του ΕΛΑΣ. Μετά την ήττα του αντιστασιακού κινήματος, συνέχισε να αγωνίζεται μέσα από το εργατικό κίνημα και όπως χιλιάδες άλλοι ταλαιπωρήθηκε στις φυλακές και τις εξορίες για πολλά χρόνια. Έγραψε ιστορικά βιβλία, κυρίως για το εργατικό ελληνικό κίνημα της περιόδου 1918-1936 και οικονομικές μελέτες για τη σύγχρονη Ελλάδα. Έγραψε επίσης για το αποικιακό κίνημα της Αφρικής.

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΟΡΩΝ
ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΟΡΩΝ
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ
ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ μέχρι 1920
ΜΑΥΡΗ ΗΠΕΙΡΟΣ - Εισαγωγή στην ιστορία της Αφρικής
ΑΛΓΕΡΙΝΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΑΦΡΙΚΗ με τον ΑΝΤΩΝΗ ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗ
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ 1967-1972
ΠΕΡΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ
ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ 1918-1923
ΙΟΥΛΗΣ 1965 - Η ΕΚΡΗΞΗ με τον ΓΙΩΡΓΟ ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1923-1927
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1927-1931

Μετάφραση

ΣΑΜΙΡ ΑΜΙΝ, Ο ιμπεριαλισμός και η άνοση ανάπτυξη

Δημήτρη Λιβιεράτου

ΠΑΝΤΕΛΗΣ
ΠΟΥΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Ένας διανοούμενος
επαναστάτης

Προλογίζει ο
Μιχάλης Ν. Ράπτης
(Πάμπλο)

Επίμετρο και νοκομμένα
Γαβριήλ Λαμπάτος

Εκδόσεις Γλάρος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
«Γεννήθηκα με τον αιώνα»	15
1922. Στο Μέτωπο	17
Οι παλαιοί πολεμιστές	19
Γραμματέας του ΚΚΕ	23
Το Μακεδονικό	26
Η «Σύσκεψη των Παραγόντων»	29
Η «Ενωμένη Αντιπολίτευση»	39
Ο Σπάρτακος	43
Ο Πουλιόπουλος υπερασπίζεται τους καταδικασμένους	54
Κορυφαία στιγμή	57
Ο άνθρωπος	67
Παρανομία – Φύλακή	73
Ακροναυπλία – Απριλιος 1941	81
Ηρωικό και πένθος	85
Υστερόγραφο	91
Έργα του Παντελή Πουλιόπουλου	93
Αναφορές	97
Βιβλιογραφία	101
Παράρτημα	105
Φωτογραφικά ντοκουμέντα – Μαρτυρίες	161

Πρόλογος

Ο Παντελής Πουλιόπουλος, άλλοτε Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ και ξεχωριστή φυσιογνωμία στην ιστορία του εργατικού επαναστατικού κινήματος της χώρας μας, γεννήθηκε στη Θήβα «με τον αιώνα» (1900), καθώς συνήθιζε να λέει. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας και από νεαρότατη ηλικία, στο διάστημα του ελληνοτουρκικού πολέμου 1919-1922, εξοικειώνεται με τις σοσιαλιστικές ιδέες και παίρνει μέρος στη διαμόρφωση του επαναστατικού κινήματος της χώρας μας.

Από τα πρώτα στελέχη του Κομμουνιστικού Κόμματος, ο Π. Πουλιόπουλος στέλνεται αντιπρόσωπός του (μαζί με τον Σ. Μάξιμο και τον Θ. Μάγγο) στο 5ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς (1924) και στο 3ο έκτακτο Συνέδριο του ΚΚΕ (Νοέμβριος 1924), εκλέγεται μέλος της Κεντρικής Επιτροπής και αμέσως έπειτα Γενικός Γραμματέας του. Προικισμένος με βαθιά μαρξιστική και γενική μόρφωση, κάτοχος πολλών ξένων γλωσσών, ο Π. Πουλιόπουλος είναι από τους πρώτους κομμουνιστές ηγέτες μέσα στην Τρίτη Διεθνή, που παρακολουθεί με ανησυχία, αλλά και με κατανόηση την ιστορική πάλη στις γραμμές της, ανάμεσα στη «σταλινική» και «τροτσκιστική» πτέρυγα. Και αυτό από το 1926. Ο Π. Πουλιόπουλος είναι ο πρώτος μέσα στο ΚΚΕ που συνειδητά υιοθετεί τις θέσεις της Αριστεράς Αντιπολίτευσης του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης και της Τρίτης Διεθνούς, γύρω από τον Τρότκι και την πλειάδα των «παλαιών Μπολσεβίκων» που τον ακολουθούν, και οργανώνει μια αντίστοιχη τάση στην Ελλάδα.

Γι' αυτό και διαγράφεται από το Κ.Κ.Ε. το 1927, πράγμα που

τον αναγκάζει να δράσει σαν εξωκομματική αντιπολίτευση, γνωστή σαν η οργάνωση του «Σπάρτακου», από τον ομώνυμο τίτλο του θεωρητικού περιοδικού της.

Σ' αυτή την προσπάθεια συμβάλλουν επίσης γνωστά κομμουνιστικά στελέχη της εποχής, όπως ο Σεραφείμ Μάξιμος, ο Παστίας Γιατσόπουλος, ο Γιώργης Νίκολης και άλλοι: Ο «Σπάρτακος» σταδιοδρομεί σαν ανεξάρτητη οργάνωση ως το 1934, οπότε συγχωνεύεται με ρεύματα που βγήκαν κατά διάφορες εποχές από τον «Αρχαιομαρξισμό», ιδιότυπη αιρετική παραφυάδα του ελληνικού εργατικού κινήματος, που σχηματίστηκε από το 1924 παράλληλα και εναντίον του ΚΚΕ. Η δικτατορία του Μεταξά επικηρύσσει τον Π. Πουλιόπουλο, που καταδικώμενος εξακολουθεί στην παρανομία τη δράση του, ώσπου συλλαμβάνεται το 1938, μεταφέρεται στην Ακροναυπλία κι από κει το 1942 στο ιταλικό στρατόπεδο της Λάρισας, όπου και παραμένει ως τις παραμονές της δραματικής του εκτέλεσης.

Συνδεδεμένος στενά μαζί του από το 1929 είχα την ευκαιρία να τον συναντώ συχνά στο διάστημα της παράνομης ζωής και δράσης που μας βύθισε όλους η 4η Αυγούστου. Τον θυμάμαι καταζητούμενο, κλεισμένο σε μια φτωχική κάμαρα κάποιας απερίγραπτης μάντρας κατά τα μέρη του Μεταξουργείου, περιμένοντας να νυχτώσει για να «ξεγρακίσει» και να πάρει λίγο αέρα. Τον θυμάμαι απόλυτα γαλήνιο, γράφοντας, διαβάζοντας, συζητώντας, με κείνο το αμίμητο βαθύ, στοχαστικό του βλέμμα και την καθολικότητα του πνευματικού ενδιαφέροντός του. Μέσα στις τόσες άλλες πολιτικές, πρακτικές του απασχολήσεις βρήκε τον καιρό να ξαναδιαβάσει και μερικούς από τους «κλασικούς» του, μεταξύ των άλλων, θυμάμαι τον Σέλλεϋ, που προσπάθησε να μου γνωρίσει, μεταφράζοντάς τον αργά, ευαίσθητα, από τ' αγγλικά στη γλώσσα μας. Ο Π. Πουλιόπουλος μετέφρασε πολλά βασικά έργα του Μαρξισμού, όπως την *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* του Κ. Μαρξ (με τον Γ. Δούμα), τις *Οικονομικές Θεωρίες του Κ. Μαρξ*, τη *Θεωρία του Ιστορικού Ορισμού* του Ν. Μπουχάριν, το *Κεφάλαιο* του Κ.

Μαρξ (με τον Γ. Δούμα), την *Προδομένη Επανάσταση* του Τρότσκι και διάφορα άλλα κείμενα. Έγραψε ο ίδιος σειρά από βιβλία, μελέτες, άρθρα, που μαρτυρούν αναντίρρηση για τον ειδικό του ρόλο στο ελληνικό εργατικό, επαναστατικό κίνημα και την ανώτερη, ξεχωριστή του κλάση: σαν θεμελιωτή του επαναστατικού μαρξισμού στη χώρα μας.

Ως την εποχή του Π. Πουλιόπουλου το ελληνικό εργατικό κίνημα βρισκόταν επηρεασμένο από ιδεολογικά ρεύματα «αναρχοποπουλιστικά» ή καθαρά ρεφορμιστικά. Ο επαναστατικός μαρξισμός, τέτοιος που εκπροσωπείτο εκείνη την εποχή από τον Λενινισμό και την Τρίτη Διεθνή, ήταν ακόμα στα σπάργανά του, κι είχε ήδη αρχίσει μερικά, να αλλοιώνεται από την ανερχόμενη σταλινική παραμόρφωσή του στη Σοβιετική Ένωση. Ο Π. Πουλιόπουλος, χάρη στη σοβαρή θεωρητική μαρξιστική και γενική του κατάρτιση, στη βαθιά γνώση πολλών ξένων γλωσσών, και την πρακτική επαναστατική του πείρα, εκπροσωπούσε μια τάση στο ελληνικό κίνημα, την πιο κοντινή στις παραδόσεις και το πνεύμα της λενινιστικής περιόδου της Τρίτης Διεθνούς. Αυτό φαίνεται καθαρά στα διάφορα έργα του, και ιδιαίτερα στο βασικό του σύγγραμμα: *Δημοκρατική ή σοσιαλιστική επανάσταση στην Ελλάδα*, που για την εποχή του (1934) υπήρξε η πιο σοβαρή οικονομικοκοινωνική ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας, με μεγάλη επικαιρότητα ακόμα και σήμερα.

Στο έργο του αυτό ο Π. Πουλιόπουλος αντέκρουε τη θέση που άρχισε από τότε (1934) συστηματικά να υποστηρίζει το ΚΚΕ, ότι η Ελλάδα ήταν υποανάπτυκτη χώρα, σχεδόν «μισοφεουδαρχική», «αστικοσιφιλιάδικη», με ασυμπλήρωτο «αστικοδημοκρατικό μετασχηματισμό» ικανό να ολοκληρωθεί μόνο από μια «αστικοδημοκρατική επερχόμενη επανάσταση», και όχι «προλεταριακή Σοσιαλιστική». Πράγμα που είχε σαν συνέπεια να δικαιολογεί τη διαρκή «συνεργασία τάξεων», τη συμμαχία με τα κόμματα της δήθεν «εθνικής αστικής τάξης», για τη συμπλήρωση της «αστικοδημοκρατικής επανάστασης», με όλες τις καταστροφικές επίσης συνέπειες μιας τέτοιας γραμμής

τόσο στο διάστημα της μεταξικής δικτατορίας, όσο και κυρίως στο διάστημα της Κατοχής, της Αντίστασης και της μετέπειτα κατάστασης.

Η θεμελιώδης σημασία της διαφορετικής αυτής εκτίμησης από τους μεν και τους δε του χαρακτήρα της χώρας και της Επανάστασής της θα καταφανεί πληρέστερα, όταν κάποτε γραφεί αντικειμενικά η πραγματική ιστορία του επαναστατικού μας κινήματος και αποκατασταθεί ο ρόλος, θεωρητικός και πρακτικός, που 'παιξαν σ' αυτή φυσιογνωμίες ξεχωριστές όπως του Παντελή Πουλιόπουλου, πρωτοπόρου διανοούμενου επαναστάτη και ηρωικού, παραδειγματικού αγωνιστή.

Ηρωικός υπήρξε ο θάνατός του, επισφραγίζοντας άξια ολόκληρη την παραδειγματική αγωνιστική του ζωή. Ο Παντελής Πουλιόπουλος εκτελέστηκε, μαζί με 103 (ή 105) άλλους πολιτικούς κρατούμενους, κοντά στο Νεζερό, έξω από τη Λάρισα, στις 6 Ιουνίου 1943. Οι πολιτικοί κρατούμενοι του ιταλικού στρατοπέδου της Λάρισας εκτελέστηκαν σαν αντίποινα ύστερα από το γνωστό σαμποτάζ των ανταρτών στη σιδηροδρομική γραμμή της σήραγγας του Κουρνόβου, κοντά στο Δομοκό.

Παρά τις προσπάθειες που έγιναν τότε να κρυφτούν οι λεπτομέρειες της εκτέλεσής του, είναι σήμερα γνωστό πως ο Π. Πουλιόπουλος ειδικά δεν σκοτώθηκε από τους στρατιώτες του ιταλικού αποσπάσματος, αλλά από αξιωματικούς και καραμπινιέρους. Κι αυτό, γιατί ο Πουλιόπουλος προσφώνησε τους απλούς στρατιώτες στη γλώσσα τους (τα ιταλικά) κι αυτοί αναστατωμένοι από την επαναστατική έγκληση του αγωνιστή, δεν έβρισκαν πια τη δύναμη να τον εκτελέσουν.

Μιχάλης Ν. Ράπτης
(Πάμπλο)

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΠΟΥΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

1

«Γεννήθηκα με τον αιώνα»

«Θήβα υψόμετρο από θάλασσα 148,42. Υπάρχει μουσείον, ερείπια, τείχη και ιστορικοί οικισμοί. Ο Δήμος Θηβαίων έχει 3.491 κατοίκους, έδρα επισκοπής Θηβών και Λιβαδειάς. Η πόλη κατεστράφη από σεισμούς το 1853 και 1893, είναι νέα. Ευρίσκεται επί των ερειπίων της αρχαίας Ακρόπολης του Κάδμου, 800 x 400 μέτρα, που υψώνεται 43,63 μέτρα πάνω από την πεδιάδα. Δυο όμορφοι ευθείς δρόμοι με δενδροστοιχίες και καταστήματα, δίνουν μια εικόνα ζωηρότητας, προπαντός η οδός Επαμεινώνδου. Η πόλη είναι προικισμένη με άφθονο, καλό, πηγαίο νερό του Κιθαιρώνας. Τρία προάστια: Άγιοι Θεόδωροι 1144 κάτοικοι, Πολύγυρα και Πυρί 1368 κάτοικοι. Η επίσκεψη των Θηβών είναι ενδιαφέρουσα, προπαντός από τοπογραφικής απόψεως, για όποιον θέλει να ξαναβρεί τους αρχαίους τόπους των οποίων τα ονόματα αναφέρονται τόσο συχνά στην ιστορία και μυθολογία και απ' όπου οι αρχαίοι τραγωδοί πήραν τόσα θέματα των δραμάτων τους. Τα ερείπια δεν είναι αξιόλογα αλλά το Μουσείον περιέχει ωραία γλυπτά. Η πλήρης εξερεύνηση διαρκεί 3-4 ώρες επί υποζυγίου»¹.

Αυτήν την περιγραφή της Θήβας μας δίνει ένας γαλλικός οδηγός των αρχών του αιώνα μας. Σ' αυτό το περιβάλλον γεννή-

θηκε ο Παντελής Πουλιόπουλος, στις 10 Μαρτίου 1900 στη Θήβα, όπως ο ίδιος συνήθιζε να λέει: «Γεννήθηκα με τον αιώνα».

Η οικογένειά του καταγόταν από την Ήπειρο. Ήταν γιος του Νικολάου (Νικολάκη) Πουλιόπουλου, εμπόρου των Θηβών, που διατηρούσε μεγάλο για την εποχή του κατάστημα στην οδό Οιδύποδος-Επαμεινώνδου, στην πλατεία Αγίου Ιωάννη Καλοκτένη, τοπικού Αγίου. Πουλούσε βελόντζες, κάπες, ενδύματα για χωρικούς της περιοχής, αλλά το κατάστημά του ήταν και ελληνογραφείον. Το σπίτι της οικογένειας όπου γεννήθηκε ο Παντελής ήταν το πέτρινο οίκημα Κάδμου και Δίρκης που υπάρχει ακόμα. Πολλά σπίτια σ' αυτή την περιοχή ανήκαν στα παιδιά του Νικολάου. Ο Παντελής ήταν το πέμπτο από έξι παιδιά. Πρώτος ο Δημήτριος (Μήτσος), δεύτερος ο Κώστας, ο οποίος έγινε ράφτης (φραγκορράφτης), τρίτος ο Γιώργος, που με τον τέταρτο, Χρίστο, αναχώρησαν για την Αμερική. Πέμπτος ο Παντελής και τελευταία η κόρη Ευαγγελία. Αυτή παντρεύτηκε τον Ετεοκλή Βουρδουμπά, φαρμακοποιό, αδελφό του υπουργού.

Ο Παντελής τελείωσε Δημοτικό και Γυμνάσιο στη Θήβα. Πρέπει να πέρασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1919 και παρέμεινε στην Αθήνα να σπουδάσει.

1922. Στο Μέτωπο

Με τους επιστρατευθέντες είχαν παρουσιαστεί και πολλοί νέοι του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος. Άρχισαν να δημιουργούν «ομίλους», όπως ονόμασαν τις ομάδες, σε κάθε στρατιωτική μονάδα. Στο Μέτωπο συγκεντρώθηκαν περίπου 200 άτομα από τους ομίλους. Στο Ναυτικό δημιουργήθηκαν όμιλοι σχεδόν σε όλα τα πλοία και το Ναύσταθμο που χρησίμευε σαν κέντρο.

Τα αντιτορπιλικά «Σφενδόνη» και «Βέλος», που ταξίδευαν συνέχεια Πειραιά-Σμύρνη, γίνονταν τα μέσα αποστολής εφημερίδων και φυλλαδίων προς το Μέτωπο. Ως ηγέτες παρουσιάζονταν ο Δ. Γιαμμογιάννης από τη Θεσσαλονίκη, που εξασφάλιζε τη σύνδεση Στρατού-Ναυτικού και ο έφεδρος ανθυπολοχαγός τηλεγραφητής, Μιχάλης Οικονόμου.

Ο Παντελής στρατεύθηκε το 1920. Εκπαιδεύτηκε τηλεγραφητής και έγινε λοχίας. Τον έστειλαν να υπηρετήσει στο μέτωπο της Μ. Ασίας. Παρουσιάστηκε στη Σμύρνη. Εκεί βρισκόταν οργανωμένος πυρήνας στρατιωτών με τους Μιχάλη Οικονόμου, Μιλτιάδη Ζαφειριάδη, Νίκο Μπονάνο, Φωτεινό, τον Τούρκο σοσιαλιστή Αλή και άλλους. Ο Πουλιόπουλος στρατολογήθηκε στον πυρήνα μαζί με τους Μοναστηριώτη, Νικόλη.

Ο Παντελής Πουλιόπουλος συνδέθηκε με τον Οικονόμου. Δεν ξέρουμε αν είχε σύνδεση από την Αθήνα ή πήρε τη σύνδεση στο Μέτωπο. Συμμετείχε στην κεντρική ομάδα μαζί με τους Γιάννη Μοναστηριώτη, Ν. Ευαγγελόπουλο, Γιώργη Νίκολη και πρώτο τον Στέλιο Αρβανιτάκη. Οι όμιλοι των στρατιωτών ενισχύθηκαν από τους εξόριστους σιδηροδρομικούς. Μετά την απεργία της 21.2.1922, η κυβέρνηση Γούναρη έδωσε εντολή και συνελήφθησαν οι απεργοί στη διάρκεια της συνέλευσής τους στις 23 Φεβρουαρίου 1922. Οι συλληφθέντες στάλθηκαν στο Μέτωπο για τιμωρία.¹

Στο Μέτωπο έβγαλαν την εφημερίδα *Ερυθρός Φρουρός*. Μετά την κυκλοφορία της συνελήφθησαν μερικοί από την ομάδα και αφού έμειναν τρεις τέσσερις μήνες φυλακή, τους σκόρπισαν σε διάφορες μονάδες. Με τα πλοία του στόλου, όπου υπήρχαν κομμουνιστικοί πυρήνες², έφθναν στο Μέτωπο εφημερίδες κα: έντυπα του κόμματος, όπως η *Φωνή του Εργάτη* από τη Θεσσαλονίκη και *Ο Ριζοσπάστης* από την Αθήνα. Η δραστηριότητα των πυρήνων συνεχιζόταν ζωηρή. Δίνουμε απόσπασμα μιας προκήρυξης που έγραψε ο Παντελής και μοιράστηκε στο Μέτωπο και την Ελλάδα.

«...Πρέπει να το νιώσουμε καλά. Ενώσω δεν ανοίγουμε τα μάτια μας για να ιδούμε το βάραθρο όπου μας οδηγεί το σημερινό κοινωνικό σύστημα, ο πόλεμος ακατάπαυστα θα στέλνει στις λαϊκές μας μάζες το θάνατο και τη δυστυχία για να γεμίζει με το αίμα και τον ιδρώτα μας τις κάσες των πλουσιών... (*Μαρξιστικό Δελτίο*, Αύγουστος, 1964).

Λίγο πριν την κατάρρευση του Μετώπου συνελήφθησαν περίπου 25 στρατιωτικοί, κατηγορούμενοι για αντιπολεμική δράση. Μεταξύ αυτών ο Παντελής, ο Οικονόμου, ο Σταυρίδης. Κλείστηκαν στις φυλακές του Μπαρτζόβα στα περικόρα της Σμύρνης για να περάσουν από στρατοδικείο με την κατηγορία της «εσχάτης προδοσίας». Σε λίγο όμως έσπασε το Μέτωπο και απελευθερώθηκαν. Έφθασαν στην Αθήνα με τα υπολείμματα του Στρατού.³

Οι παλαιοί πολεμιστές

Για πρώτη φορά σε μεγάλο κομματικό όργανο παρευρίσκεται ο Παντελής Πουλιόπουλος στο Έκτακτο Συνέδριο το οποίο συνήλθε στην Αθήνα 20 Οκτωβρίου-1 Νοεμβρίου 1922.¹ Αυτή την εποχή στην εξουσία βρίσκεται η Επαναστατική Κυβέρνηση Πλαστήρα. Η αστυνομία παρακολουθεί συνέχεια τις εργασίες του συνεδρίου που συνέρχεται νόμιμα. Το σώμα προσανατολίζεται προς τα αριστερά και κάνει κριτική των αποφάσεων του Φεβρουαρίου. Συζητούνται οι θέσεις του Φεβρουαρίου 1922 και μερικοί σύνεδροι ζητούν τη διαγραφή της προηγούμενης ηγεσίας, την οποία χαρακτηρίζουν «δεξιά». Μεταξύ των συνέδρων παρευρίσκονται αντιπρόσωποι των 200 περίπου μελών της κομμουνιστικής οργάνωσης του στρατού που ελέστρεψαν από τη Μικρά Ασία. Ο συνολικός αριθμός των μελών του κόμματος είναι 450 μέλη.² Οι Παντελής Πουλιόπουλος, Ελευθέριος Σταυρίδης, Γ. Νίκολης, Ι. Μοναστηριώτης είναι μερικοί από αυτούς που θα αποτελέσουν τον πυρήνα της επόμενης ηγεσίας του κόμματος.

Αυτή την εποχή η Ελλάδα κατακλύζεται από τους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας και οι περισσότεροι στρατιώτες, ύστερα από πολύχρονη θητεία, επιστρέφουν στην πολιτική ζωή. Νέοι

ακόμα στην ηλικία, γέρασαν στη φρίκη των μετώπων. Τλαιπωρημένοι, κουρασμένοι, απογοητευμένοι ρίχνονται άνεργοί στις μεγάλες πόλεις. Πολλοί από τους στρατιώτες που προηγούμενα ζούσαν σαν αγρότες, έχουν χάσει τη γη τους.

Τότε μερικοί σκέφτηκαν να συγκεντρωθούν. Οι πρώτες συναντήσεις έγιναν στο καφενείο Ντουρέκα της οδού Σόλωνος και κατέληξαν στη δημιουργία της Ένωσης Παλαιών Πολεμιστών. Επικεφαλής της πρώτης ομάδας εξελέγη ο Παντελής Πουλιόπουλος και συμμετείχαν οι Γ. Νίκολης, Ι. Μοναστηριώτης, Τάσος Χαίνογλου, Γερογιάννης, Ν. Ευαγγελόπουλος, Βασ. Νιζολινάκος, Μουτούσης, Αναγνωστόπουλος.

Μετά από τις συναντήσεις αυτές κυκλοφόρησαν προκήρυξη όπου έδειχναν τον αντιπολεμικό τους προσανατολισμό. Ζητούσαν γη για τους πολεμιστές. Να απαλλοτριωθούν και να μοιραστούν ιδιωτικά, κρατικά και εκκλησιαστικά-μοναστηριακά χτήματα. Την προκήρυξη την έστειλαν όπου μπορούσαν. Σε συναδέλφους στις επαρχίες, αλλά και στα Εργατικά Κέντρα, σωματεία, εφημερίδες. Καλούσαν τους Παλαιούς Πολεμιστές να οργανωθούν αμέσως, μόνοι τους, σε τοπικές ενώσεις.

Έτσι άρχισε το πρώτο μεγάλο αυθόρμητο κίνημα καταπιεζομένων στην Ελλάδα. Οι Παλαιοί Πολεμιστές συγκεντρώνονταν σε συνέλευση, εξέλεγαν μια επιτροπή και άρχιζαν τη δράση τους. Εκατοντάδες μαχητικές οργανώσεις δημιουργήθηκαν σε όλες τις επαρχίες. Ακόμα δεν έχει δημοσιευθεί, απ' ό,τι ξέρω, μια μεγάλη μελέτη αυτού του σπουδαίου λαϊκού κινήματος. Οι Τοπικές Ενώσεις συγκεντρώθηκαν σε μια Πανελλήνια Ομοσπονδία. Το συνέδριό της συνήλθε στις 5-9 Μαΐου 1924 στην Αθήνα. Πρόεδρος εξελέγη ο Παντελής Πουλιόπουλος. Η εκλογή του 24χρονου μαχητικού διανοητή ήταν η φυσική εξέλιξη της φωτισμένης δραστηριότητάς του. Οι αποφάσεις του συνεδρίου γράφτηκαν από τον Παντελή με το ψευδώνυμο Φίλιππος Ορφανός. Κυκλοφόρησαν σε βιβλίο με τον τίτλο *Πόλεμος κατά του Πολέμου*.³ Γράφει στον πρόλογο του βιβλίου:

«Ήταν ιστορικό το Πρώτο Πανελλήνιο Συνέδριο Παλαιών

Πολεμιστών και Θυμάτων Στρατού που συνήλθε στην Αθήνα τις 5-9 του περασμένου Μαΐου. Πρώτη φορά μέσα στη χώρα μας οργανώνεται συστηματικά, συγκεντρώνεται, γενικεύεται και παίρνει μια καθορισμένη μορφή ο αντιπολεμικός και αντι-μιλιταριστικός αγώνας. Πρώτη φορά μέσα στην Ελλάδα αντήχησαν άφοβη και ρωμαλέα η φωνή των επιζώντων και των θυσιασμένων του πολέμου. Ενάντια στο μεγάλο έγκλημα. Πρώτη φορά οι παλαιοί στρατιώτες τείνουν το χέρι τους προς τους αδελφούς των άλλων χωρών κι επάνω απ' των πατρίδων τα σύνορα έρχονται κι αυτοί να σφυρηλατήσουν έναν ακόμη κρίκο στην αλυσίδα της Διεθνούς Αλληλεγγύης των καταδυναστευομένων λαών του κόσμου. Έπρεπε οι γενικές και ειδικές προγραμματικές θέσεις που ψήφισε το Συνέδριο να διαβασθούν από όλους και να διαχυθεί το πνεύμα τους μέσα στις μάζες τις λαϊκές»...

Προφητικά λόγια του Διεθνιστή Πουλιόπουλου. Δυστυχώς οι λαοί θα ξαναπολεμήσουν σε λίγα χρόνια παρασυρμένοι από τους φοβερούς εθνικισμούς που κάθε τόσο αναμοχλεύει μια κυρίαρχη τάξη για να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά της. Ακόμα μέχρι σήμερα είναι επίκαιρο αυτό το μήνυμα αλληλεγγύης. Ακόμα μέχρι σήμερα κινδυνεύουμε από τους άχρηστους πολέμους. Ο ίδιος ο Πουλιόπουλος θα πέσει θύμα σ' έναν τέτοιο απάνθρωπο πόλεμο, όπως θα δούμε παρακάτω.

Στο κεφάλαιο Πόλεμος Κατά Του Πολέμου αυτών των θέσεων γράφει:

«1. Αν αφαιρέσουμε μια σειρά ημπαράφρονες στρατιωτικούς, των οποίων η συνείδηση έχει πωρωθεί και κάθε ανθρώπινο αίσημα έχει σβησθεί και οι οποίοι ως μόνη χαρά της ζωής των έχουν το να βλέπουν χιλιάδες ανθρώπους ν' αλληλοσκοτώνονται στα πεδία των μαχών κάτω από τα προστάγματά τους –έξω απ' αυτούς– κάθε λογικός άνθρωπος σήμερα θεωρεί καθήκον του να διακηρύξει ότι είναι κατά του πολέμου μα ότι τον πόλεμο τονέ δέχεται σαν ένα αναγκαίο κακό»...

«Ο αντιπολεμικός αγώνας της Ομοσπονδίας Παλαιών Πολεμιστών και Θυμάτων Στρατού δε θα είχε βέβαια καμιά ξεχωριστή σημασία για το λαό, αν, αναχωρώντας από μια τέτοια α-

φετηρία, επρόκειτο να περιορισθεί σε μια πλατωνική αποδοκιμασία του πολέμου. Απεναντίας η Ομοσπονδία μας συγκεντρώνει και κατευθύνει συστηματικά τη σταθερή απόφαση της πιο ζωντανής μερίδος του πολεμήσαντος και επιζώντος λαού, να αναλάβει έναν αληθινό και αποτελεσματικό αγώνα εναντίον του πολέμου. Ο αντιπολεμικός μας αγώνας επίσης δεν είναι συνέπεια διαθέσεως απλώς μισοπόλεμης και φιλοτομαρικής, δεν προέρχεται από τον φόβο των θυσιών και από την επιθυμία να τις αποφύγουμε...

«2. α) Έξω από τους άλλους δευτερεύοντες και περισσότερο παροδικούς λόγους, οι πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ των κρατών προέρχονται από τις *μπεριαλιστικές συγκρούσεις των προνομούχων ολιγαρχιών που επικρατούν μέσα σε κάθε χώρα και επιζητούν την κατάκτηση όσο το δυνατόν μεγαλύτερων πεδίων εκμεταλλεύσεως.* β) Η πρόσφατη ιστορία μας απέδειξε τρανά πόσο ύπουλες και λαοπλάνες είναι οι δικαιολογίες περί «*εθνικής ενότητας*» «*αμύνης της χώρας*» κ.λπ., κάτω από τις οποίες σκέπαζαν οι δημιουργοί των πολέμων τα αληθινά τους αίτια. γ) Όποια κι αν είναι η έκβαση του πολέμου για το καθένα εμπόλεμο κράτος, τ' αποτελέσματά του είναι ολέθρια για τους λαούς, πάντα οι λαοί τόσο του νικητού όσο και του νικημένου βγαίνουν και οι δύο νικημένοι από τον πόλεμο...»⁴

Η Ομοσπονδία εξέδιδε εβδομαδιαία εφημερίδα, τον *Παλαιό Πολεμιστή*, με τη μεγάλη για την εποχή κυκλοφορία των 20.000 φύλλων. Υπεύθυνος ο Γιάννης Μοναστηριώτης.

Ο Παντελής Πουλιόπουλος, πριν λίγο καιρό, είχε εκπροσωπήσει τους Παλαιούς Πολεμιστές στο Εθνικό Συμβούλιο του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος (ΣΕΚΚΕ), όπως αναφέραμε παραπάνω.

Οι Παλαιοί Πολεμιστές έκαναν πολλές και μεγάλες κινητοποιήσεις για τη διεκδίκηση της γης. Όπως στη Λιβαδειά τον Ιανουάριο του 1925 και στα Τρίκαλα το Φεβρουάριο του ίδιου χρόνου.

Η Ένωση Παλαιών Πολεμιστών θα διαλυθεί από το δικτατορικό καθεστώς του Πάγκαλου. Τότε ο Παντελής Πουλιόπουλος ήταν φυλακισμένος για το Μακεδονικό ζήτημα.

Γραμματέας του ΚΚΕ

Στις 3-8 Φεβρουαρίου 1924 εκπροσωπεί τους Παλαιούς Πολεμιστές στο Εθνικό Συμβούλιο του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος που συνήλθε στην Αθήνα.

Τέλος Νοεμβρίου - αρχές Δεκεμβρίου 1924 συνήλθε το Γ' Έκτακτο Συνέδριο του Κόμματος. Το όνομά του έγινε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος και γραμματέας του εξελέγη ο Παντελής Πουλιόπουλος. Ένας χρόνος καταπληκτικής δραστηριότητας για τον Πουλιόπουλο. Αλλά σε καμιά περίπτωση δεν αφήνει τις μελέτες του. Διαβάζει τους μαρξιστές θεωρητικούς στο πρωτότυπο. Στο μεταξύ έχει μάθει πολλές γλώσσες, μόνος του. Συνολικά κατέχει περί τις 10 γλώσσες. Αλλά και το πιο εκπληκτικό, εξελίσσεται σε έναν από τους καλύτερους νομικούς της εποχής του. Είναι από τους λίγους που αναφέρονται στους ρωμαϊκούς κώδικες στα λατινικά.

Ο καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου, Νίκος Αλιβιζάτος, σε μια μελέτη του με τίτλο «Ένας κομμουνιστής νομικός για την πρώτη νομοθετική εμφάνιση του όρου "κρατούν κοινωνικό σύστημα" -σχόλιο σε μια κριτική του βενιζελικού "Ιδιωνύμου" από τον Παντελή Πουλιόπουλο», γράφει:

«Μια από τις λιγοστές εξαιρέσεις στον κανόνα αποχής των κομμουνιστών από τις νομικές συζητήσεις είναι και το κείμενο που παρουσιάζουμε. Ασφαλώς ο Παντελής Πουλιόπουλος δεν απέβλεπε στον "ουδέτερο" σχολιασμό του πρώτου ευθέως αντικομμουνιστικού νομοθετήματος στη χώρα μας, αλλά να το σιγματίσει. Εντούτοις η κριτική του, που, πράγμα μοναδικό για την εποχή, δημοσιεύτηκε σ' ένα καθ' όλα "καθιερωμένο" και διόλου αντικοφορμιστικό νομικό περιοδικό, διακρίνεται από διεισδυτικότητα, πρωτότυπη νομική επιχειρηματολογία, επαφή με τη σχετική βιβλιογραφία, και μian υποβόσκουσα φροντίδα να προκαλέσει νομικό διάλογο, που την καθιστούν σπάνιο δείγμα "ανοιχτής" γραφής με φιλοδοξίες επιστημονικότητας, που έκτοτε σχεδόν εξέλιπε από την ελληνική κομμουνιστική φιλολογία».

Στη μελέτη που αναφέρει ο καθηγητής Αλιβιζάτος, ο Παντελής αποκαλύπτει το πραγματικό αντιδραστικό νόημα του πρωτοφανούς νόμου 4229/1929 που πήρε το όνομα *Ιδιώνυμον*. Με αυτόν το νόμο και επί πολλά χρόνια καταδιώχθηκαν χιλιάδες εργάτες, αγρότες, διανοούμενοι. Η κριτική του Πουλιόπουλου δημοσιεύτηκε στο τελευταίο τεύχος του 1930 του διμηνιαίου νομικού περιοδικού *Δικαιοσύνη* (τ. Η' σ. 429-430).

Ο Πουλιόπουλος καταλήγει στη μελέτη του:

«Τέλος είναι άτοπον και αντίθετον προς την ιστορίαν των συγχρόνων δημοκρατικών πολιτευμάτων να δεχθώμεν ότι οι Συνταγματικοί αυτών Νομοθέται κατωχύρωσαν την ελευθερίαν της γνώμης, με σκοπόν να καταστήσουν τους πολίτας πολιτικώς ευνούχους, ήτοι δυναμένους μεν να εκφράζουν γνώμας προς διασκέδασιν ίσως της ανίας των εν τω σπουδαστηρίω, αδυνατούντας όμως να επιδιώκουν την ιδεολογικήν και πολιτικήν προώθησιν των συμπολιτών τους προς την εν ακαθαρίστω μέλλοντι εφαρμογήν των ως ορθών δια τα κοινά συμφέροντα παραδεδεγμένων γνωμών». Π.Ν. Πουλιόπουλος, Δικηγόρος, Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 1930. (Περιοδικό *Άμθος*, Αθήνα 1984).

Ο Πουλιόπουλος, όπως αναφέραμε, εξελέγη γραμματέας

του Κόμματος στο Γ' Έκτακτο Συνέδριό του το Δεκέμβριο 1924. Οι συνεχείς όμως καταδιώξεις δεν άφηναν πολύ χρόνο στην Κεντρική Επιτροπή να ασχοληθεί με την οργάνωση. Να τη μετατρέψουν σε γερό επαναστατικό κόμμα, ικανό να αντιμετωπίσει την επερχόμενη σκληρή παρανομία.

Στις αρχές του 1925, εκτός του Παντελή Πουλιόπουλου, στη φυλακή βρίσκονται και τα μέλη της Κ.Ε. Θωμάς Αποστολίδης, Κώστας Σκλάβος, Τάκης Φίτσιος. Ο Σεραφείμ Μάξιμος είναι εξορία στη Σκύρο. Στην ευρεία Κεντρική Επιτροπή, που συνήλθε το Μάιο του 1925, όσοι απόμειναν, εξέλεξαν προσωρινό γραμματέα, στη θέση του Παντελή, τον Ελευθέριο Σταυρίδη.

Το Μακεδονικό

Η Γ΄ Διεθνής και η Βαλκανική Ομοσπονδία των ΚΚ επέβαλαν στο ελληνικό ΚΚ τη γραμμή της Ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης. Η αποτυχία των επαναστατικών κινημάτων στην Ευρώπη μετά το 1917 οδήγησαν την ηγεσία της Διεθνούς να συμμαχήσει με υπάρχοντα, αλλά και με υποσχόμενα κάποια δράση εθνικά κινήματα. Σε συμμαχία με αυτά θα έδιναν τη μάχη κατά του ευρωπαϊκού καπιταλισμού. Βέβαια, μια λανθασμένη θέση την οποία γρήγορα απέσυραν, αλλά που στοίχισε πολλά σε μερικά ΚΚ.

Το ζήτημα για πρώτη φορά εμφανίστηκε το Μάιο του 1922 στην Ολομέλεια των Γραφείων της Βαλκανικής Ομοσπονδίας και ο αντιπρόσωπος του ΣΕΚΚΕ Γιάννης Πετσόπουλος αντιτάχθηκε σ' αυτό. Αντιτάχθηκαν επίσης και οι αντιπρόσωποι Σερβίας και Ρουμανίας. Επανήλθε στο 4ο Συνέδριο της Γ΄ Διεθνούς το Νοέμβριο-Δεκέμβριο 1922. Ο αντιπρόσωπος του ελληνικού κόμματος Νικ. Σαργολόγος δέχτηκε το σύνθημα. Όταν γύρισε στην Ελλάδα, η Κ.Ε. τον κατέκρινε και δήλωσε ότι δεν είχε το δικαίωμα να πάρει τέτοια θέση χωρίς συζήτηση. Όμως ο Σαργολόγος είχε περάσει με το μέρος της Ασφάλειας και αργότερα το 1925-26 παρουσιάστηκε στο δικαστήριο κατηγορος

της ηγεσίας του κόμματος στις δίκες για το Μακεδονικό.

Το σύνθημα υιοθετήθηκε, τελικά, τον Ιούνιο του 1924 από το 5ο συνέδριο της Διεθνούς. Από τους Έλληνες αντιπροσώπους στο συνέδριο ο Σεραφείμ Μάξιμος αντιτάχθηκε, ο Παντελής Πουλιόπουλος το δέχτηκε σαν εθνικό και όχι εδαφικό και ο Θ. Μάγγος, το δέχτηκε επίσης. Η μπολσεβίκικη πειθαρχία επικράτησε και παρ' όλη τη ζημιά που μπορούσε να κάνει στα κόμματα, ισχυριζονταν ότι μακροπρόθεσμα θα ωφελούσε αφού θα διευκόλυνε το βουλγαρικό ΚΚ να πάρει την εξουσία και έτσι να βοηθήσει τα άλλα αδελφά κόμματα.

Σύντομα, μετά το 5ο Συνέδριο της Γ' Διεθνούς, τον Αύγουστο-Σεπτέμβριο του 1924, συνήλθε η 7η Βαλκανική Συνδιάσκεψη και ενέκρινε τη θέση. Σε δυο μήνες συνήλθε και το 3ο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΚΕ που μετονομάζεται σε ΚΚΕ. Ονομάστηκε το συνέδριο της μπολσεβικοποίησης του Κόμματος. Προβλέπει οξυνση της κοινωνικής κατάστασης και το Κόμμα πρέπει να προετοιμαστεί για περίοδο σκληρής παρανομίας. Επικεφαλής του κόμματος εκλέγεται ο Παντελής Πουλιόπουλος, μόνος ικανός να οδηγήσει την οργάνωση στη νέα δύσκολη περίοδο. Το Συνέδριο εγκρίνει και την απόφαση για το Μακεδονικό. Άλλωστε από τα κύρια καθήκοντα ενός συνεπούς επαναστάτη εκείνη την εποχή είναι να πειθαρχεί στις αποφάσεις της Διεθνούς.

Η Διεθνής όμως γρήγορα κατάλαβε το λάθος που είχε κάνει και ζήτησε από το ΚΚΕ να αποσύρει το σύνθημα. Ήταν, όμως, αργά, γιατί ο ηγέτης του κόμματος Πουλιόπουλος και άλλα στελέχη δικάζονταν για το ζήτημα αυτό. Ο Πουλιόπουλος θεώρησε σωστό να μην ανακαλέσει τη θέση, γιατί αυτό θα σήμαινε υποχώρηση στην παγκαλική δικτατορία, στην αστική εξουσία.

Επειδή η εφημερίδα του κόμματος *Ριζοσπάστης* αρθρογράφησε εναντίον των συλλήψεων που είχαν γίνει, επειδή μια προκήρυξη έθιγε εθνικά ζητήματα, το Α' Σώμα Στρατού συνέλαβε τους ηγέτες του κόμματος Παντελή Πουλιόπουλο, Ι. Μοναστηριώτη, Τ. Φίτσιο και πάλι τον Σεραφείμ Μάξιμο.

Στις 8 Αυγούστου 1925 γίνεται η δίκη. Οι τέσσερις επανα-

στάτες αντιμετωπίζουν θαρραλέα τους δικαστές. Καταδικάστηκαν οι Π. Πουλιόπουλος και Τ. Φίτσιος σε 1,5 χρόνο φυλακή, ο Σ. Μάξιμος σε 1 χρόνο και ο Μοναστηριώτης αθωώνεται.

Στις 24 Αυγούστου οδηγείται πάλι στο δικαστήριο με άλλους 23 συντρόφους, κατηγορούμενοι όλοι για απόπειρα «απόσπασης της Μακεδονίας και Θράκης». Η 5ωρη απολογία του έμεινε ιστορική. Κατηγορεί το καπιταλιστικό καθεστώς για την καταπίεση των εργατών και χωρικών. Κηρύσσει τον Διεθνισμό και την εργατική αλληλεγγύη. Αλλά η απολογία του είναι και νομικά εκπληκτική.¹ Το δικαστήριο ανέβαλε τη δίκη.

Τους επόμενους μήνες πολλές διεθνείς οργανώσεις προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη έστειλαν διαμαρτυρίες προς τον Πάγκαλο για τις φυλακίσεις των Ελλήνων αγωνιστών. Στις 22 Φεβρουαρίου 1926 συνεχίστηκε η δίκη των «αυτονομιστών» όπως τους αποκαλούν. Ο Παντελής Πουλιόπουλος βρίσκει άλλη μια φορά την ευκαιρία, στην απολογία του, να καταδικάσει το αστικό καθεστώς. Το ίδιο και οι άλλοι κατηγορούμενοι. Το αποτέλεσμα ήταν το δικαστήριο να σταματήσει τη δίκη και τη δίωξη. Αλλά, αντί να αφεθούν ελεύθεροι, οδηγήθηκαν στα νησιά της εξορίας Αμοργό, Ανάφη, Φολέγανδρο. Απελευθερώθηκαν με όλους τους άλλους εξόριστους τον Αύγουστο του 1926, όταν ανατράπηκε ο Πάγκαλος.

Όμως, αυτούς τους μήνες, ο νέος προσωρινός γραμματέας του κόμματος, Σταυρίδης, υποστηριζόμενος και από στελέχη όπως, οι Ευτυχιάδης, Χαϊτάς, Ζαχαριάδης, αφήνουν στην άκρη το κεντρικό σύνθημα του κόμματος για «Εργατοαγροτική κυβέρνηση» για να υποστηρίξουν τη θέση της «αριστερής δημοκρατίας». Ο λαϊκισμός του δικτάτορα-στρατηγού Πάγκαλου και η ομάδα αριστερών αξιωματικών που τον ακολουθούν, δημιουργούν απατάτες για τη δυνατότητα υπάρξεως ενός ενδιάμεσου σταδίου προς την επαναστατική αλλαγή. Αλλά και όταν ο στρατηγός Πάγκαλος ανατράπηκε από το στρατηγό Κονδύλη στις 21.8.1926 συνεχίστηκε παρόμοια πολιτική.

Η «Σύσκεψη των Παραγόντων»

Με την πώση του Πάγκαλου απελευθερώθηκαν όλοι οι κρατούμενοι. Ένα καράβι νοικιασμένο από την «Εργατική Βοήθεια»¹, περνάει στις 26.8.26 από τα νησιά και παραλαμβάνει τους εξορίστους. Τα στελέχη του κόμματος που επέστρεψαν, μαζί με όσους βρίσκονταν στην παρανομία, συγκαλούν μια «Σύσκεψη Παραγόντων», όπως ονομάστηκε, στις 6-8 Σεπτεμβρίου 1926. Ο Παντελής Πουλιόπουλος, ο Πασιάς Γιατσόπουλος και άλλα στελέχη καταδίκασαν τη γραμμή της «αριστερής δημοκρατίας» και υποστήριξαν το σύνθημα της «προλεταριακής-σοβιετικής δημοκρατίας»². Ο Παντελής Πουλιόπουλος εκλέχτηκε πάλι παμψηφεί γραμματέας του Κόμματος. Τότε ήταν 26 ετών.

Για τη «Σύσκεψη Παραγόντων», ο Παντελής έγραψε αργότερα: «Οι σταλινικές ομάδες δε δημοσίεψαν ποτέ τα πρακτικά της Διάσκεψης του Σεπτέμβρη 1926 ("Σύσκεψη Παραγόντων"), που έγινε στην Αθήνα μόλις ξαναγύρισαν οι εξοριστοί αγωνιστές του κόμματος από τα νησιά. Τα έχουν εξαφανίσει ή τα κρύβουν από το κόμμα για να διασώσουν το γραφειοκρατικό τους γόητρο. Στην πολιτική της "αριστερής δημοκρατίας" συνέπεσε τότε και διασταυρώθηκε ο δεξιός ολιπορουνισμός

του κατόπι καφανταρικού Σταυρίδη, που 'βλεπε στην κονδυλική μεταβολή ένα ρεφορμιστικό δημοκρατικό ειδύλλιο, με τον τυχοδιωκτικό οπλορτουνισμό της κεντριστικής ομάδας των σταλινικών. Η τελευταία έβλεπε στην "αριστερή δημοκρατία" το ενδιάμεσο καθεστώς της "δημοκρατικής δικτατορίας εργατών και χωρικών" που θα διαδεχόταν αργότερα η προλεταριακή δικτατορία. Και κοπιάσανε ν' αποδείξουνε το "λενινισμό" της θέσης αυτής.»³

Παρ' όλο όμως που επικράτησε η επαναστατική γραμμή στη «Σύσκεψη Παραγόντων», ο *Ριζοσπάστης* που βρίσκεται στα χέρια των Χαιτά-Ευτυχιάδη εξακολουθεί να υποστηρίζει τη γραμμή Σταυρίδη με παραλλαγές. Ο Παντελής Πουλιόπουλος, στις λίγες μέρες από την επιστροφή του αντελήφθη ότι η κατάσταση του κόμματος δεν είναι καλή. Το διαπίστωσε και στη «Σύσκεψη Παραγόντων». Καταλαβαίνει ότι δεν αρκεί να έχει μια ομάδα την ηγεσία για να αλλάξει την οργάνωση. Άλλωστε, οι φράξιες έχουν αρχίσει να εργάζονται και σ' αυτό δεν είναι άσχετος ο μηχανισμός της Γ' Διεθνούς. Η σταλινική ομάδα έχει ήδη αρχίσει την προσπάθεια ελέγχου των κομμάτων σε όλο τον κόσμο χρησιμοποιώντας τα στελέχη που εκπαιδεύει στο πανεπιστήμιο στελεχών ΚΟΥΤΒ. /

Έτσι, ενώ την επομένη 9 Σεπτεμβρίου συνέρχεται η Κεντρική Επιτροπή, ο Παντελής Πουλιόπουλος αναχωρεί για τη Θήβα. Η στιγμή είναι κρίσιμη γιατί έχει αρχίσει η εσωκομματική πάλη. Αλλά ακριβώς την ίδια εποχή κηρύσσονται βουλευτικές εκλογές για την 7η Νοεμβρίου 1926 και θα συμμετάσχει το κόμμα. Αργότερα στην Α' Συνδιάσκεψη του Σπάρτακου, ο Παντελής θα παραδεχτεί ότι έκανε λάθος που έφυγε τότε.

Όμως η κρίση είχε αρχίσει προ πολλού και απλά η αναχώρηση και ύστερα οι επιστολές που έστειλε στο Πολιτικό Γραφείο τις επόμενες μέρες την επιτάχυναν. Στις 24 Σεπτεμβρίου στέλνει επιστολή και εξηγεί γιατί απομακρύνθηκε. Η Κεντρική Επιτροπή απαντάει. Στις 30 Σεπτεμβρίου νέα επιστολή του Παντελή. Εκτός από τις πολιτικές θέσεις που αναπτύσσει, ζητάει να αποσύρουν την υποψηφιότητά του. Η Κεντρική Επιτροπή

παρά τις διαφορές, χωρίς να τον ρωτήσει, τον έχει υποψήφιο στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Αυτή την περίοδο είναι το πιο γνωστό πρόσωπο του κόμματος στο λαό και δεν θέλουν να στερηθούν τη συμβολή του. Στις 10 Οκτωβρίου ο Πουλιόπουλος στέλνει τρίτη επιστολή και αυτή τη φορά υποβάλλει την παραίτησή του από μέλος του κόμματος. Εφόσον δεν αποσύρουν την υποψηφιότητά του, την αποσύρει μόνος του με δήλωση στα Πρωτοδικεία Αθηνών, Θεσσαλονίκης. Στις 15 Οκτωβρίου στέλνει τέταρτη επιστολή, αλλά στις 31 του μηνός ο Ριζοσπάστης εξακολουθεί να τον αναφέρει μεταξύ των υποψηφίων του κόμματος. Σιγά σιγά γίνεται γνωστό στα μέλη η ανταλλαγή των επιστολών και η κρίση που είχε ξεσπάσει στο κόμμα. Όμως η προσοχή όλων είναι κυρίως στραμμένη προς τον εκλογικό αγώνα.⁴

Η βασική ιδέα του Παντελή Πουλιόπουλου σ' αυτή την κρίση είναι ότι η ποιοτική στάθμη των μελών του κόμματος είναι τόσο χαμηλή ώστε δεν μπορεί να ανταποκριθεί στα καθήκοντα της εποχής. Δεν είναι δυνατόν να αλλάξει αυτή η κατάσταση έστω και αν αυτός βρίσκεται σε οποιοδήποτε πόστο του κόμματος. Πρέπει όλο το κόμμα να ανέβει ποιοτικά και να ξεκαθαρίσει τις γραμμές του από τα στοιχεία που το μειώνουν. Η κατάσταση στο κόμμα είναι ανώμαλη· γι' αυτό νομίζει ότι μπορεί καλύτερα να αποδώσει έξω από την οργάνωση, όπως κάνουν και πολλοί άλλοι σύντροφοι. Πολλά προβλήματα ταράζουν αυτή την εποχή το νεαρό κόμμα. Η τυχοδιωκτική πολιτική για το Μακεδονικό, της οποίας τις συνέπειες υπέστησαν ο Παντελής και άλλα σημαντικά στελέχη, η αποτυχία της «μολοσεβικοποίησης», οι καταδιώξεις που είχε εξαπολύσει η δικτατορία, αλλά και η συγκρότηση της πρώτης σταλινικής φράξιας που υποστήριζε τη γραμμή της «αριστερής δημοκρατίας» και εμφανιζόταν συγχρόνως σαν η πιο πιστή στην Γ' Διεθνή, κλονίζουν σοβαρά την οργάνωση.

Στις 23 Νοεμβρίου 1926 η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ απευθύνει γράμμα στα μέλη της Οργάνωσης Αθήνας και έμμεσα κατηγορεί την τάση Πουλιόπουλου, ότι απασχολεί τις συνε-

δριάσεις με ζητήματα υψηλής πολιτικής.⁵ Ο Παντελής απαντά με γράμμα στις 11 Δεκεμβρίου 1926 και ζητάει διευκρίνιση της κατάστασης. Τότε, 17 Δεκεμβρίου 1926, συνήλθε η Κεντρική Επιτροπή και εξέδωσε μια «Απόφαση επί του ζητήματος του σ. Πουλιόπουλου»⁶, όπου αναφέρει: «πήρε την απόφαση να θέσει εκτός κόμματος τον σ. Πουλιόπουλο, του δε οριστικού διακανονισμού της θέσεώς του να επιληφθεί το Συνέδριο του Κόμματος». Δημοσιεύθηκε στο *Ριζοσπάστη* στις 26 Ιανουαρίου 1927.

Όμως δεν μπορούσε να αποκλείσει το Γραμματέα του κόμματος και τους συντρόφους του από τις συζητήσεις για το Γ' Τακτικό Συνέδριο που επρόκειτο να συνέλθει. Λειτουργούσε ακόμα η δημοκρατία. Η συζήτηση έγινε ανοικτή και οι διάφορες απόψεις δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης*.

Το πρώτο άρθρο του Παντελή δημοσιεύθηκε την 1η Φεβρουαρίου 1927 με γενικό τίτλο «Η κρίση στο ΚΚΕ. I. Μερικά από τα παράδοξα του κινήματός μας». Αναφέρεται στην κακή οργανωτική κατάσταση, την αποχώρηση των μελών και το χαμηλό θεωρητικό επίπεδο. Το δεύτερο άρθρο δημοσιεύθηκε στις 5 Φεβρουαρίου 1927 με τίτλο: «II. Η κρίση ύστερα απ' το Νοέμβρη 1924». Κάνει οξύτατη κριτική και αυτοκριτική για την πολιτική μετά το Γ' Έκτακτο Συνέδριο του κόμματος. Ιδιαίτερα για το Εθνικό Ζήτημα, όπου χαρακτηρίζεται σαν λανθασμένο το σύνθημα για «Ενιαία και Ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη»⁷. Το τρίτο άρθρο εμφανίστηκε στις 6 Φεβρουαρίου 1927 με τίτλο «III. Με ποια έννοια μπορούμε να μιλούμε για "ιδιομορφίες" του κινήματός μας». Μιλάει για τη διαρκή κρίση ηγεσίας, τη στιγμή που υπάρχει μια στροφή των μαζών προς τα αριστερά. Υπάρχει εμπειρική, σπασμοδική αντιμετώπιση των ζητημάτων και ανωμαλία σε όλες τις εκδηλώσεις του κόμματος. Τέλος στο τέταρτο άρθρο του, «IV. Για το μέλλον του Κόμματος», αναφέρεται στη πολύχρονη θεωρητική και πρακτική δουλειά που χρειάζεται για τη συγκρότηση του κόμματος.

Στην τρίμηνη συζήτηση πήραν μέρος πολλά στελέχη του

κόμματος. Το Μάρτιο του 1927 συνήλθε το Γ΄ Τακτικό Συνέδριο. Τελικά διαμορφώθηκαν τρεις τάσεις. Η πρώτη που ονομάστηκε «σταλινική» με επικεφαλής τους Χαϊτά, που θα εκλεγεί γραμματέας του κόμματος, Ευτυχιάδη, Ζαχαριάδη (Ν. Κούτβης), Σκυτάλη, Θέο, Σιάντο και άλλους. Συμφωνούσε με τις αποφάσεις της Εκτελεστικής Επιτροπής της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Η δεύτερη ονομάστηκε «κεντριστική» και είχε επικεφαλής τους Σεραφείμ Μάξιμο, Τάσο Χαϊνογλου και Κώστα Σκλάβο. Προσπαθούσε να συμφιλιώσει τις δυο άλλες τάσεις και δεν συμφωνούσε με τη λήψη οργανωτικών μέτρων κατά του Πουλιόπουλου και των συντρόφων του. Η τρίτη ομάδα με τους Πουλιόπουλο - Γιατσόπουλο ονομάστηκε «Λικβινταριστική»* (διαλυτική). Υποστηρίζει όλα όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως στα άρθρα του Παντελή. Και οι τρεις ονομασίες δόθηκαν από τις αντίπαλες τάσεις κατά τη διάρκεια της πάλης τους.

Η ομάδα του Παντελή Πουλιόπουλου στο Γ΄ Τακτικό Συνέδριο του κόμματος που συνήλθε το Μάρτιο του 1927 υποστήριξε ότι πρέπει να γίνουν γνωστά στο κόμμα τα ντοκουμέντα της ρωσικής Αριστερής Αντιπολίτευσης του Τρότσκι. Τάσσεται κατά της «αριστερής δημοκρατίας», όπως και στη «σύσκεψη παραγόντων». Για το οργανωτικό υποστηρίζει την αναδιοργάνωση και εκκαθάριση του κόμματος. Συγχρόνως να γίνει προσπάθεια για να ανέβει το ποιοτικό επίπεδο των μελών.⁸

Τις θέσεις αυτές υποστήριξε και ο Πασιάς Γιατσόπουλος που είχε διαδεχθεί τον Πουλιόπουλο στη γραμματεία του κόμ-

* Σημείωση στο περιοδικό Σπάρτακος, τεύχος 15, σ. 61, Σεπτ. 1931: Λικβινταρισμός είναι ένα πολιτικό ρεύμα που εμφανίστηκε πρώτη φορά στο Ρωσικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, ύστερ' από την Επανάσταση του 1905 που πνίγηκε από τον τσαρισμό. Στα 1908, όταν η αντίδραση και η τρομοκρατία εθέρριζε το επαναστατικό κίνημα, μια ομάδα από παλιούς σοσιαλδημοκράτες ζήτησαν να διαλυθεί το παλιό παράνομο κόμμα («λικβιντασιόν» θα πει διάλυση), να γίνει νόμιμο και να προσαρμοστεί στους νόμους του τσάρου, να εγκαταλειφτεί το παλιό επαναστατικό πρόγραμμα του κόμματος και να περιοριστεί το κόμμα σε οικονομικούς μόνον αγώνες για μεταρρυθμίσεις και να αναγνωρίσει μια για πάντα πως δεν επιδιώκει την επανάσταση.

ματος. Οι Κούτβηδες, τα στελέχη δηλαδή που είχαν σπουδάσει στη σχολή της Μόσχας, είχαν οργανωθεί ήδη ως φράξια και πίεζαν να ανέβουν στην ηγεσία του κόμματος. Κατηγόρησαν την Αντιπολίτευση ως «Λικβινταριστική» (διαλυτική). Ότι δηλαδή με αυτές τις αντιλήψεις θέλει να διαλύσει το κόμμα.

Ύστερα από πολλές συζητήσεις φάνηκε ότι η τάση Πουλιόπουλου ήταν μειοψηφία και η τάση των «σταλινικών» πλειοψηφία. Όμως οι «κεντριστές» δεν δεχόντουσαν διαγραφές. Έτσι το συνέδριο καταδίκασε την απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής της 17.12.1926 να θέσει «εκτός κόμματος» τον Πουλιόπουλο.⁹ Σε ειδική απόφαση του συνεδρίου καταδικάζεται η παραίτηση του Παντελή Πουλιόπουλου από τη γραμματεία και η άρνησή του να είναι υποψήφιος στις εκλογές. «Καλεί τον σ. Πουλιόπουλο όπως εργαστεί εντός του κόμματος και κάτω από την πειθαρχία του σύμφωνα με τις απόψεις του Συνεδρίου».¹⁰ Για την ιστορία σημειώνουμε ότι σ' αυτό το συνέδριο διεγράφη ο Γιάννης Κορδάτος, επειδή δημοσίευσε τις απόψεις του για το εθνο-μακεδονικό σε μια γαλλική εφημερίδα που είχε σχέση με την τροτσκιστική αντιπολίτευση.

Η νέα Κεντρική Επιτροπή αποτελέστηκε από δεκαεπτά άτομα. Για πρώτη φορά εξελέγη επταμελής Πολιτικό Γραφείο. Τέσσερις της «σταλινικής» τάσης: Ανδρόνικος Χαϊτάς, γραμματέας του κόμματος, Γιώργης Σιάντος, Κώστας Θέος, Κ. Ευτυχιάδης και τρεις των «Κεντριστών»: Σεραφείμ Μάξιμος, Τάσος Χαίνογλου, Κώστας Σκλάβος. Η κατάσταση όμως δεν βελτιώθηκε μετά το συνέδριο. Η σύγκρουση επεκτάθηκε σε όλο το κόμμα. Ιδιαίτερα σκληρή έγινε στην Αθήνα και στον Πειραιά.

Τον Ιούνιο του 1927 κυκλοφορεί το φυλλάδιο *Νέο Ξεκίνημα*. Περιέχει ένα γράμμα του Π.Π. της 6 Ιουνίου 1927 προς τα μέλη του ΚΚΕ και ένα ακόμα των Π.Π. και Παστία Γιατσόπουλου της 15.6.1927, επίσης προς τα μέλη του ΚΚΕ. Τον Αύγουστο του 1927 κυκλοφορεί το δεύτερο φυλλάδιο με τον τίτλο επίσης *Νέο Ξεκίνημα* και περιέχει έξι κείμενα των δύο, πρώην πλέον, γραμματέων του ΚΚΕ που συνεχίζουν την ιδεολογική πάλη. Τι-

λοφορούνται: «Γιατί τα φύλλα αυτά», «Μια πολιτική ατιμία», «Πού τραβάτε», «Κριτική των κριτικών μας», «Ποιοι είναι διαλυτές», «Ένα βιβλίο». Αυτά είναι τα πρώτα ολοκληρωμένα κείμενα της ομάδας που ονομάζεται «Αριστερή Αντιπολίτευση». Γύρω από τους δύο ηγέτες θα συγκεντρωθεί ό,τι καλύτερο είχε μέχρι τότε το ΚΚΕ.

Εκείνη την περίοδο, για να βοηθήσει την ιδεολογική ανάπτυξη των αγωνιστών, μεταφράζει πολλά βασικά μαρξιστικά έργα των Μπουχάριν, Κάουτσκι κ.ά. Και το σπουδαιότερο, σε συνεργασία με τον Γ. Δούμα, παρουσιάζει *Το Κεφάλαιο* του Κ. Μαρξ από το γερμανικό πρωτότυπο.

Η νέα σταλινική ηγεσία, που άρχισε να διαμορφώνεται, κατηγορήσε την Αντιπολίτευση για λικβινταριστική (διαλυτική). Ο Παντελής με γράμμα του στις 2 Αυγούστου 1927 προς τα μέλη του κόμματος με τον τίτλο «Ποιοι είναι οι διαλυτές» απατά και εκθέτει τη θέση της Αντιπολίτευσης μέσα στο κόμμα:

«Το πρόβλημα της κρίσης του κινήματός μας θ' αντιμετωπιστεί μόνο με μια καθολική εργασία πράξης και διαφώτισης που ν' αγκαλιάζει ολόκληρο το κίνημα της χώρας και να τείνει να συλλάβει θεωρητικά και πρακτικά σ' όλο τους το βάθος και το πλάτος τα μεγάλα προβλήματα του ελληνικού επαναστατικού προλεταριακού κινήματος. Το ιστορικό αυτό έργο είναι μακρό, επίπονο, θα γίνει όχι με σπασμούς, αλλά συστηματικά και με κέντρο, προς το οποίο οφείλουν να συντείνουν όλες οι εξυγιαντικές προσπάθειες, το ΚΚΕ, ως το μοναδικό κόμμα του προλεταριάτου της χώρας. Αυτό ούτε μια στιγμή αφότου βρισκόμαστε αγωνιστές μέσα στο κίνημα δεν επάψαμε να το υποστηρίζουμε» (*Νέο Ξεκίνημα*, Νο 2 Αυγούστου 1927 σ. 14, γράμμα του Π. Πουλιόπουλου προς τη Συνδιάσκεψη της Κομμουνιστικής Οργάνωσης του Πειραιά με τίτλο «Ποιοι είναι οι διαλυτές;».¹¹

Λίγο αργότερα, στο περιοδικό *Σπάρτακος*, που άρχισε να κυκλοφορεί τον Ιανουάριο του 1928, ο Παντελής Πουλιόπουλος εκθέτει στο τεύχος Φεβρουαρίου 1928 τις διαφωνίες που εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στη «Σύσκεψη Παραγόντων»

του 1926. Οι ιδέες που εκφράστηκαν τότε και ολοκληρώθηκαν το 1927 μέχρι το Γ΄ Τακτικό Συνέδριο του ΚΚΕ, συνοψίζονται σ' αυτό το άρθρο. Με αυτές τις αντιλήψεις σχηματίστηκε η Αριστερή Αντιπολίτευση. Δίνουμε παρακάτω τα κυριότερα σημεία:

Σε χοντρές γραμμές οι διαφορές μας με το Πολιτικό Γραφείο είναι οι ακόλουθες:

Πρώτη διαφορά. Διαφωνούμε στη γενική εκτίμηση της περιόδου που περνάει το κομμουνιστικό και εργατικό γενικά κίνημα στην Ελλάδα. Εμείς πιστεύουμε ότι πρέπει να γνωρίσουμε τις «ιδιομορφίες» της περιόδου αυτής για να μπορέσουμε ορθά, δηλαδή γρηγορότερα, να οδηγήσουμε την εργατική τάξη της χώρας μας στην κοινωνική επανάσταση... (σελ. 84.)

Δεύτερη διαφορά μας. Δεν αισθάνονται την ανάγκη, μα ούτε και μπορούν να εκτιμήσουν πώς επιτέλους εξελίσσεται η οικονομική και πολιτική κατάσταση του ελληνικού αυτού καπιταλισμού που αναλάβαμε να γκρεμίσουμε, ποιες «νέες ζωντανές πραγματικότητες» μας παρουσιάζει κάθε φορά, όπως έδιδε ο Λένιν. Περιορίζονται μόνον να «ξανάλεψουν τις παλιές φορμούλες που κάπου διάβασαν», και μάλιστα κακοχωνεμένες κι αυτές («κρίση βιομηχανικής κατάρρευσης» εξακολουθεί να κοπανάει ο Τριαστέρης, ενώ αντίθετα οι αριθμοί μάς δείχνουν κρίση βιομηχανικής ανάπτυξης, κ.λπ.). (σελ. 84.)

Τρίτη διαφορά μας. Εμείς λέμε ότι πρώτο καθήκον μας είναι να οργανώσουμε, στην πράξη όχι στα λόγια, όσο μπορούμε περισσότερους εργάτες σε μεγάλα επαγγελματικά σωματεία μαζών, γιατί τότε θα έχουμε μεγαλύτερες δυνατότητες προπαγάνδας, ζύμωσης και κινητοποίησης του προλεταριάτου κατά του καπιταλισμού. Κι αυτά θα τα επιτύχουμε όταν με τις μάζες των καθυστερημένων εργατών που δυσπιστούνε στο κόμμα, κάνουμε το ενιαίο μέτωπο, και δεν αφήνουμε ανεύθυνα στοιχεία να διαλύουνε συγκεντρώσεις εργατών παραπλανημένων από ηγέτες αντιπάλους της επαναστατικής ταχτικής... (σελ. 84.)

Τέταρτη διαφορά μας. Στο οργανωτικό. Στο ζήτημα αυτό ίσως

να παρουσιαστούνε και μέσα στην Αντιπολίτευση ορισμένες ασυμφωνίες. Αν υπάρχουνε ασυμφωνίες σε μερικά ζητήματα, δεν πρέπει να τις κρύψουμε, ούτε να κάνουμε βιασμένες «αμοιβαίες υποχωρήσεις». Η συζήτηση, χωρίς να παραβλάπτει το ενιαίο έργο της αντιπολίτευσης, θα εξυψώσει το επίπεδο των οπαδών της, και όλων των κομμουνιστών γενικά, και θα διευκολύνει την ορθή λύση των ζητημάτων... (σελ. 85.)

Πέμπτη διαφορά μας. Στο αγροτικό και στο ζήτημα των χωρικών, εκείνοι με τον ψευτοεπαναστατικό δογματισμό τους έχουνε καταντήσει το ενιαίο μέτωπο των εργατών και χωρικών απλό ψευδώνυμο του Κ. Κόμματος, ενώ είναι πραγματικός συνασπισμός, με μη κομμουνιστές, που σκοπό έχει να πλησιαστούν από τον κομμουνισμό οι μάζες των φτωχών χωρικών... (σελ. 85.)

Έκτη διαφορά μας. Το εθνικό ζήτημα. Εδώ η ψευτολενινιστική ομάδα παρουσίασε το κορύφωμα του αλλοπροσαλλισμού και της αστειότητας. Η πράξη σήμερα έχει αποδείξει ότι στην πολεμική μας γύρω από το ζήτημα αυτό κινηθήκαμε από αληθινή πεποίθηση ότι στο πεδίο αυτό πρέπει να διορθωθούν μερικά σφάλματα που πολύ βλάπτουνε τον αγώνα. Είναι γνωστή η στάση όλων των αντιπολιτευομένων μπρος στη Βουλή και στη Δικαιοσύνη: Υπερασπιζουμε τίμια τον προλεταριακό διεθνισμό, δεν επιτρέπουμε σε κανέναν εχθρό της εργατικής τάξης να εκμεταλλευτεί εναντίον της τις ταχτικές μας διαφωνίες... (σελ. 85.)

Έβδομη διαφορά μας. Η ρωσική και διεθνής αντιπολίτευση. Σ' αυτό το ζήτημα οι άνθρωποι του Π.Γ. είναι απλά και καθαρά υπάλληλοι. Έχουν όποιες γνώμες έρχονται από τη Διοίκηση της Κ. Διεθνούς. Το ειπανε απροκάλυπτα: «'Αμα θα 'ρθει ο Τρότσκι στα πράγματα, θα πούμε πως είχαμε λάθος να τον καταδικάσουμε, και θα πειθαρχήσουμε!» Εμείς θεωρούμε ακατανόητο για έναν προλεταριακό επαναστάτη να μην έχει και να μη διακηρύχνει δημόσια μια γνώμη για το ζήτημα αυτό. Λέμε τη δική μας στις αντίστοιχες θέσεις που ακολουθούν (1)... (σελ. 86.)

Παρακάτω διευκρινίζει καλύτερα τη θέση για το οργανωτικό.

Η Αντιπολίτευση του ΚΚΕ πιστεύει ότι κεντρικό οργανωτικό πρόβλημα για το ΚΚ στην Ελλάδα σήμερα μπαίνει η ποιοτική σύνθεση, ο καταρτισμός ενός ΑΦΟΜΟΙΩΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟΥ ΠΥΡΗΝΑ μέσα στις γραμμές του ελληνικού προλεταριάτου, του οποίου η συνειδητή επαναστατική πρωτοπορία μόλις τώρα αποκρυσταλλώνεται.

Η Αντιπολίτευση θα συγκεντρώσει όλες τις δυνάμεις της για την επιτυχία του σκοπού αυτού μέσα στις γραμμές του ΚΚΕ... (σελ. 87.)

Η «Ενωμένη Αντιπολίτευση»

Άλλη μια σοβαρή διαφωνία εκδηλώθηκε στο συνδικαλιστικό ζήτημα. Η ηγεσία που ακολουθούσε τη σταλινική πολιτική της Διεθνούς προσανατολιζόταν στη διάσπαση της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος και τη δημιουργία μιας ανεξάρτητης Συνομοσπονδίας. Το πραγματοποίησε το 1930 με την ίδρυση της Ενωτικής ΓΣΕΕ. Οι συνέπειες υπήρξαν τραγικές για τους εργατικούς αγώνες. Η Αριστερή Αντιπολίτευση από το 1928 επισημαίνει τον κίνδυνο και προσπαθεί να τον αποτρέψει. Δεν θα μπορέσει όμως όπως φαίνεται από τα αποσπάσματα που παραθέτουμε δημοσιευμένα στο περιοδικό *Σπάρτακος*, του Μαρτίου-Απριλίου 1928, σελ. 100:

Η μεγαλύτερη νίκη σήμερα θα είναι η από μέρους του Πανελλαδικού Συνεδρίου πανηγυρική διακήρυξη πως η εργατική τάξη της Ελλάδος είναι ενωμένη και αποφασιστική εναντίον της κεφαλαιοκρατίας...

Το Συνέδριο πρέπει από την πρώτη στιγμή να αποκρούσει κάθε ιδέα πως η υπόθεση των εργατών μπορεί να εξυτηρηθεί με διασπάσεις. Να καταδικάσει κάθε τάση που προσπαθεί να αποφύγει το συγκεκριμένο ζήτημα του «Ενιαίου μετώπου» των εργατών, και στο ερώτημα: μια ή δυο Συνομοσπονδίες, πρέπει

να απαντήσει: *Μια και ενιαία Γενική Συνομοσπονδία, ένα και μοναδικό γενικό οργανισμό. Η απάντηση αυτή είναι η μόνη σωστή και βγαίνει μέσα από την ανάλυση των σημερινών συνθηκών και τη σημερινή σχέση των δυνάμεων μέσα στο εργατικό κίνημα...*

Το Πολιτικό Γραφείο, με απόφασή του που δημοσιεύθηκε στο *Ριζοσπάστη* στις 6 Ιουλίου 1927, κατηγορεί τους Πουλιόπουλο - Γιατσόπουλο για την έκδοση του *Νέου Ξεκινήματος*. Επίσης, τους κατηγορεί ότι εμποδίζουν την οργανωτική δουλειά του κόμματος επειδή επηρεάζουν την ομάδα «Τρίτη Κατάσταση», που αποχώρησε από το *Αρχείο*, να προσχωρήσει στο ΚΚΕ.

Στην Α΄ Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής 20-25 Ιουλίου 1927, αλλά και στις οργανώσεις Αθήνα-Πειραιά έγιναν σκληρές επιθέσεις κατά της ομάδας Πουλιόπουλου. Ζητάνε τη διαγραφή τους. Οι «κεντριστές» αρνούνται και ζητάνε τη σύγκληση της Β΄ Ολομέλειας. Όταν οι «σταλινικοί» δεν δέχονται, τότε αποχωρούν και κυκλοφορούν φυλλάδιο με τίτλο «Γιατί παραιτηθήκαμε από το Πολιτικό Γραφείο». Οι τέσσερις τους κατηγορούν για πράξη «σαφώς αντικομμουνιστική, φραξιονιστική και διαλυτική, ακόμα και λιποταξία απ' τις υπεύθυνες θέσεις». Η επίθεση των τεσσάρων παίρνει προσωπικό, άγριο και συκοφαντικό χαρακτήρα. Αρχίζει ο σταλινικός τρόπος αντιμετώπισης των αντίθετων απόψεων, με όλες τις ακραίες συνέπειες, ακόμα και για τη ζωή των αντιπάλων, όπως θα τον συναντήσουμε πολλές φορές πια στη μελλοντική ιστορία του ΚΚΕ.

Τα μέλη που ακολουθούν τις απόψεις της Αντιπολίτευσης διαγράφονται, παρά την αντίσταση των οργανώσεων, οι οποίες ανακρίζουν έτσι τη διάλυση. Στις 25 Σεπτεμβρίου 1927 διαγράφουν και τον Παντελή Πουλιόπουλο. Η Αριστερή Αντιπολίτευση και οι «κεντριστές» ενώνονται για να αντιμετωπίσουν την επίθεση, αλλά είναι αργά πια. Στις 4 Νοεμβρίου 1927 οι δύο τάσεις εμφανίζονται με κοινές θέσεις και το όνομα «Ενωμένη Αντιπολίτευση». Υπογράφουν οι τρεις του Πολιτικού Γραφείου και τα μέλη της Κεντρικής Π. Χατζησταύρος, Γρηγόρης

Παπανικολάου και Βασίλης Νικολινάκος. Οι Σεραφεΐμ Μάξιμος και Τάσος Χαϊνογλου είναι βουλευτές.

Τελικά συνήλθε η Β' Ολομέλεια στις 15 Φεβρουαρίου 1928. Συμμετείχαν τα υπόλοιπα έντεκα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής και μερικά άλλα στελέχη που κλήθηκαν για την περίπτωση να δώσουν περισσότερο κύρος. Διέγραψαν τους τρεις «κεντριστές» του Πολιτικού Γραφείου. Η «σταλινική» τάση μένει πλέον μόνη κυρίαρχη πάνω σε ένα συντετριμμένο κόμμα.¹ Η διαδικασία αποκλεισμού των άλλων τάσεων που ακολουθήθηκε στο ελληνικό κόμμα ήταν παρόμοια με αυτή στη Σοβιετική Ένωση για τη διαγραφή της Αριστερής Αντιπολίτευσης. Κατά τον ίδιο, σχεδόν, τρόπο επανελήφθη σε όλα τα κόμματα της Γ' Διεθνούς, όπου υπήρξε Αντιπολίτευση. Πρέπει να σημειώσουμε ότι σε πολύ λίγα κόμματα, εκτός από το Ρωσικό, η Αντιπολίτευση είχε τόσο σημαντικές δυνάμεις, όπως στο ελληνικό εργατικό κίνημα.² Όχι μόνο από αριθμητική άποψη, αλλά διανοούμενους. Με τη διαγραφή της Ενωμένης Αντιπολίτευσης, το ΚΚΕ έμεινε χωρίς διανοούμενους. Άλλωστε, ποτέ στην ιστορία του δεν θα αποκτήσει πλέον μια τέτοια σοβαρή ομάδα θεωρητικών, που όμως ήταν συγχρόνως και μαχητές της καθημερινής πάλης.

Στην επόμενη σταλινική περίοδο θα γίνει σαφής διαχωρισμός καθοδήγησης, αποτελούμενης σχεδόν αποκλειστικά από κούτρηδες επαγγελματίες της επανάστασης που δίνουν γραμμή, και μιας βάσης μελών που έχει καθήκον να αποδέχεται αποφάσεις και να θυσιάζεται στην καθημερινή δράση.

Η «Ενωμένη Αντιπολίτευση» αναγγέλλει ότι θα κυκλοφορήσει το περιοδικό *Σπάρτακος*. Αμέσως κυκλοφορεί «ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ επί της αντιμπολσεβίκικης, αντεπαναστατικής δράσης των λικβινταριστών και κεντριστών». Και σημειώνει:

Το Πολιτικό Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ ετόνισε πολλές φορές με τις αποφάσεις του τον κίνδυνο του Κόμματος απ' τη διαλυτική κεντριστική τάση. Η καταπολέμηση και η εκμηδένιση της τάσης αυτής και η εκκαθάριση των γραμμών

του Κόμματος απ' τα διαλυτικά κεντριστικά στοιχεία είναι ό-
ρος απαραίτητος της μολοσεβικοποίησης του ΚΚΕ μέσα στους
συνεχείς του αγώνες.

Οι συνασπισμένοι λικβινταριστές και κεντριστές, οι Πουλιό-
πουλος - Μάξιμος και Σία, είναι πλέον οι «ενδεδειγμένοι η-
γέτες» όλων των τριτοκαταστατικών και αρχαιομαρξιστικών α-
ντικομματικών στοιχείων...

Ο τροτσκισμός-νεομενσεβισμός παρουσιάζεται ως «λενινιστι-
κή πτέρυξ» της Κομμουνιστικής Διεθνούς και συγκεντρώνει
και οργανώνει όλα τα εξωμοτικά, αντεπαναστατικά στοιχεία
σε διεθνή κλίμακα...

Οποιαδήποτε υποστήριξη, έστω και ελαχίστη του αναγγελο-
μένου οργάνου των κεντριστών, λικβινταριστών Σπάρτακος,
άσχετα με τη μάσκα με την οποία αυτό εμφανίζεται, είναι πρά-
ξη εχθρική, διαλυτική και στρέφεται εξολοκλήρου εναντίον
του ΚΚΕ και της Κομμουνιστικής Διεθνούς.

Το Πολιτικό Γραφείο

Ριζοσπάστης, 5 του Δεκέμβρη 1927

Ο Σπάρτακος

Όταν κυκλοφορεί το περιοδικό Σπάρτακος, τον Ιανουάριο του 1928, είναι μια κρίσιμη εποχή για το εργατικό κίνημα. Αυτά τα χρόνια δεν υπάρχει κανένα περιοδικό της Αριστεράς. Το ΚΚΕ περνάει βαθιά κρίση, χωρίς διανοούμενους που να μπορούν να διατυπώσουν θέσεις. Η Κομμουνιστική Επιθεώρηση δεν κυκλοφορεί το 1928. Το 1929 τέσσερα τεύχη, (Ιανουάριος-Απρίλιος), το 1930 καθόλου και το 1931 αρχίζει πάλι το Μάιο. Και δεν είναι λόγω παρανομίας. Επίσης οι Σοσιαλιστές και οι Αρχαιομαρξιστές δεν διαθέτουν περιοδικό. Μένει ο Σπάρτακος γι' αυτή τη σημαντική εποχή να περιγράφει την ελληνική κοινωνία και την κατάσταση στο εργατικό κίνημα. Συμβαίνει μάλιστα αυτές οι αναλύσεις να γίνονται από μια πλειάδα των καλύτερων διανοουμένων της εποχής εκείνης. Γύρω από τον Παντελή Πουλιόπουλο συγκεντρώνονται οι Σεραφείμ Μάξιμος, Κώστας Σκλάβος, Τάσος Χαίνογλου, Παστίας Γιατσόπουλος, Νίκος Ευαγγελόπουλος, Γιώργης Νίκολης, Βασίλης Νικολινάκος και άλλοι.¹ Ο Σπάρτακος κυκλοφόρησε, όπως αναφέραμε, από τον Ιανουάριο του 1928 μέχρι το Μάρτιο του 1929. Κυκλοφόρησε ξανά από τον Ιούλιο του 1930 μέχρι τον Οκτώβριο του 1932 ως θεωρητικό περιοδικό και τότε μετατράπηκε σε δεκαπενθήμερη

εφημερίδα που κυκλοφόρησε μέχρι τον Αύγουστο του 1934.

Τον Ιανουάριο του 1929 το όνομα του περιοδικού *Σπάρτακος* έγινε και όνομα της ομώνυμης πολιτικής οργάνωσης.

Τον Νοέμβριο του 1930 το Προσωρινό Κεντρικό Γραφείο της ομάδας *Σπάρτακου* εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη, όπου και θα παραμείνει μέχρι την Α΄ Εθνική Συνδιάσκεψη. Εκεί εγκαταστάθηκε και ο Πουλιόπουλος.

Στις 6 Απριλίου του 1930 συνήλθε στο Παρίσι η ιδρυτική Συνδιάσκεψη της Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης. Αντιπροσωπεύτηκαν οι περισσότερες ομάδες από διάφορες χώρες, που είχαν ταχθεί υπέρ της Ρωσικής Αριστερής Αντιπολίτευσης, της τάσης Τρότσκι. Έλληνες αντιπρόσωποι δεν πήραν μέρος. Ένα μήνα μετά, οι Αρχαιομαρξιστές, που από το 1929 είχαν πάρει το όνομα *Ένωση Διεθνιστών Κομμουνιστών* (ΕΔΕ), έστειλαν γράμμα και ζητούσαν να συνδεθούν.

Στην Α΄ Εθνική Συνδιάσκεψη της ΕΔΕ (Αρχείο) που συνήλθε στις 29 Σεπτεμβρίου ως 2 Οκτωβρίου του 1930 παρέστησαν οι Μιλ και Μολινιέ σαν αντιπρόσωποι της Διεθνούς Γραμματείας της Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης (Δ.Α.Α.) Η Συνδιάσκεψη αποφάσισε να προσχωρήσει στη Δ.Α.Α. και η οργάνωση πήρε το όνομα *Κομμουνιστική Οργάνωση Μπολσεβίκων Λενινιστών (Αρχαιομαρξιστών)* ΚΟΜΛΕΑ.

Εκείνες τις μέρες η ομάδα του *Σπάρτακου* ήρθε σε επαφή με τους δύο αντιπροσώπους της ΔΑΑ. Τους εξέθεσαν τις διαφορές που είχαν με το *Αρχείο* και γιατί δεν θεωρούσαν σωστή τη σύνδεσή του με την ΔΑΑ.

Το Δεκέμβριο του 1930, ο Παντελής Πουλιόπουλος σε άρθρο του στον *Σπάρτακο* για τον Αρχαιομαρξισμό, εξακολουθεί να πιστεύει ότι «το ΚΚΕ είναι το μοναδικό εργατικό κόμμα στην Ελλάδα»... «Τέλος το ΚΚΕ είναι ένα επαναστατικό κόμμα»... «Ακόμα το ΚΚΕ είναι κόμμα της κοινωνικής επανάστασης κι όχι της κοινωνικής μεταρρύθμισης, όμως δεν μπορούμε ακόμα να το ονομάσουμε κόμμα μαρξιστικό...»

Η Αντιπολίτευση θεωρεί τον Αρχαιομαρξισμό σαν μια τάση με μικροαστική ηγεσία και προλεταριακή, αναρχική βάση, αλ-

λά και αντεπαναστατικό. Αρνείται τη συνεργασία μαζί του και θεωρεί λάθος της Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης και προσωπικά του Τρότσκι ότι αναγνώρισαν σαν επίσημο τμήμα το *Αρχείο*. Πιστεύει ότι το *Αρχείο* πρέπει να διαλυθεί.

Η οργάνωση του *Σπάρτακου* μένει πιστή στην αντιπολιτευτική γραμμή της. Δεν πιστεύει ότι είναι ένα νέο εργατικό κόμμα. Το κόμμα της εργατικής τάξης εξακολουθεί να είναι το Κ.Κ.Ε. και η Αριστερή Αντιπολίτευση κάνει σφοδρή κριτική στη σταλινική του ηγεσία. Εξακολουθεί να ζητάει την επανένταξη της στις γραμμές του κόμματος και την αλλαγή γραμμής του. Να επανέλθει στην επαναστατική κατεύθυνση. Ακόμα και τον *Ριζοσπάστη*, που τόσο συκοφαντεί την Αντιπολίτευση, αλλά και τόσα άλλα ελαττώματα έχει, εξακολουθεί να τον παραδέχεται σαν την εφημερίδα της εργατικής τάξης. Ζητάει μάλιστα την ενίσχυσή του. Αυτή είναι η γραμμή του *Σπάρτακου* και βέβαια του Παντελή που είναι ο κύριος εκφραστής της.

Στη συνάντηση, αναφέρει η ανακοίνωση της Αντιπολίτευσης:

«...μας συνέστησαν την Ένωση Αντιπολίτευσης, και *Αρχείο* σε μια κοινή οργάνωση που να αποτελέσει το επίσημο τμήμα της Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης. Οι αντιπρόσωποι των αντιπολιτευόμενων ομάδων της Αθήνας απέκρουσαν κατηγορηματικά κάθε τέτοια ένωση και κάθε συνεργασία, ακόμα δε και οποιαδήποτε επαφή με τους αρχείους, γιατί τους θεωρούσαν αντεπαναστάτες· δέχτηκαν όμως ν' αποκαλύψουν με ντοκουμέντα και επιχειρήματα μπροστά σ' αυτούς την ορθότητα των απόψεών τους. Έτσι πραγματοποιήθηκε μια κοινή συνάντηση. Στη σύσκεψη αυτή οι αντιπολιτευόμενοι των Αθηνών απεκάλυψαν πλήρως με ντοκουμέντα, χρονολογίες, μαρτυρικές καταθέσεις, υπομνήματα σ' ανακριτές κ.λπ. την αντεπαναστατική θεωρία και πράξη, καθώς και την οργανωτική φόρμα του *Αρχείου*. Μετά τη συνάντηση αυτή, η Επιτροπή Αθηνών κάλεσε μια γενική συνέλευση στην οποία πήρανε μέρος 45 ακριβώς αντιπολιτευόμενοι. (Από τη συνέλευση αυτή έλειπαν αρκετοί σύντροφοι των Αθηνών και η πλειοψηφία των αντιπολιτευόμενων Πειραιώς). Ολόκληρη η συνέλευση εξέθεσε

στους δυο Γάλλους συντρόφους την ομόφωνη γνώμη της, αποδοχιαστική κάθε συνεργασίας με τους Αρχειομαρξιστές».

Παρακάτω η ίδια ανακοίνωση αναφέρει:

«Βασική προϋπόθεση κάθε αντιπολιτευτικής εργασίας στην Ελλάδα είναι ότι η Αντιπολίτευση αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδος που είναι το μοναδικό Κόμμα της εργατικής τάξης στη χώρα μας»...²

Το Δεκέμβριο, η Γραμματεία της Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης έστειλε επιστολή στο Γραφείο Αθηνών του Σπάρτακου. Πληροφορούσε ότι διατηρεί φιλικές σχέσεις με το κόμμα των Αρχειομαρξιστών και συνιστά την ενότητα των δύο οργανώσεων που δηλώνουν ότι δέχονται τις αρχές της Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης.

Η Αντιπολίτευση απάντησε αμέσως:

«Σύντροφοι, η απόφασή σας ν' αναγνωρίσετε σχεδόν επίσημα, την οργάνωση του "Αρχείου Μαρξισμού" και να αναλάβετε την υπεράσπισή της δημόσια από τις στήλες του διεθνούς αντιπολιτευτικού Τύπου, χωρίς προηγουμένως να εξετάσετε καλά και όπως ταιριάζει στη Διεθνή Αντιπολίτευση τους όρους κάτω από τους οποίους γεννήθηκε και αναπτύχθηκε η οργάνωση αυτή, προξένησε αληθινή κατάπληξη και όχι μόνο σ' εμάς τους αντιπολιτευομένους συντρόφους, αλλά και μέσα σ' όλο το επαναστατικό κίνημα της χώρας γενικότερα.»

...και τελειώνει...

«Είναι φανερό, σύντροφοι, πως η θέση σας αυτή δημιουργεί μια μεγάλη σύγχυση στο επαναστατικό κίνημα, εκθέτει τη διεθνή αντιπολίτευση και μεγαλώνει τις δυσκολίες για το μέλλον. Η Κομμουνιστική Αντιπολίτευση (ομάδα Σπάρτακος) δεν μπορεί βέβαια να δεχτεί την παραπάνω θέση σας προς την οποία βρίσκεται εξολοκλήρου αντιμέτωπος»³...

Ο Σπάρτακος δεν δέχτηκε αυτή τη συγχώνευση. Από τότε δεν είχε επαφή με τη Διεθνή Αριστερή Αντιπολίτευση. Για να αποφύγει τη διεθνή απομόνωση αναζήτησε συμμαχίες με άλ-

λες οργανώσεις του εξωτερικού που θεωρούσαν ότι ανήκουν στην Αριστερή Αντιπολίτευση, αλλά δεν συμμετείχαν στη Διεθνή Αριστερή Αντιπολίτευση. Είχαν σχηματίσει ένα δικό τους Διεθνές Γραφείο, όπου συμμετείχαν η «Αριστερή Αντιπολίτευση του ΚΚ Γερμανίας» (Λαντάου), η «Κομμουνιστική Αριστερά» στη Γαλλία (Ροσμέρ-Αριά-Ναβλ), η «αυστριακή Αντιπολίτευση “Μανρούφ”», η ισπανική (Αντοέ Νιν).

Για να καταλάβουμε ακόμα καλύτερα τις θέσεις της Αντιπολίτευσης εκείνη την εποχή, αναφέρουμε ένα κομμάτι από την απόφαση των μελών της συνέλευσης των αντιπολιτευομένων στη Θεσσαλονίκη. Έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί ακριβώς εκείνο τον καιρό ο Παντελής Πουλιόπουλος βρίσκεται και δρα στην πόλη τους.

«Η συνέλευση θέτει ως βασικά καθήκοντα της Αντιπολιτεύσεως: οργανωτικό δυνάμωμα των δεσμών της με το κόμμα, αυστηρότερη κριτική του αρχαιομαρξισμού, ενεργότερη επέμβαση στην εσωτερική κρίση του κόμματος και καταπολέμηση της σταλινικής γραφειοκρατίας που καταδημαγωγεί το κόμμα, οριστική τακτοποίηση των σχέσεων Διεθνούς Αντιπολιτευτικού Γραφείου και ομάδος Σπάρτακος».⁴

Τότε, στην Αντιπολίτευση, αρχίζει μια συζήτηση για το αν υπάρχουν ακόμα δυνατότητες αλλαγής της γραμμής των κομμουνιστικών κομμάτων, απαλλαγής τους από το σταλινισμό, ή είναι οριστικός ο εκφυλισμός τους. Στη δεύτερη περίπτωση θα πρέπει να σκεφτούν για νέα εργατικά κόμματα και νέα Διεθνή. Όμως ο Σπάρτακος και η Διεθνής Κομμουνιστική Αντιπολίτευση (ΔΚΑ) της Αριστεράς στην οποία συμμετέχει λείει:

«Η Κομμουνιστική Αντιπολίτευση της Αριστεράς, οποιαδήποτε και αν είναι η δύναμή της στη μια ή στην άλλη χώρα, δεν μπορεί ν' αναπτυχθεί παρά μόνον όταν βρίσκεται σε άμεσο σύνδεσμο με τον πραγματικό δρόμο του εργατικού κινήματος πρώτ' απ' όλα, με την επαναστατική πάλη της προλεταριακής πρωτοπορίας με το Κομμουνιστικό Κόμμα»⁵...

Όμως η συμμετοχή στη ΔΚΑ δεν είναι κάτι το οριστικό. Άλ-

λωστε όλη η ΔΚΑ δεν έχει σοβαρές ιδεολογικές διαφορές με τη Διεθνή Αριστερή Αντιπολίτευση. Περισσότερο η αντίθεση βρίσκεται με το γραφείο που είχε εκλεγεί στη Συνδιάσκεψη που είχε συνέλθει στο Παρίσι την Άνοιξη του 1930.

Σε μια «Απόφαση του Κεντρικού Γραφείου της Αντιπολίτευσης του ΚΚΕ (Σπάρτακος)» αναφέρεται:

«Η Αντιπολίτευση του ΚΚΕ είναι η πρώτη προλεταριακή ομάδα στην Ελλάδα, που υπεράσπισε την πλατφόρμα της ρωσικής Αντιπολίτευσης (Μπολσεβίκοι-Λενινιστές) και ύστερα τις απόψεις της Διεθνούς Αριστεράς». «Έτσι η Αντιπολίτευση του ΚΚΕ είναι συνυφασμένη πολιτικά και ιδεολογικά με τη ΔΑΑ από την πρώτη της γένεση, δηλαδή σε καιρό που η ΔΑΑ για τον Αρχαιομαρξισμό, και αντιστρόφως, ήταν χώρα άγνωστη»...

«Η Αντιπολίτευση του ΚΚΕ (Σπάρτακος) δεν έχει κανένα ιδιαίτερο σύνδεσμο πολιτικής ή οργανωτικής φύσης με τις διάφορες ομάδες του εξωτερικού (Λαντάου στη Γερμανία, Μάνρουφ στην Αυστρία, Ναβύλ στη Γαλλία, Προμετέο-Μπορντίγκα στην Ιταλία κ.λπ.) που βρίσκονται σήμερα σε σύγκρουση προς την ομάδα της Δ. Γραμματείας και της Γαλλικής Λίγκας (Μύλ, Μολινιέ, Βελ) και που δεν αναγνωρίζουν το κύρος της σημερινής σύνθεσης του οργάνου αυτού για τη διεύθυνση της ΔΑΑ».

«Αλλά η Αντιπολίτευση του ΚΚΕ (Σπάρτακος) θεωρεί ότι η μέχρι τώρα θέση που πήρε η Διοικ. Γραμματεία των Παρισίων απέναντι στο Ελληνικό ζήτημα συνταυτίζοντας την τύχη της Α.Α. στη χώρα με την οργάνωση των λεγόμενων αρχαιομαρξιστών είναι καταστροφική για το κύρος της ΔΑΑ στην Ελλάδα».

«Η Αντιπολίτευση του ΚΚΕ (Σπάρτακος) διαμαρτύρεται για την ανακρίβεια του «Ανοικτού Γράμματος» ότι επί 10 μήνες διέκοψε την επαφή της με τη ΔΑΑ, διότι είναι γνωστό ότι από τον περασμένο Δεκέμβρη κιόλας οι σύντροφοι της Διεθνούς Γραμματείας κράτησαν μια αδικαιολόγητα εχθρική στάση απέναντι στην Ελληνική Αντιπολίτευση, προφανώς επειδή, κατά τρόπο έμμεσο μεν, αλλά ασυμφίβαστο προς μια εφαρμογή του διεθνούς δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, ζήτησαν να την υποχρεώσουν σε συνεργασία με την Αρχαιομαρξιστική οργάνω-

νωση, συνεργασία που θα ήταν ο τάφος κάθε αντιπολιτευτικής κίνησης και ιδέας στην Ελλάδα». ⁶... (Σπάρτακος, Νοέμβριος 1931, τ. 24).

Ο Σπάρτακος όμως ζητούσε την ενότητα του Διεθνούς Γραφείου με τη Διεθνή Αριστερή Αντιπολίτευση. Απευθύνθηκε στον Τρότσκι με γράμμα που έστειλε ο Πουλιόπουλος στις 12.2.1932 από τη Θεσσαλονίκη.

Το Σεπτέμβριο του 1932 συνήλθε η Α΄ Εθνική Συνδιάσκεψη της ομάδας του Σπάρτακου. Τέσσερα χρόνια από τότε που σχηματίστηκε. Πολλοί από τους μαχητές της πρώτης περιόδου εγκατέλειψαν τον αγώνα. Η σταλινική αδιαλλαξία, αλλά και υβριστικότητα, ακολουθούμενη από πράξεις βίας, δεν αφήνει πολλές ελπίδες ότι μπορεί κάτι να μεταβληθεί σ' αυτόν το γραφειοκρατικό μηχανισμό. Ο Σπάρτακος όμως επιμένει στη θέση του και ο κύριος υποστηρικτής αυτής της θέσης είναι ο Πουλιόπουλος.

«Σύντροφοι, η Α΄ Συνδιάσκεψη της Αντιπολίτευσης τονίζει για μια ακόμα φορά προς τα μέλη του κόμματος, την Κ.Δ. και ολόκληρο το προλεταριάτο, πως η θέση της βρίσκεται μέσα στις γραμμές του κόμματος, στις γραμμές της προλεταριακής πρωτοπορίας και δηλώνει ότι είναι πρόθυμη να διαλυθεί μέσα στο ΚΚΕ, γιατί αποτέλεσε και αποτελεί μέρος αναπόσπαστο του επαναστατικού προλεταριάτου που η κομματική γραφειοκρατία με την ανοχή σας διέγραψε από το κόμμα και την Κ.Δ. προς μεγάλη ζημία της προλεταριακής επανάστασης⁷...»

Παρ' όλο ότι εξακολουθεί να έχει την ίδια θέση για το ΚΚΕ, η Αντιπολίτευση αρχίζει να διαφοροποιείται. «Η Α΄ Εθνική Συνδιάσκεψη της Αντιπολίτευσης έκρινε αναγκαία την οργάνωση των Αντιπολιτευτικών δυνάμεων...»⁸ Μέχρι τότε η Αντιπολίτευση δεν έδινε μεγάλη σημασία στην οργάνωση. Πίστευε ότι βρίσκεται σε ένα μεταβατικό στάδιο. Ότι θα υπάρξουν τέτοιες εξελίξεις μέσα στο ΚΚΕ, ώστε θα γίνει πάλι δυνατή η είσοδος στις οργανώσεις και θα αποτραπεί το τελικό σχίσμα. Δεν έκανε συστηματική στρατολογία, δεν προσπαθούσε να δη-

μιουργήσει ισχυρή οργάνωση. Δεχόταν βέβαια προσχωρήσεις αλλά δεν επιδίωκε ιδιαίτερα ένα τέτοιο σκοπό. Περισσότερο ανέπτυξε μια σπουδαία ιδεολογική δουλειά. Αυτό φαίνεται από τα φύλλα του *Σπάρτακου* εκείνης της περιόδου. Οι αναλύσεις του Πουλιόπουλου, του Μάξιμου και πολλών άλλων για την ελληνική κοινωνία είναι σπουδαίες. Όχι μόνο για μια επαναστατική οργάνωση, αλλά για το σύνολο της ελληνικής γνώσης εκείνη την εποχή. Η Συνδιάσκεψη παίρνει απόφαση να μεταβάλει τη μορφή του *Σπάρτακου* και να κυκλοφορεί κάθε δεκαπέντε μέρες. Καταλαβαίνει ότι χρειάζεται και ένα πιο άμεσο όργανο για την καθοδήγηση των εργατικών αγώνων. Σε μια εποχή μάλιστα που ο φασισμός στην Ελλάδα, αλλά και πολύ περισσότερο στην Ευρώπη, σηκώνει κεφάλι απειλητικό για την κοινωνία.

Το 1932 απεχώρησε ο Σεραφείμ Μάξιμος. Δεν συμφωνούσε με την ιδέα ίδρυσης Νέας Διεθνούς που άρχισε να συζητείται στον *Σπάρτακο*.

Στις 21.2.1932 μια τάση της ΚΕΟ (Κομμουνιστικής Ενωτικής Ομάδας) προσχώρησε στον *Σπάρτακο*. Αυτή η οργάνωση είχε προέλθει από τους «Φραξιονιστές» που είχαν αποχωρήσει από το *Αρχείο* το 1930.

Οι υπόλοιποι της ΚΕΟ συγκρότησαν προς το τέλος του 1932 τη ΛΑΚΚΕ (Λενινιστική Αντιπολίτευση Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος). Αλλά και αυτής η πλειοψηφία ενώθηκε με τον *Σπάρτακο* και τον Οκτώβριο του 1934 συγκρότησαν την ΟΚΔΕ (Οργάνωση Κομμουνιστών Διεθνιστών Ελλάδος) με εφημερίδα την *Εργατική Πρωτοπορία*.

Ο Παντελής Πουλιόπουλος και η μεγάλη πλειοψηφία της Αντιπολίτευσης προσανατολίζονται στην ιδέα μιας νέας 4ης Διεθνούς. Τα Κομμουνιστικά κόμματα δεν είναι πλέον δυνατόν να αλλάξουν συμπεριφορά και να στραφούν προς επαναστατική κατεύθυνση. Η Γ΄ Διεθνής έχει περάσει στον πλήρη έλεγχο της σταλινικής ομάδας και μέσα σ' αυτήν δεν υπάρχουν περιθώρια δράσης. Η πολιτική της Γ΄ Διεθνούς και του Στάλιν οδήγησαν στην άνοδο του Ναζισμού στη Γερμανία. Η Ελληνική Αντιπο-

λίτευση συνδέεται οργανικά με τη Διεθνή Αριστερή Αντιπολίτευση. Ο Παντελής χαρακτηρίζει την περίοδο:

«Και με το νέο προσανατολισμό της Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης (Δ.Α.Α.), ύστερ' από κάμποσων μηνών συζητήσεις ανάμεσά μας, καταλήξαμε με ανεξάρτητη και υπεύθυνη κριτική βάση της μεγάλης εκείνης στροφής στην πεποίθηση ότι η ως τότε επιμονή μας στη μεταρρύθμιση της Κομμουνιστικής Διεθνούς (Κ.Δ.) ήταν πια αντίθετη με τα νέα γεγονότα όπως ο Τρότσκι τα είχε αναλύσει. Η συνέχιση του παλιού προσανατολισμού από μερικά μέλη του πρώτου Ευρωπαϊκού Γραφείου της Δ.Κ.Α. (LANDAU) έφερε αναπότρεπτα και τη διακοπή κάθε επαφής μας μαζί τους. Απ' αφορμή τις αποφάσεις της 6ης Ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΕ αναπτύσσουμε και θεωρητικά την εφαρμογή των ιδεών του Τρότσκι μέσα στις ελληνικές συνθήκες.

Σε οποιαδήποτε στιγμή της πάλης μας δεν υπάρχει ούτε μια από τις αρχές της Αριστερής Αντιπολίτευσης και από τις ιδέες του Λ. Τρότσκι που να μη βρήκανε σε μας τον πιο πεπεισμένο υπερασπιστήν μπροστά στην εργατική τάξη της χώρας.

Δύο στάθηκαν οι διαφωνίες μας με τα καλιά Γραφεία της Δ.Α.Α. και με τον Τρότσκι: 1) Η θέση μας απέναντι στο *Αρχείο* και 2) η εισοδική πολιτική στα κόμματα της 2ης Διεθνούς. Και οι δυο έχουν ιστορικό πια χαρακτήρα. Το Αρχαιομαρξιστικό Κόμμα, άσπονδος εχθρός της 4ης Διεθνούς και πολιτικός συκοφάντης του Αρχηγού της, πήρε μονάχο του τη θέση που ταίριαζε στον οργανικό οππορτουνισμό του: Γραφείο Λονδίνου. Ο Τρότσκι κόβοντας οριστικά τις σχέσεις μαζί του, δίδαξε στους Έλληνες οπαδούς του ότι οι αρχαιομαρξιστές χρειάζονται ριζική κομμουνιστική "διαπαιδαγώγηση". Ζήτημα εισόδου εθνικών τμημάτων της 4ης Διεθνούς σε κόμματα της 2ης Διεθνούς δε στέκει μπροστά μας και όπου έγινε είσοδος (Γαλλία, Βέλγιο) ήτανε προσωρινό επεισόδιο!...»

Από τότε η Οργάνωση Κομμουνιστών Διεθνιστών Ελλάδος (ΟΚΔΕ) είχε τακτική επαφή με το γραφείο της Δ.Α.Α. και έλαβε μέρος στις συζητήσεις για την προετοιμασία της ίδρυσης της 4ης Διεθνούς. Όταν όμως συνήλθε η ιδρυτική συνδιάσκεψη το

1938, ο Παντελής Πουλιόπουλος δεν μπορούσε να παρευρεθεί. Στην Ελλάδα, τον Αύγουστο του 1936, επιβλήθηκε η δικτατορία του Μεταξά και ο Παντελής βρισκόταν στο κάτεργο της Ακροναυπλίας. Δυστυχώς, γιατί η μεγάλη του θεωρητική, αλλά και πρακτική γνώση, θα μπορούσε να συμβάλει πάρα πολύ στη θεμελίωση της νέας Διεθνούς.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι κρίσεις για τον Αρχειομωξισμό είναι υπερβολικές. Υπήρχε βέβαια μια βασική διαφορά. Η Αντιπολίτευση του Σπάρτακου θεωρούσε το ΚΚΕ σαν το «Κόμμα» και έτσι το ανέφερε. Και όταν ακόμα μετά το 1934 η Αντιπολίτευση απέρριψε τελικά την ιδέα ότι τα Κομμουνιστικά Κόμματα και η Γ΄ Διεθνής μπορούν να αλλάξουν από μέσα και να επανέλθουν στην επαναστατική γραμμή, πολλά μέλη της Αντιπολίτευσης εξακολουθούσαν να μιλάνε για το «Κόμμα» εννοώντας πάντα το ΚΚΕ.

Το *Αρχείο*, που κι αυτό είχε ξεκινήσει από το ΚΚΕ, είχε αποκτήσει την πείρα του από τις διαγραφές του 1924-1925. Τότε που τους έδιωχναν από το ΚΚΕ. Από τότε η θέση του ήταν εχθρική προς το ΚΚΕ. Δεν πίστευε σε καμιά περίπτωση ότι μπορούσε να μεταρρυθμιστεί. Όταν μάλιστα άρχισε την ανοιχτή του δράση, χτυπήθηκε με πολλά μέλη του ΚΚΕ στις συγκεντρώσεις και τα συνδικάτα, απ' όπου ήθελαν να τους αποκλείσουν. Την πείρα των διαγραφών άρχισε να τη νιώθει η Αντιπολίτευση μετά το 1927.

Μεταξύ των δύο οργανώσεων υπήρχε και μια άλλη διαφορά. Η Αντιπολίτευση του Σπάρτακου, εκτός από τον Πουλιόπουλο, αριθμούσε πολλούς διανοούμενους, σε σχέση με τη δύναμή της. Αντίθετα το *Αρχείο* είχε έλλειψη από διανοούμενους. Η ηγεσία των Γιωτόπουλου-Σφυρη ήταν πολύ φτωχή. Όμως το *Αρχείο* είχε πολλούς εργάτες. Εκατοντάδες μέλη και οπαδούς πιστούς και αφοσιωμένους αγωνιστές. Όταν αργότερα ο Πουλιόπουλος θα ηγείται της μεγάλης πλειοψηφίας των αντιπολιτευομένων, τα περισσότερα μέλη θα προέρχονται από το *Αρχείο*. Αγωνιστές που αγκαλιάστηκαν από τον Παντελή και δούλεψε τόσο συντροφικά μαζί τους.

Η Διεθνής Αριστερή Αντιπολίτευση διαπίστωσε αυτές τις αντιθέσεις και νόμισε ότι θα μπορούσε να επηρεάσει τις δυο οργανώσεις προς την ενότητα. Να αλληλοσυμπληρωθούν και να στερεώσουν μαζί ένα μεγάλο εργατικό κόμμα. Όμως οι τοπικές αντιθέσεις ήταν τόσο μεγάλες ή τουλάχιστον φαινόταν μεγάλες από αδιαλλαξία μερικών στελεχών. Ίσως ακόμα και η αντικειμενική κατάσταση δεν ήταν ευνοϊκή. Αυτή η μεγάλη Αντιπολίτευση φαινόταν ένα απομονωμένο γεγονός στην παγκόσμια Αντιπολίτευση που οι δυνάμεις της στις περισσότερες χώρες δεν ξεπερνούσαν την ομάδα μερικών πρωτοπόρων. Εδώ το κίνημα ήταν μεγάλο, όμως η Ελλάδα ήταν μια μικρή χώρα, με γλώσσα μικρής εμβέλειας, που τα κείμενά της δεν μπορούσαν να μεταφραστούν και να γίνουν κατανοητά.

Άλλωστε δεν είναι άσχετο ότι από τους ιδεολογικούς αγώνες της Αντιπολίτευσης στην Ελλάδα, που παρακολουθούσαν αρκετοί νέοι της εποχής εκείνης, αναδύθηκε μετά τον πόλεμο, μια πλειάδα προσώπων που διατύπωσαν ιδέες που έγιναν παγκόσμια γνωστές, αλλά με όργανο πια τη γαλλική γλώσσα. Δεν βγήκαν τυχαία από τους γαλλικούς πολιτικούς κύκλους και τα Πανεπιστήμια οι Καστοριάδης, Ράπτης, (Πάμπλο), Αξελός, Παπαϊωάννου, Πουλαντζάς, Σβορώνος και άλλοι πολλοί. Είχαν αφετηρία τη μεγάλη συζήτηση της Αντιπολίτευσης στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου.

Με δυο λόγια, στη μικρή Ελλάδα του Μεσοπολέμου δόθηκαν πολλές ιδεολογικές μάχες μέσα στο εργατικό κίνημα. Αλλά και εργατικοί αγώνες σαν αυτούς που καθοδηγήθηκαν από την Αριστερή Αντιπολίτευση δεν έγιναν σε άλλες χώρες.

Ο Πουλιόπουλος υπερασπίζεται τους καταδιωκόμενους

Όταν ο Παντελής Πουλιόπουλος εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη, διατηρούσε δικηγορικό γραφείο στην οδό Εγνατίας 60. Υπεράσπιζε τους καταδιωκόμενους και κρατούμενους αγωνιστές της εργατικής τάξης. Οι ανάγκες του ήταν λίγες, αφού πάντα ζούσε λιτά. Η Τοπική Οργάνωση του ΚΚΕ και το Εργατικό Κέντρο απευθύνονταν σ' αυτόν για την υπεράσπιση των καταδιωκόμενων. Αλλά τον καλούσαν και για οποιαδήποτε διαφορά εργατών-εργοδοτών, ακόμα ενοικιαστών και ιδιοκτητών. Του είχαν απόλυτη εμπιστοσύνη ότι θα υπερασπιστεί τα συμφέροντα των εκμεταλλευομένων σε μια εποχή που δεν υπήρχαν έμπιστοι δικηγόροι για το κίνημα. Το ήδη, όμως, σταλινοποιημένο Πολιτικό Γραφείο του Κόμματος στην Αθήνα έμαθε τι γινόταν στη Θεσσαλονίκη και έκανε συστάσεις στα στελέχη του να μην καλούν τον Πουλιόπουλο. Αυτοί όμως δεν υπάκουαν και εξακολουθούσαν να τον καλούν. Τότε το Πολιτικό Γραφείο δημοσίευσε «παρατήρηση» (οι ποινές τότε για τα μέλη και στελέχη που απειθαρχούσαν ήταν παρατήρηση, μομφή, μομφή με προειδοποίηση διαγραφής, προσωρινός αποκλεισμός, διαγραφή) στο *Ριζοσπάστη* κατά των στελεχών της κομ-

ματικής οργάνωσης Θεσσαλονίκης, γιατί χρησιμοποιούσε σαν δικηγόρο τον Παντελή.

Αλλά μια και μιλάμε για την υπεράσπιση που ο Παντελής Πουλιόπουλος ανέλαμβανε στα δικαστήρια, ας μιλήσουμε για τη χαρακτηριστική περίπτωση της εξέγερσης των φυλακών της Άσσου Κεφαλλονιάς το 1932.

Η Άσσος της Κεφαλλονιάς είναι ένα μικρό χωριό στο βορειο-δυτικό μέρος του νησιού. Βρίσκεται σε έναν ισθμό και με τον αποκλεισμό της μικρής λωρίδας γης που ενώνει τα δυο κομμάτια, μετατρέπεται σε φυσική οχυρωμένη θέση. Σ' αυτό το σημείο, οι Ενετοί που κατείχαν το νησί, έχτισαν τον 16ο αιώνα ένα μεγάλο φρούριο. Κοντά σ' αυτό το κάστρο, σε μονώροφα κτίρια κοντά στον ισθμό, είχαν εγκατασταθεί οι απαιίσιες φυλακές. Ένα τμήμα έκλεινε τους ποινικούς και ένα δεύτερο τους πολιτικούς κρατούμενους.

Στις 12 Απριλίου 1932 διαμαρτυρήθηκαν οι πολιτικοί κρατούμενοι και η πράξη τους χαρακτηρίστηκε στάση από τις αρχές. Συγκεκριμένα: ο πολιτικός κρατούμενος Μαρινόπουλος Νικόλαος έλαβε μερικά βιβλία από δικούς του. Η διοίκηση της φυλακής αρνήθηκε να τα παραδώσει. Οι κρατούμενοι είχαν μαζέψει πολλά παράπονα. Τους υποχρέωναν να δουλεύουν στα χωράφια, πράγμα που απαγορευόταν. Όταν αρνήθηκαν να δουλέψουν, έκτισαν τοίχο και απομόνωσαν τους πολιτικούς από τους ποινικούς. Πράξη απάνθρωπη. Η άρνηση της διοίκησης να παραδώσει τα βιβλία στους πολιτικούς που τόσο τα είχαν ανάγκη, ήταν η σταγόνα που ξεχειλίστηκε το ποτήρι. Οι κρατούμενοι αρνήθηκαν να μπούνε στους θαλάμους. Τότε ο διοικητής κάλεσε τη φρουρά χωροφυλάκων να χτυπήσει τους φυλακισμένους. Πυροβόλησαν και τραυμάτισαν έναν. Όταν πλησίασαν κοντά, χτύπαγαν άγρια μέχρις αναισθησίας τους πολιτικούς. Το βράδυ συνεχίστηκαν οι διαμαρτυρίες. Πάλι επιτέθηκαν οι χωροφυλάκες και τραυμάτισαν με σφαίρες άλλους δύο κρατούμενους. Μερικούς τους απομόνωσαν, ενώ τους Μαρινόπουλο, δικηγόρο, και Βασιλείου σιδηροδρομικό, τους έδεσαν σε δέντρα και τους άφησαν εκεί δυο μέρες να βασανίζονται.

Ορισμένους κρατούμενους τους χαρακτήρισαν στασιαστές και τους παρέπεμψαν σε δίκη η οποία διεξήχθη στο κακούργιοδικείο του Αργοστολίου το καλοκαίρι του 1932. Συνήγορος των Μαρινόπουλου και Δέρβου, που προέρχονταν από την Αντιπολίτευση, ήταν ο Παντελής Πουλιόπουλος. Των άλλων, που ανήκαν στο ΚΚΕ, ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης. Επειδή ο εισαγγελέας Αργοστολίου δεν κρίθηκε ικανός να αντιμετωπίσει μια τέτοια υπόθεση και με τέτοιους συνήγορους, κλήθηκε στην έδρα εκτάκτως ο καλύτερος δικηγόρος του Αργοστολίου.

Κατά την έναρξη της δίκης έγινε ένα επεισόδιο. Η οργάνωση των Αρχαιομαρξιστών της Κεφαλλονιάς είχε κυκλοφορήσει μια προκήρυξη για τη δίκη, όπου έγραφαν ότι το δικαστήριο είναι ταξικό και δεν μπορεί να κρίνει αντικειμενικά. Ο πρόεδρος του δικαστηρίου παραπονέθηκε για την έκφραση αυτή. Τότε πήρε τον λόγο ο Πορφυρογένης, γνωστός δικηγόρος του ΚΚΕ και είπε ότι, «εμείς διαφωνούμε μ' αυτήν την έκφραση και πρόκειται για μιαν αντεπαναστατική οργάνωση». Όμως ο κατηγορούμενος Νίκος Μαρινόπουλος ζήτησε το λόγο και είπε το εξής: «Δεν θέλω να προσβάλω το δικαστήριό σας, αλλά η οργάνωση αυτή είναι επαναστατική. Πράγματι η δικαιοσύνη είναι ταξική όσο και αν θέλουν οι λειτουργοί της να κρίνουν αντικειμενικά». Στη συνέχεια ο Παντελής Πουλιόπουλος με ένα λογύδριό του ανέπτυξε γιατί η δικαιοσύνη είναι ταξική. Η διαδικασία συνεχίστηκε. Ο Πουλιόπουλος στο λόγο υπεράσπισης έκανε μια ωραία και εμπειριστατωμένη κοινωνικά, αλλά και νομικά αγόρευση και εντυπωσίασε. Το δικαστήριο, ύστερα από την ετυμηγορία των ενόρκων, αθώωσε τους κατηγορούμενους. Όμως ο Μαρινόπουλος οδηγήθηκε στην εξορία του Αη-Στράτη.

Αυτός ήταν ο Πουλιόπουλος. Υποστήριζε αταλάντευτα τις ιδέες του, αλλά συγχρόνως ήταν ένας υπεύθυνος νομικός, πραγματικός υπερασπιστής που κατόρθωνε να αθώνει τους κατηγορούμενους αγωνιστές.*

* Τα στοιχεία και τα περιστατικά που αναφέρονται στο κεφάλαιο αυτό προέρχονται από σχετική διήγηση του Νίκου Μαρινόπουλου.

Κορυφαία στιγμή

Το 1934 υπήρξε αποφασιστικό για το ελληνικό εργατικό κίνημα, αλλά και ολόκληρη την ιστορία της χώρας. Τότε το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος άλλαξε γραμμή, όπως θα δούμε παρακάτω. Λίγοι κατάλαβαν τη σημασία αυτής της στροφής. Κανείς σχεδόν δεν απασχολήθηκε. Οι δημοσιογράφοι δεν σημειώνουν το γεγονός. Μια θεωρητική αλλαγή στη γραμμή ενός κόμματος δεν είναι μια συνταρακτική είδηση, ούτε καν είδηση πολλές φορές. Αλλά, ίσως, δεν κατάλαβαν ούτε τι διαβάζουν, θεωρώντας απλή βυζαντινολογία τις διατυπώσεις με τις λεπτές αποχρώσεις διαφορών.

Ο Παντελής Πουλιόπουλος και οι σύντροφοί του κατάλαβαν την τεράστια σημασία αυτής της διαφοράς. Και τότε ο Παντελής διατύπωσε τις αντιλήψεις της Αντιπολίτευσης, γράφοντας το βιβλίο *Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική Επανάσταση στην Ελλάδα*;

Αλλά καλύτερα να δούμε τα πράγματα όπως εξελίχθηκαν με τη σειρά.

Η 6η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος συνήλθε τον Ιανουάριο του 1934 στην Αθήνα. Τα θέματα που την απασχόλησαν ήταν: 1. Η κατάστα-

ση στην Ελλάδα και τα καθήκοντα του Κόμματος. 2. Τα διδάγματα των απεργιακών αγώνων και τα άμεσα καθήκοντα των κομμουνιστών. 3. Η 13η Ολομέλεια της Εκτελεστικής Επιτροπής της Κομμουνιστικής Διεθνούς. 4. Η οππορτουνιστική-φραξιονιστική πλατφόρμα και εκδήλωση του σ. Ασημίδα.

Η απόφαση της 6ης Ολομέλειας δημοσιεύτηκε στο *Νέο Ριζοσπάστη* της 21 Ιανουαρίου 1934 και στη συλλογή *Πέντε χρόνια αγώνες* που δημοσιεύτηκε το 1936 στην Αθήνα, σελ. 215-232. Θεωρείται από τις πιο σημαντικές αποφάσεις στην ιστορία του ΚΚΕ, επειδή μ' αυτήν αρχίζει η αλλαγή προσανατολισμού από τη βασική γραμμή που είχε χαραχτεί με το συνέδριο του 1923. Πάνω σ' αυτήν βασίστηκε η δραστηριότητα που ακολουθεί το κόμμα αυτό μέχρι σήμερα. Για πρώτη φορά παρουσιάζεται η στροφή για το χαρακτήρα της χώρας μας και επομένως πώς θα εξελιχτεί η επανάσταση. Δίνουμε παρακάτω ένα σημαντικό μέρος αυτής της απόφασης για να καταλάβουμε τον τρόπο σκέψης της ηγεσίας Ζαχαριάδη για την αλλαγή της γραμμής του κόμματος. Ο χαρακτήρας της επανάστασης αρχίζει να μεταβάλλεται μ' αυτή την απόφαση:

...«η επανάσταση αρχίζοντας σαν παλλαϊκή σοβιετική επανάσταση των εργατών και αγροτών, λύνοντας πρώτ' απ' όλα τα καθήκοντα του αστικοδημοκρατικού χαρακτήρα, να μπορέσει στην εξέλιξη της να περάσει σε επανάσταση σοσιαλιστική και να αποτελειώσει έτσι τη νίκη της».

Με δυο λόγια αρχίζει να παραδέχεται ότι πριν από τη σοσιαλιστική επανάσταση υπάρχει ένα στάδιο προετοιμασίας. Παρακάτω διευκρινίζει:

«Ωστόσο αρχίζοντας σαν αστικοδημοκρατική επανάσταση δεν θα μπορέσει να λύσει τα επιταχτικά της καθήκοντα χωρίς να προσβάλει την κεφαλαιοκρατική ατομική ιδιοκτησία».

Σ' αυτό το στάδιο που είναι αστικοδημοκρατικό μόλις μπαίνει ζήτημα προσβολής της μεγάλης ιδιοκτησίας, της κεφαλαιοκρατικής.

«Η ηγεμονία του προλεταριάτου στην αστικοδημοκρατική επανάσταση, καταχτημένη στις μάχες που οδηγούν στη νικηφόρα επανάσταση, κατοχυρωμένη με τη μορφή των σοβιέτ... Η επικείμενη επανάσταση των εργατών και αγροτών στην Ελλάδα θα έχει αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα με τάσεις γρήγορης μετατροπής σε προλεταριακή σοσιαλιστική επανάσταση».

«2. Η Ελλάδα ανήκει στον τύπο εκείνων των χωρών που στο πρόγραμμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς χαρακτηρίζονται σαν "χώρες με μέσο επίπεδο ανάπτυξης του καπιταλισμού...", με υπάρχοντα σημαντικά υπολείμματα μισοφεουδαρχικών σχέσεων στην αγροτική οικονομία, με ορισμένο μίνιμουμ υλικών προϋποθέσεων, που είναι αναγκαίες για τη σοσιαλιστική ανοικοδόμηση, με όχι τελειωμένο ακόμα τον αστικοδημοκρατικό μετασχηματισμό". Ανήκει στην κατηγορία εκείνων των χωρών, στις οποίες επίκειται "πορεία λίγο ή πολύ γρήγορου περάσματος της αστικοδημοκρατικής επανάστασης σε επανάσταση σοσιαλιστική" και στις οποίες "η δικτατορία του προλεταριάτου μπορεί να μην επέλθει και αμέσως, αλλά μέσα στην πορεία του περάσματος από τη δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς στη σοσιαλιστική δικτατορία του προλεταριάτου"». (*Πρόγραμμα Κ.Δ.*, ελληνική έκδοση «Λαϊκού Βιβλιοπωλείου», Αθήνα, 1932, σελ. 83).

Αργότερα ο Ζαχαριάδης, στις «Θέσεις του για την ιστορία του ΚΚΕ», γράφει τα ίδια: «Κατά συνέπεια η επερχόμενη επανάσταση στην Ελλάδα, από τα καθήκοντα που πρώτ' απ' όλα έχει να λύσει, θ' αρχίσει σαν αστικοδημοκρατική με περισσότερο ή λιγότερο γοργό πέρασμα στη σοσιαλιστική επανάσταση»¹.

Το ΚΚΕ με την απόφαση της 6ης Ολομέλειας, όπως είδαμε παραπάνω, δέχεται ότι θα υπάρξει ένα ενδιάμεσο στάδιο πριν τη Δικτατορία του Προλεταριάτου. Ένα στάδιο ολοκλήρωσης αστικοδημοκρατικών αιτημάτων. Σε καμιά συζήτηση μέσα στο κόμμα μέχρι τότε δεν είχαν παρουσιαστεί τέτοιες αντιλήψεις. Ακόμα πρέπει να προσθέσουμε ότι λίγοι κατάλαβαν την αλλαγή εκείνη τη στιγμή, αφού μάλιστα δεν άλλαξε καθόλου η φρασεολογία που εξακολουθούσε να είναι με τα ίδια λόγια της

προηγούμενης περιόδου.

Παρακάτω η απόφαση της Ολομέλειας αναφέρει:

«Η ανάδειξη των καθηκόντων εκείνων της επανάστασης που είναι ικανά να ενώσουν γύρω από το προλεταριάτο τις πιο πλατιές λαϊκές μάζες – η γη στους αγρότες, απελευθέρωση της χώρας απ' το ζυγό του ξένου κεφαλαίου, απελευθέρωση των καταπιεζόμενων εθνοτήτων– απο προυπόθεση, ώστε η επανάσταση, αρχίζοντας σαν παλλαϊκή σοβιετική επανάσταση των αγροτών και εργατών, λύνοντας πρώτ' απ' όλα τα καθήκοντα του αστικοδημοκρατικού χαρακτήρα, να μπορέσει στην εξέλιξη της να περάσει σε επανάσταση σοσιαλιστική και να αποτελειώσει έτσι τη νίκη της».²

Η φρασεολογία έχει το βασικό ελάττωμα της ζαχαριαδικής γραμμής. Ενώ εκφράζει μια νέα γραμμή που έχει τη δική της λογική και απαιτεί αναγκαίες συμμαχίες, βάζει και κείνο το «σοβιετική» στη μέση, που δίνει την εντύπωση ότι δεν είναι ειλικρινής η αλλαγή της γραμμής. Και, όμως, αυτή τη στιγμή είναι. Μόνο που ο Ζαχαριάδης εκφράζεται με τη σταλινική φρασεολογία. Δεξιότερη πολιτική με αριστεριστικά λόγια. Κι αυτό από ανάγκη, επειδή το κόμμα δεν έχει πεισθεί γι' αυτή τη γραμμή. Δεν την έχει συζητήσει. Με την Ολομέλεια προκαταλαμβάνει τη γνώμη του 5ου Συνεδρίου, που θα συνέλθει ύστερα από τρεις μήνες.

Στην Κεντρική Επιτροπή έχει επιβληθεί μονολιθισμός, ομοιογένεια και πειθαρχία. Η τελευταία αντίρρηση του Ασημίδη πνίγηκε. Κανείς δεν έχει το δικαίωμα να μιλήσει για άλλη απόφαση. Όλες υιοθετούνται «ομόφωνα». Επικρατεί αυτό που αργότερα θα παραμείνει γνωστό ως «Το Κόμμα λέει». Πολλοί απ' αυτούς που συνέβαλαν, εκείνο τον καιρό, να εδραιωθεί το αλάθητο κάποιου μηχανισμού, θα αναλύσουν αργότερα τις αντιρρήσεις τους. Τότε όμως η γραμμή πέρασε αναντίρρητα.

Να προσθέσουμε ακόμα ότι η Ολομέλεια, μετά την απαρίθμηση των επιτυχιών και αδυναμιών του κόμματος, αναφέρεται

στην κοινωνική σύνθεσή του και λέει ότι «εξακολουθεί να μην είναι ικανοποιητική». Υπάρχουν μόνο 44% εργάτες (εργοστασιακοί 9,1%). Το κόμμα έχει 590 πυρήνες και απ' αυτούς μόνο οι 44 είναι εργοστασιακοί. Δεν αναφέρει το σύνολο των μελών, αλλά επειδή επικρατούσε το τριαδικό σύστημα σαν πυραμίδα μέχρι την κορυφή, τα μέλη δεν θα υπερέβαιναν τις 2.000. Ο Βασίλης Νεφελούδης αναφέρει στο βιβλίο του *Μαρτυρίες*, σελ. 137, ότι η οργάνωση της Καβάλας δεν είχε παραπάνω από 50 μέλη και ειδικότερα, στους 15.000 καπνεργάτες που καθοδηγούσε, διέθετε μόνο 15 μέλη. Και να σκεφτεί κανείς ότι εκείνη την εποχή γίνονταν κινητοποιήσεις, μαχητικές μάλιστα, χιλιάδων εργατών και η Καβάλα έβγαζε κόκκινο Δήμαρχο.

Αυτή η αυτοκριτική δείχνει πόσο δίκιο είχε η Αντιπολίτευση όταν περιέγραφε την κατάσταση του κόμματος.

Το Μάρτιο 1934 συνήλθε το 5ο συνέδριο του ΚΚΕ, που,

«ενέκρινε ομόφωνα και βασικά την πολιτική γραμμή και την πρακτική δουλειά της Κ.Ε. απ' την έκκληση της Κομμουνιστικής Διεθνούς (Νοέμβριος 1931) και δω ενέκρινε παμψηφεί την απόφαση της 6ης Ολομέλειας "για τον χαρακτήρα και τις κινητήριες δυνάμεις της επερχόμενης επανάστασης στη χώρα μας" και ψήφισε παμψηφεί τις αποφάσεις πάνω στο 1ο και 2ο θέμα, που δημοσιεύονται μαζί και αμέσως ύστερα από την ανακοίνωση αυτή».³

Έτσι ξεκαθάρισαν όλα τα ζητήματα για την ηγεσία Ζαχαριάδη. Το 4ο Συνέδριο είχε συνέλθει το 1928 και από τότε όλα άλλαξαν στο ΚΚΕ χωρίς να γίνεται κανένας λόγος. Το ξεκαθάρισμα κάθε αντιπολίτευσης είχε τελειώσει. Και όλα αυτά εγκρίνονται ύστερα από έξι χρόνια χωρίς καμιά αναφορά.

Αντιρρήσεις γι' αυτήν την τόσο βασική αλλαγή δεν εκφράστηκαν μέσα στο ΚΚΕ. Η επιβολή της σταλινικής ομάδας είχε ολοκληρωθεί. Έτσι, όπως αναφέραμε παραπάνω, η μοναδική σοβαρή κριτική έγινε από τον Παντελή Πουλιόπουλο στο βιβλίο *Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική επανάσταση στην Ελλάδα*, που εκφράζει τις απόψεις της Αριστερής Αντιπολίτευσης.

Ο Πουλιόπουλος παραμένει πιστός στις αποφάσεις του κόμματος του '23-'24 και υποστηρίζει με τα επιχειρήματά του ότι:

«Ανεξάρτητα από τις ιστορικές περιπέτειες του βαθμιαίου αστικοδημοκρατικού μετασχηματισμού της χώρας και ανεξάρτητα από το βαθμό της εξέλιξης των καθαρά αστικών καπιταλιστικών μορφών στα διάφορα πεδία της οικονομικής, κοινωνικής και πνευματικής ζωής της συγκριτικά με τις εξελιγμένες χώρες της Ευρώπης, οι μορφές αυτές είναι σήμερα αναμφισβήτητα κυρίαρχες στην ελληνική οικονομία...» «...όλα αυτά αποδεικνύουν όχι μόνο ότι οι καθαρά καπιταλιστικές σχέσεις έχουν αποφασιστικά πια επικρατήσει στην οικονομική ζωή της χώρας, μα ακόμα και ότι υπάρχει κιόλας ένα ισχυρό προλεταριάτο που συνολικά και ειδικά στο βιομηχανικό του πυρήνα, είναι το μεγαλύτερο στη Βαλκανική. Έτσι με όλη την –άλλωστε πολύ μικρή– αριθμητική υπεροχή του αγροτικού πληθυσμού μπορούμε σοβαρά να αντικρίζουμε στην εποχή της διεθνικής καπιταλιστικής κατάρρευσης την προοπτική της προλεταριακής επανάστασης και ηγεμονίας του προλεταριάτου μέσα στο συμμαχικό του συνασπισμό με την αγροτική φτωχολογιά ενάντια στην κυριαρχία της ελληνικής μπουρζουαζίας».

...«Εβδομήντα πέντε στα εκατό από τις βιομηχανικές ανάγκες της χώρας υπολογίζανε αστοί οικονομικοί από το 1929 κιόλας, ότι σκεπάζονται από την εγχώρια βιομηχανία. Βαριά βιομηχανία λείπει. Είναι γενικά ελαφρά η βιομηχανία μας. Ντόπια βιομηχανική επεξεργασία ή μισοκατεργασία γίνεται και στα ευγενή προϊόντα της γεωργίας που εξαρτώνται άμεσα από τη διεθνική καπιταλιστική αγορά. Βέβαια η καπιταλιστική Ελλάδα δεν μπορεί, από την άποψη της οικονομικής της συγκρότησης και του εθνικού εισοδήματος, να χαρακτηριστεί χώρα του βιομηχανικού καπιταλισμού. Μα ούτε και “εμπορομεσιτική” ή κυρίως αγροτική. Το μεγάλο βάρος της μικροβιοτεχνίας μας είναι σημαντικό τεκμήριο της οικονομικής καθυστέρησής μας. Η βιομηχανική καθυστέρηση δεν οφείλεται στην έλλειψη πρώτων υλών, όπως αφήνει να εννοηθεί η 6η Ολομέλεια. Η έλλειψη ντόπιας πρώτης και καύσιμης ύλης (πετρέλαιο, βενζίνη κ.λπ.) δεν εμπόδισε την τεράστια βιομηχανική ανάπτυξη της

Αγγλίας, Γερμανίας κ.λπ. Όπως αντίστροφα οι τεράστιες ποσότητες και τέτοιες ύλες στην Τουρκία δεν φτάσανε για να εξελιχθεί βιομηχανικά αυτή η χώρα. Ο σταλινισμός κι εδώ αγνοεί το διεθνικό καταμερισμό της εργασίας και αρνιέται τους ιστορικοϋλιστικούς όρους της κοινωνικής εξέλιξης⁴.

Για τα δυο μεγάλα αστικά κόμματα αναφέρει ότι δεν έχουν διαφορές:

...«Το Φιλελεύθερο Κόμμα από τη μια μεριά και το Λαϊκό από την άλλη είναι και σήμερα ακόμα οι δυο αντιμαχόμενες δυνάμεις της ελληνικής μπουρζουαζίας. Ισορροπούνται με ασάθεια ύστερα από το Σεπτέμβρη 1932 και γύρω απ' αυτούς τους δυο ισχυρούς σχηματισμούς συνασπιστήκανε όλα τα μικρά κόμματα της μπουρζουαζίας⁵».

Με αυτό το σκεπτικό κρίνεται μάταια οποιαδήποτε προσπάθεια συμμαχίας με ένα από τα δυο κόμματα. Προέβλεπε έτσι ότι θα φτάσουν μέχρι το σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα ύστερα από δύο χρόνια περίπου. Σε ένα άλλο σημείο διατυπώνει τη θέση της Αντιπολίτευσης για το ξεχώρισμα της εθνικής μπουρζουαζίας.

«Για το ελληνικό προλεταριάτο η πάλη για την "εθνικοποίηση" της Πάουερ, της Φαουντέσιον κ.λπ. δεν είναι άλλη παρά μια και μόνο και ενιαία επαναστατική πάλη, για την προλεταριακή εθνικοποίηση όλων των καπιταλιστικών επιχειρήσεων τόσο της Πάουερ, όσο και της Ελληνικής Οινόπνευματοποιίας, τόσο της "Ξένης" Τράπεζας Αθηνών όσο και της "δικής μας" Εθνικής Τράπεζας. Είναι πάλη για την απαλλοτρίωση όλων των απαλλοτριωτών, δηλαδή πάλη για την προλεταριακή επανάσταση, και για το σοσιαλισμό⁶».

Ο Πουλιόπουλος προβλέπει τις καταστρεπτικές συνέπειες αυτής της νέας γραμμής και του τρόπου με τον οποίο εκφράζεται:

«Οι αποφάσεις της 6ης Ολομέλειας σημειώνουνε δίχως άλλο τον πιο σημαντικό σταθμό στην πορεία του καταστρεφτικού

έργου της σταλινικής ομάδας, που είναι έργο γραφειοκρατικής εκπύλισης του ΚΚΕ και ιδεολογικής αποσύνθεσής του. Αν, δίχως μια σθεναρή αντίσταση και πάλη από τα υγιέστερα στοιχεία της επαναστατικής πρωτοπορίας, οι αποφάσεις αυτές βρίσκανε τυχόν μια συνεπή εφαρμογή σε όλες τις λογικές τους συνέπειες στην περίοδο που μας ανοίγεται, το επίσημο τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς στην Ελλάδα θα ξοφλούσε οριστικά ως επαναστατικό κόμμα του προλεταριάτου.

2. Διαπαιδαγωγεί τους εργάτες με το στενό εθνικορεφορμιστικό πνεύμα μιας "εργατοαγροτικής" μεταβολής στα πλαίσια του εθνικού αστικού συστήματος κι έτσι τους ευνοχίζει το ταξικό επαναστατικό και διεθνιστικό πνεύμα. Κι αυτό μάλιστα μέσα σε μια ατμόσφαιρα αναζωπύρωσης του εθνικισμού από τη φασιστική αντίδραση.

Τα τυχодиωχτικά επαναστατικοπαλικαριστικά συνθήματα της θης Ολομέλειας είναι προορισμένα ν' αποξενώσουν ακόμα περισσότερο το κόμμα από τις εργατικές μάζες, να εξαντλήσουν τις δυνάμεις της επαναστατικής πρωτοπορίας, οδηγώντας σε νέες απογοητεύσεις και αποτραβώντας τη σήμερα από τα άμεσα καθήκοντα μιας αληθινά επαναστατικής πολιτικής, που θα προωθούσε θετικά την εργατική τάξη πιο κοντά στην προλεταριακή επανάσταση⁷».

Σήμερα αντιλαμβανόμαστε καλύτερα τη σημασία αυτής της διαφοράς που αφορά το χαρακτήρα της επερχόμενης περιόδου στην Ελλάδα. Γιατί πάνω σ' αυτή την παραλλαγή στηρίχτηκε η πολιτική του ΚΚΕ την επόμενη δεκαετία. Αυτήν που τόσο ηρωική σε αγώνες εξελίχθηκε αλλά, και με πόσο φοβερή αποτυχία έκλεισε.

Η πρώτη υποχώρηση φάνηκε στα γεγονότα του Μαΐου 1936 στη Θεσσαλονίκη. Ενώ έχουμε μια πόλη, όπου μόνη εξουσία φαίνεται να είναι για λίγο η Κεντρική Απεργιακή Επιτροπή, αλλά και όλη τη Βόρειο Ελλάδα να έχει ξεφύγει από τον έλεγχο της κυβερνητικής εξουσίας, δεν γίνεται το αποφασιστικό βήμα οργάνωσης της εξέγερσης. Σε προηγούμενα χρόνια, σε γεγονότα επαρχιακά και πολύ μικρότερης κλίμακας, το Κομμουνιστικό Κόμμα προσπαθούσε να οργανώσει εργατική και

αγροτική εξουσία. Στη Θεσσαλονίκη του 1936, που φανερώνεται για πρώτη φορά η Εργατική εξουσία, παραδίδεται στους αστούς βουλευτές.

Το ΚΚΕ είναι πλέον δέσμιος της γραμμής της ολοκλήρωσης του αστικοδημοκρατικού μετασχηματισμού. Κι αυτός μπορεί να γίνει μόνο σε συμμαχία με το κόμμα της αστικής τάξης, που αυτή τη στιγμή είναι το Κόμμα Φιλελευθέρων.

Όμως η διαφορά της γραμμής θα φανεί ακόμα καθαρότερα στην Κατοχή. Τη στιγμή που στο μεγαλύτερο τμήμα της Ελλάδας έχει κυριαρχήσει η Λαϊκή Εξουσία, όταν ήδη λειτουργούν θεσμοί όπως η Λαϊκή Δικαιοσύνη, η Τοπική Αυτοδιοίκηση, ο Αντάρτικος Στρατός, το ΚΚΕ θα επιζητεί όχι μόνο τη συμμαχία, αλλά την ένταξή του κάτω από τα αστικά κόμματα, για την ολοκλήρωση αυτού του κοινωνικού σταδίου που έχει εφεύρει, υποτασσόμενο στην τότε σταλινική ηγεσία της Διεθνούς.

Μια ιδιαίτερα ανίκανη ηγεσία βρέθηκε επικεφαλής του τεράστιου Εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος. Αυτή την εποχή, όπου η εργατική τάξη, μεγάλο μέρος της αγροτιάς και των μικροαστικών κοινωνικών ομάδων συμμετέχουν ενεργά στο κίνημα, πολλοί διανοούμενοι, καθηγητές, στρατιωτικοί, πολιτευτές της Αριστεράς των Φιλελευθέρων προσχωρούν και μάχονται στο λαϊκό κίνημα. Το αποδέχονται, υποστηρίζουν και ενεργούν για την ολοκλήρωση του αγώνα. Είναι διατεθειμένοι να προχωρήσουν στη Λαϊκή Εξουσία, στη Λαϊκή Επανάσταση.

Όμως η ηγεσία του ΚΚΕ είναι προσανατολισμένη στη γραμμή υποταγής στα αστικά κόμματα, που ακριβώς εκείνη τη στιγμή είναι διαλυμένα και εξευτελισμένα, επειδή δεν συμμετέχουν στον αγώνα. Οι σύμμαχοι που έχουν έρθει από την Αριστερά των Φιλελευθέρων προσπαθούν να σταματήσουν τον κατήφορο, γιατί γνωρίζουν την απάτη του καθεστώτος που μόλις εγκατέλειψαν. Επισημαίνουν τους κινδύνους υποταγής στην ψεύτικη Εθνική Ενότητα. Θέλουν να προχωρήσουν με το Εθνικό Συμβούλιο αντιπροσώπων που έχουν εκλεγεί σε όλη την Ελλάδα, και την ΠΕΕΑ, (Προσωρινή Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης), στην ολοκλήρωση του αγώνα. Η ηγεσία του

ΚΚΕ θα τους επιβάλει τη συναλλαγή και την υποταγή στις συμφωνίες του Λιβάνου και της Γκαζέρας.

Θα ήταν πολύ να πει κανείς ότι ο Παντελής Πουλιόπουλος προέβλεψε αυτή την καταστροφική πορεία; Δεν νομίζω. Δεν μπορούσε βέβαια να διατυπώσει τις λεπτομέρειες του άγνωστου μέλλοντος. Διέκρινε όμως ότι γρήγορα, τα επόμενα χρόνια, το Εργατικό Κίνημα, κάτω από ιδιαίτερα ευνοϊκές συνθήκες, θα απλωνόταν και θα έμπαινε επικεφαλής του αγώνα. Αλλά αυτός ο αγώνας θα χανόταν, αφού ήδη η ηγεσία δεν τον πίστευε.

Ο άνθρωπος

Εκείνο που χαρακτήριζε τον Πουλιόπουλο ήταν η θέληση να συμφωνεί η καθημερινή του ζωή με τα όσα πίστευε. Ούτε μια στιγμή δεν έπαψε να αγωνίζεται. Τα γραπτά του, όσο σπουδαία και αν ήταν, δεν αποτελούσαν τη μοναδική του δραστηριότητα. Προσπαθούσε να συμμετέχει στην καθημερινή πάλη. Τα χρόνια 1927-29 εκπαιδεύει μια ολιγομελή ομάδα νεαρών δικηγόρων στις δραστηριότητες της «Εργατικής Βοήθειας», της οργάνωσης αλληλεγγύης των αγωνιζομένων.

Πρόκειται για ελάχιστους νομικούς επιστήμονες, ούτε δέκα ίσως, που είναι μέλη ή συμπαθούντες και είναι διατεθειμένοι να υποστηρίξουν αγωνιστές της εργατικής τάξης όταν καταδιώκονται. Δουλειά δύσκολη, επίμονη, επίπονη, χωρίς κέρδη αλλά συγχρόνως με προσωπικούς κινδύνους και απομόνωση από τη συνηθισμένη αστική πελατεία. Καθημερινά συλλαμβάνονται μέλη των αριστερών οργανώσεων, συνδικαλιστές, διανοούμενοι, φοιτητές και οδηγούνται στα αστυνομικά τμήματα. Ανακρίνονται, βασανίζονται και κατόπιν παραπέμπονται σε δίκη, όπου συνήθως καταδικάζονται σε βαριές ποινές φυλάκισης και εξορίας. Σωματεία διαλύονται αυθαίρετα, συνελεύσεις δέχονται αστυνομικές επιδρομές, εκλογές ματαιώνονται.

Η κατάσταση έγινε χειρότερη από τότε που ψηφίστηκε από τη Βουλή ο Νόμος 4229 που είχε προτείνει η κυβέρνηση Βενιζέλου στις 25 Ιουλίου 1929, «Περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών». Αυτός ο φοβερός νόμος με το παραπλανητικό όνομα της «προστασίας των πολιτών» έμεινε γνωστός σαν *Ιδιώνυμο* και αποτελεί στίγμα της ελληνικής ιστορίας.

Χρειάζονται δικηγόροι έξυπνοι, δραστήριοι, αγωνιστές, καταρτισμένοι επιστημονικά, γνώστες της Δικονομίας, προσώπων και πραγμάτων της τότε αστυνομίας, χωροφυλακής και δικαστικών αρχών. Οι νέοι αγωνιστές δικηγόροι δεν έχουν τις γνώσεις. Ο Παντελής Πουλιόπουλος αναλαμβάνει να τους μάθει, να τους διδάξει, να τους εμπνεύσει την αναγκαία μαχητική διάθεση. Όπως αναφέραμε παραπάνω, ο Παντελής είναι ένας από τους καλύτερους νομικούς της εποχής του. Γνωρίζει όχι μόνο τους νόμους, αλλά και τις λεπτομέρειες της καθημερινής δίωξης. Μέρα και νύχτα οι νεαροί δικηγόροι είναι έτοιμοι να επέμβουν και πρώτος ο ίδιος.

Αναφέρουμε ένα χαρακτηριστικό επεισόδιο της δράσης του:

Στις 15 Φεβρουαρίου 1933, σε προεκλογική περίοδο μάλιστα, η χωροφυλακή έκανε επίθεση στο Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης. Ο απολογισμός της βίαιης επίθεσης ήταν επτά νεκροί και δέκα βαριά τραυματισμένοι εργάτες. Πενήντα άτομα τραυματίστηκαν ελαφρότερα και ενενήντα έξι συνελήφθησαν. Ο Πουλιόπουλος βρισκόταν έξω από το Εργατικό Κέντρο και παρακολουθούσε τη συγκέντρωση. Κατάλαβε τι θα γίνει και επί τόπου συγκρότησε μια επιτροπή προσπαθώντας να εμποδίσει την έφοδο της χωροφυλακής. Καλεί τον εισαγγελέα, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Όλη την ημέρα βρίσκεται εκεί, στην πρώτη γραμμή. Το βράδυ στέλνει το παρακάτω τηλεγράφημα στον υπουργό Δικαιοσύνης:

«Υπουργόν Δικαιοσύνης
Αθήνας

Συμβούλια εργατικών σωματείων συνήθη συνεδρίασιν γραφεία των υπέστησαν απόψε επιδρομήν χωροφυλάκων. Αμυνόμενα ασύλου έκλεισαν θύραν εν αναμονή Εισαγγελέως. Πάσαι αστυνομικαί δυνάμεις, έφυττοι, πεζαί, επολιόρκησαν οίκημα πυροβολούσαι εντός και περίξ οικήματος επί τριώρον. Άνω 500 πυροβολισμοί, πόλις ανάστατος. Αυτοπροσώπως υπέβαλα Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών αίτησιν πολιορκουμένων προσέλθη επιτοπίως, εξέλθωσιν εργάται, αποφευχθή αιματοχυσία. Κατέστησα αυτόν προσωπικώς υπεύθυνον συμβησόμενα. Ολιγωρών απέφυγε. Υποδειξει του μετέβην μετ' επιτροπής εργατών επί τόπου συνεννοηθώ Αστυνομικόν Διευθυντήν. Ευρέθην προ αξιωματικών διατασσόντων πυρ κατά πλήθους αόπλου. Πλείστοι, άγνωστον πόσοι, επληγώθησαν, πιθανώτατα θανάσιμωσ, μεταγόμενοι σωρηδόν ταύτην στιγμήν νοσοκομεία, φαρμακεία. Θρυμματίσαντες θύραν χωροφυλάκες, σβέσαντες φώτα, εισήλασαν λυσσαλέοι, εδήωσαν γραφεία. Απανθρωπίαι επί εξερχομένων και σκηναί φρίκης απερίγραπτοι. Επιβάλλεται ανάκρισις κατά Εισαγγελέωσ και Διευθυντού Αστυνομίας, παραδειγματική τιμωρία. Άλλωσ εργάται προασπίσωσιν αυτοδυνάμωσ ζωήν των κατά θηρωδιών επαναλαμβανομένων συστηματικώς.

Πουλιόπουλος
Δικηγόρωσ»

Αυτός ήταν ο αγωνιστής Πουλιόπουλος. Πολλές φορές στα δικαστήρια, χωρίς καμιά αμοιβή, αντίθετα καταβάλλοντας τα έξοδα, υποστηρίζει αγωνιστές μέλη του ΚΚΕ. Όμως, την ίδια εποχή συκοφαντείται συνεχώς από τη νεόκοπη σταλινική ηγεσία. Πάντα όμως σεβαστός από τη βάση και τα κατώτερα στελέχη του κόμματος. Ακόμα περισσότερο σεβαστός στους συνδικαλιστές.

Ο Παντελής Πουλιόπουλος στην καθημερινή του ζωή ήταν άνθρωπος πράος και ευγενής. Δεν ύψωνε τη φωνή, ούτε ήθελε να επιβληθεί. Αυτό ερχόταν μόνο του. Από το επίπεδο μόρφω-

σης και ήθους. Όταν, όμως, έγραφε ήταν αδιάλλακτος. Φτάνει στην πολεμική. Θα πρέπει να αναφέρουμε ότι αυτό ήταν τότε το ύφος των λενινιστών. Ολιγαρχής στην καθημερινή του ζωή. Όταν βρισκόταν στην εξορία, η οικογένειά του από τη Θήβα του έστελνε συνεχώς καλάθια με τρόφιμα και άλλα είδη. Ποτέ δεν κρατούσε τίποτε για τον εαυτό του. Τα παρέδιδε στην κολληχίτβα της ομάδας και από κει έπαιρνε το μερίδιό του, όπως όλοι. Αυτή του η στάση τον έκανε μισητό στη σταλινική ηγεσία των Ιωαννίδη κ.ά. στην Ακροναυπλία. Αυτοί είχαν ανακηρύξει τον εαυτό τους ηγεσία και σαν ηγεσία έπρεπε να έχουν πρόνοια για να μπορούν να σκέφτονται. Διατηρούσαν υπηρετικό προσωπικό, εξευτελιζοντας αφελείς αγωνιστές, που νόμιζαν ότι υπηρετώντας την ηγεσία εξυπηρετούν το επαναστατικό κίνημα.

Ο Πουλιόπουλος ήταν η ευγενέστερη φυσιολογία που πέρασε από το ελληνικό επαναστατικό κίνημα. Ο πιο μελετημένος και συγκροτημένος μαρξιστής του ελληνικού κινήματος, θα μας πει σε μαρτυρία του στις 26.1.1991 ο παλιός του συνεργάτης και μέλος της Κ.Ε. της ΕΟΚΔΕ Κώστας Αναστασιάδης. Στη διάρκεια της παρανομίας διάβαζε απεριόριστες ώρες.

Ο Μιχάλης Ράπτης-Πάμπλο θα γράψει γι' αυτόν:

«Ο ίδιος ο Π. Πουλιόπουλος ήταν μια επαναστατική φυσιολογία μεγάλης γενικής και μαρξιστικής μόρφωσης, διεθνούς επιπέδου και ολότελα εξαιρετική εκείνο τον καιρό στον χώρο της ελληνικής αριστεράς...»

«Ο Π. Πουλιόπουλος ήταν ασφαλώς η πιο αγνή και ανιδιοτελής φυσιολογία επαναστάτη διανοούμενου που γνώρισε το ελληνικό κίνημα, και που όλη του η ηρωική ζωή και δράση έως την εκτέλεσή του στις 6.6.43 στο Νεζερό το επιβεβαιώνει περλαμπρα!...»

Συνεχώς μελετούσε την ελληνική και ξένη κατάσταση. Διάβαζε τα μαρξιστικά κείμενα στο πρωτότυπο, μελετούσε φιλοσοφία, ιστορία, οικονομία. Δεν έμενε ποτέ απομονωμένος σε διαβάσματα και γραπτά. Συνεχώς κατατόπιζε τους συντρόφους

του στις καθημερινές συζητήσεις. Το επίπεδο των ομάδων που ηγήθηκε ο Πουλιόπουλος ήταν πάντα υψηλής θεωρητικής, αλλά και γενικά μορφωτικής στάθμης.

Είναι κρίμα που ο Πουλιόπουλος δεν είχε περισσότερο καιρό να μας δώσει περισσότερα έργα. Γιατί είναι σίγουρο ότι θα μπορούσε πολλά ακόμα να μας δώσει. Ο Παντελής έγραφε. Ιδέες πρωτότυπες, κατανοητά νοήματα, γλώσσα ζωντανή. Τρόπος έκθεσης διδακτικός, αποδεικτικός. Σοφός, ώστε να μπορεί να διαβαστεί από όλους τους ανθρώπους που ήξεραν γράμματα, αλλά προπαντός από εκείνους που έχουν θέληση για μάθηση. Σε καμιά περίπτωση δεν θα έλεγα μορφωμένος του σημερινού επιδεικτικού τύπου. Ήταν ένας διανοούμενος που θεωρούσε την καθημερινή εφαρμογή των ιδεών του εξίσου σπουδαία με τη συγγραφή. Τέλειος συνδυασμός του ανθρώπου, του αγωνιστή και του δασκάλου. Συνεπής έως το τέλος. Μέχρι το θάνατό του. Γι' αυτό θα μείνει παράδειγμα ζωής. Γι' αυτούς που δέχονται τις ιδέες του, αλλά και όλους όσους έχουν δύναμη να εναρμονίζουν την καθημερινή ζωή τους, κατά το δυνατόν, με τις ιδέες που εκφράζουν.

Μια παρατήρηση ακόμα. Φαίνεται κρίμα που διέθεσε τόσο καιρό και γραφτά για τασιακές πολεμικές. Η δικαιολογία είναι ότι αυτό εθεωρείτο σωστό για τους επαναστάτες.

Καθώς ήταν αφοσιωμένος στο Εργατικό Κίνημα, παραμέλησε κάπως την οικογενειακή του ζωή. Παντρεύτηκε τη Φιλισία Στάθη στις αρχές της δεκαετίας του '30. Φοιτήτρια την εποχή που τη γνώρισε και αργότερα φιλόλογος. Γεννήθηκε στην Αθήνα. Η οικογένειά της καταγόταν από τη Νάξο. Δεν έκαναν παιδιά. Πατέρας της ήταν ο ζωγράφος, και έμπορος πινάκων επίσης, Στάθης. Έμειναν στο σπίτι του Στάθης, οδός Ερεσσού και Ζωοδόχου Πηγής, και αργότερα στην οδό Ζαΐμη.

Όταν επέστρεψε από τη Θεσσαλονίκη το 1932, είχε γραφείο στην οδό Αγίου Κωνσταντίνου. Αργότερα στην οδό Κάνιγγος 1 μαζί με άλλους δικηγόρους. Παρ' όλο που ήταν εξαιρετος νομικός και μπορούσε να αποκτήσει μεγάλη πελατεία, δεν αναλάμβανε πολλές υποθέσεις, για να του μένει καιρός να

ασχολείται με το Εργατικό Κίνημα και τις μελέτες του. Σπουδαίος νομικός στα ποινικά, αλλά και στα αστικά. Οι αγορεύσεις του έμειναν ιστορικές για τη δύναμή τους, αλλά και τα επιχειρήματά του. Μιαν εποχή, για μικρό χρονικό διάστημα, εργάστηκε και σαν δημοσιογράφος.

Εγκρατής, σχεδόν ασκητικός στην καθημερινή ζωή του, δεν δημιουργούσε έξοδα και υποχρεώσεις. Όταν κάποτε ο πατέρας του τον παρακάλεσε να του ετοιμάσει τη διαθήκη του, δεν έβαλε τον εαυτό του στην κληρονομιά. Ντυνόταν ευπρεπώς, όπως έπρεπε για τους δικηγόρους που πήγαιναν στα δικαστήρια. Ποτέ εξεζητημένα. Μοναδική του σχεδόν ψυχαγωγία η μελέτη και συγγραφή. Γνώριζε γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά, ιταλικά, ισπανικά, βουλγάρικά, ρωσικά, αρχαία ελληνικά, εσπεράντο και λατινικά. Τα λατινικά τα ήξερε τόσο καλά, ώστε μπορούσε να συμβουλευτεί τη ρωμαϊκή νομοθεσία στο πρωτότυπο.

Εκείνοι που συνεργάστηκαν μαζί του λένε ότι υπήρξε άνθρωπος με μεγάλη καλοσύνη, ανοχή και κατανόηση. Πολλές φορές αστειευόταν με τους γύρω του και τον εαυτό του. Ανεξίκακος, δεν κρατούσε κακία σε κανέναν. Καθόλου εγωιστής, υπερόπτης ή υπερήφανος. Οι πολλές του γνώσεις τον είχαν φέρει πιο κοντά στους σύντροφους εργάτες του κινήματος, αλλά και σε όσους τον γνώριζαν από τους αγώνες του για την υπεράσπιση των εργατών και γενικά των φτωχών της τότε κοινωνίας. Εκείνοι τον αγαπούσαν και τον καταλάβαιναν.

Ο αγωνιστικός συνδυασμός θεωρητικής αναζήτησης, αλλά και καθημερινής δράσης για την επαλήθευση των ιδεών, κάνει δύσκολη την προσέγγιση του Πουλιόπουλου από ακαδημαϊκούς ερευνητές. Ιδιαίτερα από αυτούς που αποφασιστικά διαχωρίζουν τη διδασχή από την πράξη και την ατομική συνέπεια. Ο Πουλιόπουλος γι' αυτούς αποτελεί δύσκολο παράδειγμα για εκτίμηση και μετάδοση. Υπήρξε ένα από τα σπουδαιότερα στελέχη της Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης σε μόρφωση, αγωνιστικότητα και επιμονή στις επαναστατικές ιδέες.

Παρανομία – φυλάκιση

Το 1935 η ΟΚΔΕ υιοθέτησε την ιδέα της ίδρυσης της 4ης Διεθνούς. Έτσι διευκολύνθηκε η ενότητα με την οργάνωση *Νέος Δρόμος* που τα περισσότερα μέλη της προέρχονταν από το *Αρχείο*.

Σιγά σιγά το μεγάλο μέρος της Αντιπολίτευσης συγκεντρωνόταν σε μια οργάνωση, αναμφισβήτητος ηγέτης της οποίας ήταν ο Παντελής Πουλιόπουλος. Όμως η πορεία δεν είχε τελειώσει. Άρχισαν οι συζητήσεις για την ενοποιητική συνδιάσκεψη. Στο μεταξύ κηρύχθηκε η δικτατορία της 4ης Αυγούστου. Οι συζητήσεις συνεχίστηκαν στην παρανομία και τελικά η ενότητα πραγματοποιήθηκε στη Συνδιάσκεψη που συνήλθε το καλοκαίρι του 1937.

Έλαβαν μέρος 15 άτομα. Συνήλθε στην Παλαιά Πεντέλη, από την πλευρά της Κηφισιάς κοντά σε ένα εκκλησάκι. Καθεστώς 4ης Αυγούστου και σκληρή παρανομία. Η ΟΚΔΕ ενώθηκε με τον *Νέο Δρόμο* και αποτέλεσαν την *Ενιαία Οργάνωση Κομμουνιστών Διεθνιστών Ελλάδος* (ΕΟΚΔΕ). Εξελέγη κεντρική επιτροπή από τους Παντελή Πουλιόπουλο, Μιχάλη Ράπτη, Γιάννη Βρυχορόπουλο, Νώντα Γιαννακό (Π. Πετρινό) από την ΟΚΔΕ και Δημοσθένη Βουρσούκη, Γιάννη Ταμτάκο και Κώστα Α-

ναστασιάδη από τον *Νέο Δρόμο*. Εφημερίδα της ενιαίας οργάνωσης ήταν ο *Προλετάριος*. Κυκλοφορούσε παράνομα και μέχρι το καλοκαίρι του 1939 τυπώθηκαν 30 φύλλα. Ο Παντελής έγραφε μεγάλο μέρος της ύλης του *Προλεταρίου*.

Συμμετέχει και στην έκδοση του παράνομου επίσης Δελτίου της «Επιτροπής Ταξικής Αλληλεγγύης», την οποία δημιούργησαν για τη βοήθεια των καταδικασμένων και φυλακισμένων αγωνιστών. Την ίδια εποχή μεταφράζει συνέχεια μαρξιστικά έργα για την ιδεολογική ενίσχυση των συντρόφων του. Κατά τη διάρκεια της παρανομίας δεν σταμάτησε τη δραστηριότητά του ούτε μια στιγμή. Ολόκληρη η αστυνομία και η χωροφυλακή τον καταζητούσαν. Τον είχαν επικηρύξει για 25.000 δρχ. ποσό μεγάλο για την εποχή. Σπάνια κυκλοφορούσε την ημέρα. Όμως, είναι αργά. Σταδιακά συλλαμβάνονται σχεδόν όλοι οι ενεργοί σύντροφοι. Ο Πουλιόπουλος από την αρχή της δικτατορίας βρίσκεται στην παρανομία. Τον αναζητούν με κάθε μέσο. Εξακολουθεί να εκδίδει με τους υπόλοιπους συντρόφους την παράνομη εφημερίδα *Ο προλετάριος* και καθοδηγούν όσους έχουν μείνει. Τελικά, συνελήφθη στις 18 Αυγούστου 1938.

Στην αρχή της δικτατορίας κρυβόταν στο σπίτι του Μενέλαου Μεγαριώτη, φοιτητή Χημείας τότε. Κυκλοφορούσε με προσοχή και είχε πάρει το όνομα «Πέτρος». Τον Ιούνιο του 1937 μάθανε ότι το σπίτι που έμενε είχε γίνει γνωστό στην αστυνομία. Άλλαξε «γιάφκα» κι εγκαταστάθηκε στο σπίτι ενός παλαιού αντιπολιτευόμενου, που τότε δεν ήταν στην οργάνωση, του διανοούμενου Καραγιάννη. Όμως, μόνο για ένα μήνα, γιατί δεν ήθελε να φέρει σε δύσκολη θέση τη γυναίκα του Καραγιάννη που ήταν έγκυος.

Τώρα κατέφυγε στο σπίτι του Σιδηρόπουλου στο Μαρούσι. Παλιός σύντροφος, καπνεργάτης. Όμως σε λίγο ήρθε να κρυφτεί εκεί και ο Μιχάλης Λάης, φοιτητής, και λίγο αργότερα ο Νίκος Κονδυλίδης μαθητής της ΣΤ΄ Γυμνασίου. Ιδιαίτερα, όμως, με τον Λάη η κατάσταση γινόταν επικίνδυνη, γιατί δεν μπορούσε να πάρει το αδιάφορο ύφος που χρειαζόταν για την περιήστιαση. Ο Κονδυλίδης έφυγε. Ο Πουλιόπουλος κυκλοφο-

ρούσε περισσότερο το βράδυ, για να κάνει τις συναντήσεις με τους συντρόφους της οργάνωσης που εξακολουθούσε να λειτουργεί και να εκδίδει την εφημερίδα *Προλετάριος*. Έπειτα από μικρό διάστημα, ο Σιδηρόπουλος τον οδήγησε στο σπίτι ενός φίλου του μανάβη, του Σαρίφογλου. Εκεί ήρθε να εγκατασταθεί σε λίγο και ο Μενέλαος Μεγαριώτης, που για ένα διάστημα είχε πάει στη Θεσσαλονίκη. Η ασφάλεια έπιασε τον Πουλιόπουλο στο σπίτι του Σαρίφογλου.

Στην αρχή οδηγήθηκε στις φυλακές Αβέρωφ, μετά στις φυλακές Αιγίνης και τελικά στο Στρατόπεδο Συγκεντρώσεως Ακροναυπλίας, όπως ονόμαζαν το φρικτό βενετσιάνικο φρούριο του Ναυπλίου. Στην Ακροναυπλία βρίσκονταν ήδη πολλοί σύντροφοί του που τον υποδέχτηκαν με μεγάλη αγάπη. Ακόμα και οι σταλινικοί ήταν υποχρεωμένοι να τον σεβαστούν, γιατί ήταν αγαπητός σε όλους τους αγωνιστές της βάσης του κόμματος. Πολλές φορές τους είχε υπερασπιστεί στα δικαστήρια και στα αστυνομικά τμήματα.

Στο στρατόπεδο βρίσκονταν κατά καιρούς 500-600 κρατούμενοι εξόριστοι χωρίς δικαστικές αποφάσεις. Η Ακροναυπλία ήταν ένα μεσαιωνικό βενετσιάνικο κάστρο και υπολείμματά της βρίσκονται ακόμα στο λόφο πάνω από την πόλη του Ναυπλίου.

Οι συνθήκες ζωής ήταν φοβερές στη φυλακή της Ακροναυπλίας. Έχουν γραφτεί πολλά βιβλία για την κατάσταση που επικρατούσε στο άθλιο αυτό μεσαιωνικό κάστρο. Η διοίκηση της φυλακής έκανε σιδήριτο ήταν δυνατόν για να δυσκολέψει τη ζωή των κρατουμένων. Η επικοινωνία με τον έξω κόσμο απαγορευόταν. Μερικά γράμματα, αποστολή λίγων δεμάτων και σχεδόν καθόλου επισκέψεις. Πίεζαν συνεχώς τους κρατούμενους να υπογράψουν δηλώσεις μετανοίας. Ήταν αρκετή μια τέτοια δήλωση, ότι ο κρατούμενος αποκηρύσσει τον κομμουνισμό, για να αφηθεί ελεύθερος. Αρκετοί λύγισαν και υπέγραψαν. Δύσκολες συνθήκες, καμιά προοπτική, ζοφερή εσωτερική και εξωτερική πολιτική κατάσταση. Αλλά και πίεση από οικογένειες που έμεναν απροστάτευτες.

Οι κρατούμενοι, οργανωμένοι σε κολλητίβες, προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν την τρομοκρατία. Πολλές φορές συγκρούστηκαν με τους φύλακες και υπήρχαν αρκετά θύματα με νεκρούς, τραυματίες και βασανισμένους. Επιθέσεις και ξυλοδαρμοί ήταν συχνό φαινόμενο στη φυλακή.

Σαν να μην έφταναν όλες αυτές οι δοκιμασίες, οι αντιπολιτευόμενοι, τροτσκιστές, αρχείοι, σείτανιδικοί και άλλοι διαφωνούντες, είχαν και την εσωτερική τρομοκρατία που επέβαλε η σταλινική ηγεσία μέσα στη φυλακή.

Οι σταλινικοί ηγέτες, όπως ο Ιωαννίδης, δεν δέχτηκαν τους τροτσκιστές και αρχαιομαρξιστές στην κολλητίβα της φυλακής. Έτσι αναγκάστηκαν να έχουν τη δικιά τους ομάδα συμβίωσης. Στις γενικές συνελεύσεις, οι σταλινικοί απέφευγαν τις σοβαρές πολιτικές συζητήσεις για να μην ακούνε οι οπαδοί τους τις ιδέες των αντιπολιτευομένων. Το σύνθημα «Θάνατος στους τροτσκιστές!» το έριξαν από τον 5ο θάλαμο της Ακροναυπλίας, το 1940, ο Θέος, ο Στρίγκος κ.ά. Απέδειξε γι' αυτό είναι το παρακάτω ντοκουμέντο (γραμμένο από τον Π. Πουλιόπουλο) που στάλθηκε στο Γραφείο της Ομάδας Συμβίωσης Πολιτικών Εξορίστων της Ακροναυπλίας. Το παραθέτουμε εδώ γιατί πρέπει να μάθουνε την αλήθεια όλοι οι εργάτες κι οι τίμιοι αγωνιστές του ΚΚΕ.

«Σύντροφοι,

Στην τελευταία συνέλευση του 5ου θαλάμου (απομονωμένων) οι σύντροφοι μας, όπως κάνουμε χρόνια τώρα στις συνελεύσεις όλων των θαλάμων, είπανε τις γνώμες τους για τα ζητήματα της Ομάδας μας και τονίσανε το πιο σπουδαίο απ' αυτά, ζήτημα ζωής ή θανάτου για την Ομάδα: τη γενική σας πολιτική, που, καθώς φρονούμε, απειλεί ακόμα μεγαλύτερες καταστροφές, αν ριζικά δεν αλλάξει –καταστροφές για τα συμφέροντα της πάλης μας κατά της δικτατορίας και για τα συμφέροντα του επαναστατικού προλεταριακού κινήματος και για τα συμφέροντα του εργατικού κράτους.

Αντίθετα με ό,τι γινότανε ως τώρα, το Γραφείο σας, αντί να απαντήσει με πολιτική επιχειρηματολογία και βρισκόμενο σε

προφανή αδυναμία να το κάνει, κατέφυγε αποκλειστικά σε ένα μέσο: δήλωσε απλώς με τον επίσημο ομιλητή του ότι εμείς όλοι είμαστε όργανα της αστυνομίας, ότι αν μένουμε τόσα χρόνια εδώ *το κάνουμε με το μοναδικό σκοπό να στείλουμε όλους τους άλλους πολιτικούς συνεξοριστούς στη δικτατορία και στην αστυνομία της και τέλος ότι σε μας δε χρειάζεται άλλη απάντηση έξω από το εκτελεστικό απόσπασμα.*

Δεν θα επιμείνουμε να σας αποδείξουμε κάτι που το ξέρουν όλοι, ότι δηλαδή όλη η ως τώρα σοσιαλπατριωτική πολιτική σας του "Λαϊκού Μετώπου", της ταξικής συνεργασίας και η φιλοχιτλερική του πολέμου, οδήγησε κατά χιλιάδες τους οπαδούς της στο επονεϊδίσιτο προσκύνημα της Διχτατορίας και έναν καταπληχτικά μεγάλο αριθμό από τους αρχηγούς σας και από τα στελέχη σας στο Υφυπουργείο, ενώ *από το πολιτικό μας κόμμα ούτε ένας καταδότης δεν βγήκε ως τώρα.*

Ούτε *-υποθέτουμε-* είναι ανάγκη να σας ξαναθυμίσουμε ότι για να μπορέσει να διευθύνει κάποτε ο επίσημος ομιλητής σας εκτελεστικό εναντίον μας απόσπασμα θα χρειαζότανε είτε 1) να καταλάβετε την εξουσία, αλλά όλη η πολιτική σας σας κάνει οργανικά ανίκανους να πάρετε και να κρατήσετε την εξουσία, ικανούς δε μονάχα να την παραδώσετε στον ταξικό εχθρό (Ισπανία, Γαλλία), είτε 2) να καταφέρει να σφετεριστεί ο ομιλητής σας, και οι τυχόν όμοιοί του εκπρόσωποι της συντηρητικής γραφειοκρατίας του εργατικού κράτους, μια εξουσία κατακτημένη από το επαναστατικό προλεταριάτο και να εκτελέσει όλη την παλιά μπολσεβίκικη φρουρά στέλνοντας κατά δεκάδες χιλιάδες τους προλετάρους που έκαναν την επανάσταση στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπως έγινε στη Σοβιετική Ένωση *-πράγμα όμως αρκετά απίθανο για τις άλλες χώρες με τις δοσμένες σήμερα ιστορικές συνθήκες του καταρρέοντος καπιταλισμού, είτε 3) να του εμπιστευθεί η αστική αστυνομία ένα τέτοιο απόσπασμα για να ξεπαστρέψει τους επαναστάτες, πράγμα που βέβαια δεν αποκλείεται, αλλά για το παρόν δεν είναι να το φοβάται κανείς μας.*

Αλλά θέλουμε μόνο να σας ρωτήσουμε: Είναι έτοιμο το Γραφείο να σταματήσει τη χρησιμοποίηση τέτοιων μεθόδων "συζήτησης", που είναι προφανώς καθαρές προκλήσεις ασυμβίβαστες με την ιδιότητά μας σαν μελών της Ομάδας, απέναντι

της οποίας εκτελούμε κανονικά τις υποχρεώσεις μας με το απαρέγκλιτο πνεύμα της ενότητας πάλης κατά των εδώ οργάνων της δικτατορίας:

Ζητούμε μια άμεση και καθαρή απάντηση από την υπεύθυνη Διοίκηση της Ομάδας.

Απριλίου 1940 Με σ.χ.

Εντολή του πυρήνα της Ακροναυπλίας της Ενιαίας Οργάνωσης Κομμουνιστών-Διεθνιστών Ελλάδας (4η Διεθνής)

Ο γραμματέας»

Η μόνη απάντηση που έδωσαν τότε τα στελέχη καθοδήγησης του ΚΚΕ με τον όγκο των 600 οπαδών τους, πάνω στον ολιγάριθμο, αλλά σφυρηλατημένο πυρήνα των κομμουνιστών-διεθνιστών ήταν ένας σκληρός πόλεμος νευρών (πλήρης απομόνωση και ένταση των προκλήσεων κ.λπ.) που απέβλεπε στο σπάσιμο της αγωνιστικής αντοχής των τροτσκιστών και την ώθησή τους σε δηλώσεις μετανοίας. Μέσα στον πόλεμο αυτό εντάχθηκε και η επιδοκμασία για τη δολοφονία του Τρότσκι από σταλινικό πράκτορα της Γκεπεού, τον Αύγουστο του 1940 στο Μεξικό. Αργότερα ο Θέος χαρακτήρισε σαν «προβοκάτσια» την πρόταση Πουλιόπουλου για απόδραση και έγιναν οργανωμένες επιθέσεις εναντίον των κομμουνιστών-διεθνιστών που συμβίωναν με τους άλλους πολιτικούς κρατούμενους στις φυλακές της Ακροναυπλίας. Αλλά και για τις δολοφονίες δεκάδων τροτσκιστών στα 1944 ευθύνονται άμεσα ηγετικά στελέχη της καθοδήγησης του ΚΚΕ, αφού τότε ο Ζαχαριάδης ήταν κρατούμενος των Γερμανών στο στρατόπεδο Νταχάου.

Το 1940 έγινε μεγάλη συζήτηση στην Ακροναυπλία μεταξύ των συντρόφων της ομάδας ΕΟΚΔΕ, με ηγέτη τον Παντελή Πουλιόπουλο και της ΚΔΕΕ, που εκπροσωπούσε ο Στίνας. Θέματα: Πόλεμος - ΕΣΣΔ - Κατάσταση στην Ελλάδα - Το ζήτημα της ενότητας των τεταρτοδιεθνιστών. Οι εισηγήσεις του Παντελή γράφτηκαν σε τρία συνηθισμένα σχολικά τετράδια, σ' ένα σύνολο 240 σελίδων. Γράφτηκαν με το χέρι του Χρήστου Ανα-

στασιάδη. Όλοι οι τροτσκιστές δήλωναν ότι είναι οπαδοί της Δ' Διεθνούς που ιδρύθηκε στο Παρίσι το 1938. Έμαθαν ότι ιδρύθηκε, αλλά αγνοούσαν τις λεπτομέρειες. Και οι δυο ομάδες αντυπροσωπεύτηκαν στο συνέδριο. Η ΕΟΚΔΕ από τον Μιχάλη Ράπτη (Πάμπλο) που τότε πήρε αυτό το όνομα, και η ΚΔΕΕ από τον Γιώργη Βιτωρώη¹. Δεν γνώριζαν τις θέσεις που υιοθετήθηκαν. Η απομόνωση ήταν σκληρή στην Ακροναυπλία κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας.

Ήταν κάτι το εκπληκτικό, μερικές δεκάδες επαναστάτες, κάτω από αυτές τις άθλιες συνθήκες, αλλά ακόμα και κάτω από την καταπίεση των σταλινικών μέσα στη φυλακή, να κάνουν τέτοιες συζητήσεις. Ολόκληρη η χώρα εκείνη την εποχή έχει βουλιάξει στο σκοτάδι της φασιστικής δικτατορίας. Όταν κανείς διαβάζει τις εφημερίδες της εποχής, αλλά και περιοδικά και οποιοδήποτε έντυπο, αισθάνεται βαθύτατη θλίψη για το πέσιμο και το κατάντημα μιας τόσο ζωντανής χώρας σαν την Ελλάδα.

Αλλά και μέσα στις φυλακές οι σταλινικοί έχουν εγκαταστήσει το σκοταδισμό της μονολιθικότητας. Και να φανταστεί κανείς ότι αυτή τη μονολιθικότητα του σταλινικού σκοταδισμού την εκπροσωπούσε στην Ακροναυπλία ο Ιωαννίδης. Ελάχιστοι διανοούμενοι μέσα στις φυλακές τολμούσαν να αντιδράσουν. Γι' αυτό, όλη αυτή την περίοδο, τότε το αξιόλογο δεν γράφτηκε στις φυλακές.

Έτσι αποκτούν μεγάλη σημασία οι συζητήσεις που έκαναν τότε οι τεταρτοδιεθμιστές και μερικοί άλλοι σκεπτόμενοι επαναστάτες στις φυλακές και εξορίες του μεταξικού κράτους. Για μερικούς φαίνονται ίσως βυζαντινολογίες αυτές οι λεπτές διαφορές στα πολιτικά και θεωρητικά ζητήματα, που απασχολούσαν τους κρατούμενους. Όμως αποκτούν μian ευρύτερη σημασία για εκείνη την περίοδο, γιατί είναι τα μοναδικά, ίσως, ελεύθερα κείμενα σκέψης. Και είναι κρίμα που πολλά από τα κείμενα εκείνα δεν έχουν δημοσιευθεί ακόμα.

Στο ζήτημα του πολέμου πήραν θέσεις αντιπολεμικές. Ήττα του καπιταλισμού και στα δύο στρατόπεδα, επαναστατικός ντε-

φαιτισμός και μετατροπή του ιμπεριαλιστικού πολέμου σε εμφύλιο και σε σοσιαλιστική επανάσταση. Ο πόλεμος ήταν ιμπεριαλιστικός και από τις δυο πλευρές. Παρέμενε όμως το καθήκον υπεράσπισης της Σοβιετικής Ένωσης, πρώτου εργατικού κράτους, με το καθήκον μέσα στον πόλεμο να ανατραπεί η σταλινική γραφειοκρατία. Και σ' αυτό το σημείο υπήρξαν διαφορές μεταξύ των συντρόφων.

Η συζήτηση κράτησε πολλούς μήνες και δεν τελείωσε, γιατί πρόλαβαν τα πολεμικά γεγονότα. Οι τεταρτοδιεθνιστές ήταν τότε χωρισμένοι σε δυο οργανώσεις, την ΕΟΚΔΕ (Πουλιόπουλος) και ΚΔΕΕ (Στίνας). Η ενότητα δεν πραγματοποιήθηκε. Πολλοί δραπέτευσαν την περίοδο 1941-1942 και συνέχισαν την πάλη τους χωρισμένοι, αλλά συνεργαζόμενοι. Περίμεναν την επαναστατική διέξοδο από τον πόλεμο, ακολουθώντας τις διαφορετικές τους γραμμές. Πέρασαν πολλές περιπέτειες. Πολλοί σκοτώθηκαν από Έλληνες, Ιταλούς, Γερμανούς, σταλινικούς. Όταν το 1945 έγινε φανερό ότι δεν πρόκειται να υπάρξει επαναστατική διέξοδος και νέα μεγάλη περίοδος δοκιμασιών περιμένει τους επαναστάτες, συνέχισαν τις συζητήσεις και ενοποιήθηκαν τον Ιούλιο του 1946. Πολλοί από τους συζητητές των εξοριών και της Ακροναυπλίας λείπουν από το συνέδριο. Έχουν δολοφονηθεί. Μεταξύ αυτών και ο ηγέτης αγωνιστής και σκεπτόμενος Παντελής Πουλιόπουλος, που τον εκτέλεσαν οι Ιταλοί στις 3 Ιουνίου 1943.

Ακροναυπλία – Απρίλιος 1941

Η πανικόβλητη κυβέρνηση που έφευγε τον Απρίλιο του 1941 για την Κρήτη, παρέδωσε τους πολιτικούς κρατούμενους και εξόριστους στους κατακτητές. Πριν αναχωρήσει θα μπορούσε να διατάξει την άμεση απελευθέρωσή τους. Αλλά δεν το έκανε. Αποτέλεσμα ήταν να σκοτωθούν οι περισσότεροι σε διάφορα αντίποινα, αλλά και να πεθάνουν από την πείνα και τις κακουχίες.

Όμως δεν είναι μόνο η κυβέρνηση υπεύθυνη για το χαμό, αλλά και η σταλινική ηγεσία εκείνης της εποχής.

Στις 23.8.1939 και 17.9.1939 υπεγράφη το σύμφωνο Μολότωφ - Ρίμπεντροπ, υπουργών Εξωτερικών της Σοβιετικής Ένωσης και της ναζιστικής Γερμανίας αντίστοιχα. Ο Μολότωφ μίλησε για τις «σχέσεις αμοιβαίας φιλίας» και «ειρηνικές προθέσεις» τις χιτλερικής Γερμανίας στις 31.10.1939. Το αναφέρουμε γιατί αυτή η υπόθεση που τάραξε όλο τον κόσμο της Αριστεράς, δεν φαίνεται να ανησύχησε ιδιαίτερα την ηγεσία των σταλινικών στην Ακροναυπλία. Υπάκουσαν χωρίς αντίρρηση. Έτρεφαν αυταπάτες για το ρόλο της ναζιστικής Γερμανίας. Δεν θα ήταν διαθεσιμμένοι να κάνουν κάτι που θα χάλαγε αυτές τις σχέσεις.

Όταν κατάρρευσε το μέτωπο και οι γερμανικές στρατιές

κατέβαιναν προς την Αθήνα και Πελοπόννησο, η φρουρά της Ακροναυπλίας τα είχε κυριολεκτικά χαμένα. Από τους εβδομήντα χωροφύλακες καμιά δεκαριά έμειναν στις θέσεις τους. Σε Γενική Συνέλευση των περίπου 600 κρατούμενων, μίλησε ο Παντελής Πουλιόπουλος, εκ μέρους της ομάδας των τροτσκιστών. Πρότεινε να δραπετεύσουν ομαδικά πριν να είναι αργά. Αναλύει την κατάσταση και αναφέρει ότι η φρουρά είναι διαλυμένη και δεν θα φέρει αντίσταση. Πολλές συζητήσεις είχαν γίνει με χωροφύλακες, οι οποίοι ζητούσαν κάποιο μικρό πρόσχημα για να φύγουν. Και τότε η σταλινική ηγεσία των Ιωαννίδη, Θέου, Μπαριτζώτα απάντησε με το στόμα του Θέου που χαρακτήρισε την πρόταση σαν προβοκάτσια. «Ο Πουλιόπουλος θέλει να ρίξει σε περιπέτεια την ομάδα». Σύστησε υπομονή και ανέφερε ότι ο διοικητής του στρατοπέδου τους έδωσε το λόγο της τιμής του σαν Έλληνας αξιωματικός ότι θα απελευθέρωνε τους κρατούμενους μόλις έφευγαν οι Άγγλοι από το Ναύπλιο. Μάλιστα, ενώ η φρουρά των χωροφυλάκων εγκατέλειπε τις σκοπιές, η σταλινική ηγεσία τοποθέτησε δικούς της φρουρούς για να μη δραπετεύσει κανένας. Έτσι, όταν έφτασαν οι Ιταλοί, ο διοικητής παρέδωσε όλους τους κρατούμενους. Πρόκειται για ιστορικό έγκλημα.

Αφού πέρασαν πολλά χρόνια και χαλάρωσε η σταλινική πίεση, βρέθηκαν και άλλοι εξόριστοι της εποχής εκείνης που έγραψαν για την κατάσταση στην Ακροναυπλία και το φοβερό έγκλημα να απαγορευτεί η δραπέτευση. Πρόκειται για αγωνιστές που τότε δεν είχαν καμιά ιδεολογική σχέση με τους τροτσκιστές. Αναφέρουμε μερικές γνώμες:

Βασίλη Γιαννόγκωνα (στο βιβλίο του *Ακροναυπλία*, 1963), του Γιάννη Μανούσακα (στο βιβλίο του *Ακροναυπλία - Θρύλος και πραγματικότητα*, 1975), του Γεράσιμου Ποδαρά (στο άρθρο του «Η Ακροναυπλία και μερικές ιστορικές αλήθειες...», στο περιοδικό *Αντί*, φύλλο 79 της 3.9.1977), του Βασίλη Έξαρχου, σε άρθρο του με τίτλο «Μπορούσαμε να αποδράσουμε από την Ακροναυπλία» (*Αυγή* 2 και 3 Απριλίου 1980). Αξίζει να τις παραθέσουμε κι εδώ:

Γιαννόγκωνας: «Κι όμως μπορούσαμε να έχουμε γλιτώσει τόσα θύματα. Χωρίς καμιά αντίσταση θα δραπέτεύαμε... Την τελευταία νύχτα ο Ιωαννίδης τα ματαίωσε όλα... Ο Παντελής Πουλιόπουλος είχε αναφανδόν υποστηρίξει την άποψη της δραπέτευσης, αλλά μάταια».

Μανούσας: «Αδύνατο και χρεοκοπημένο το υπουργείο της Ασφάλειας να μας κρατήσει εκεί μέσα ώσπου να 'ρθουν οι Γερμανοί, κατάφερε να το κάνει, με την ίδια τη δύναμη και την υποστήριξή μας, η ηγεσία η δικιά μας... Βρεθήκαμε λουτόν με την κατάκτηση από τους Γερμανούς της χώρας μας ξάναρχα μαντρωμένοι από τον αντιπατριωτισμό του υπουργείου της Ασφάλειας κι από την ανικανότητα της ηγεσίας μας και την αδράνεια τη δική μας».

Ποδαράς: «Αυτά που γράφει ο Μπαρτζιώτας στο βιβλίο του, όπως και αυτά που είτε ο Γιάννης Ιωαννίδης σε μια μαγνητοφωνημένη συνομιλία του είναι παιδαριώδη. Όταν από 70 χωροφύλακες που είχε η φρουρά του στρατοπέδου έμειναν μόνο καμιά δεκαριά με το βομβαρδισμό από τους Γερμανούς, που κι αυτούς τους κρατούσε με τα δόντια η διοίκηση, είναι φανερό ότι φεύγαμε ό,τι ώρα θέλαμε εάν η καθοδήγηση το αποφάσιζε... Εδώ πρέπει να πούμε ότι γι' αυτό το μεγάλο και τρομερό έγκλημα, να παραδοθούν με τη μεγαλύτερη απάθεια οι 650 ακροναυπλιώτες αγωνιστές στους Γερμανοϊταλούς φασίστες, δεν είναι μόνο υπεύθυνοι οι Μπαρτζιώτας και Ιωαννίδης, αλλά ολόκληρη η τότε ηγεσία της Ακροναυπλίας: Γιάννης Ιωαννίδης, Βασίλης Μπαρτζιώτας, Κώστας Θέος, Μήτσος Λεβογιάννης, Κώστας Λουλές, Ανδρέας Τσίτας, Κώστας Κολιγιάννης, Μήτσος Παπαρρήγας, Απόστολος Γκρόζος, Κώστας Βασάλος, Μιχάλης Σινάκος κ.ά., που χωρίς να τους έχει ειλέξει κανείς αποτελούσαν την τότε ηγεσία του στρατοπέδου...

Έξαρχος: «Δυνατότητες δραπέτευσης μας δόθηκαν στο τρίτο δεκαήμερο του Απριλίου 1941: α) Όταν συγκεντρώθηκαν Έλληνες φαντάροι (δυο συντάγματα) κάτω από την Ακροναυπλία β) Όταν επρόκειτο να εκραγεί το βομβαρδισμένο καράβι που ήταν φορτωμένο με νιτρογλυκερίνη και μας βγάλαν έξω από το στρατόπεδο. γ) Όταν επεκράτησε πανικός στην

Αθήνα (μάλλον 26η και 27η.4.41) που μεταδόθηκε στο Ναύπλιο και στη φρουρά του στρατοπέδου και δ) 'Όταν αποπλίστηκαν οι χωροφύλακες της φρουράς μας από τους Ιταλούς καραμπινιέρους... Μπορούσαμε και έπρεπε να δρατετεύσουμε, έστω και αν είχαμε –πράγμα αμφίβολο– και μερικές δεκάδες θύματα, όπως υποστηρίζουν οι Ιωαννίδης και Μπαρτζιώτας...

Οι περισσότεροι από τους πολιτικούς κρατούμενους έπεσαν δολοφονημένοι από τα αποσπάσματα των ναζιστών και φασιστών, σε πολλές περιοχές, όπως στο Κούρνοβο το 1943 και την Καισαριανή την Πρωτομαγιά του 1941. Μεταξύ των θυμάτων θα είναι και ο Πουλιόπουλος, όπως θα δούμε παρακάτω.

Η σταλινική ηγεσία όμως είχε τα δικά της μέσα και μπόρεσε αργότερα να δρατετεύσει αφήνοντας τους υπόλοιπους στην τύχη τους. Ιωαννίδης, Μπαρτζιώτας, Τσίπας, Κολιγιάννης, Παπαρηγάς, Γκρόζος και πολλοί άλλοι, βοηθούμενοι από το μηχανισμό βρέθηκαν έξω για να συνεχίσουν το καταστροφικό τους έργο που κατέληξε στη συντριβή όλου του κινήματος της Κατοχής.

Ηρωικό και πένθιμο

Το Μάρτιο του 1942 ο Παντελής Πουλιόπουλος προσβάλλεται από φυματίωση, από την εξάντληση και τις κακουχίες στην Ακροναυπλία. Τον μεταφέρουν στο Δημοτικό Νοσοκομείο της Αθήνας (βρισκόταν στην οδό Ακαδημίας, εκεί που σήμερα στεγάζεται το Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων). Είναι πρησμένος από αβιταμίνωση. Εκεί τον επισκέπτεται η ανιψιά του Τασία Πουλιοπούλου. Του φέρνει τροφή και του παραστέκεται. Είναι η τελευταία από τους συγγενείς που θα τον αντικρίσει ζωντανό. Μόλις συνέρχεται λίγο, οι αδυσώπητοι δεσμοφύλακες, τον Ιούλιο, τον μεταφέρουν στις φυλακές Αβέρωφ. Ύστερα από δυο μήνες, το Σεπτέμβριο, τον μεταφέρουν σε στρατόπεδο συγκέντρωσης, στη Λάρισα.

Σε μια από τις μεταφορές του, ο Παντελής ζητάει μια χάρη από το χωροφύλακα που τον συνοδεύει. Να περάσει από το σπίτι του. Πράγματι, περνάνε από το τελευταίο σπίτι της οδού Ζαΐμη. Μιλάει με τη γυναίκα του. Μαζεύουν μερικά ρούχα για το ταξίδι. Εκεί υπάρχει η δυνατότητα να δραπετεύσει. Σύντροφοι που προλαβαίνουν, του λένε, καθώς περπατάει μέσα στο σπίτι, ενώ ο χωροφύλακας περιμένει, να περάσει στην κουζίνα

και από κει να πηδήξει από το παράθυρο και να δραπετευτεί. Αρνήθηκε, λέγοντας ότι θα την πλήρωνε ο χωροφύλακας και αυτό δεν μπορούσε να το ανεχτεί η συνείδησή του. Αυτός ήταν ο Παντελής Πουλιόπουλος.

Ο Παντελής έφτασε στο στρατόπεδο της Λάρισας το φθινόπωρο του 1942. Τελευταίος σταθμός μιας τόσο γεμάτης και σύντομης ζωής. Στο στρατόπεδο που βρίσκεται κάτω από ιταλική διοίκηση υπάρχουν περίπου 3.000 κρατούμενοι. Είναι ένα από τα μεγαλύτερα στρατόπεδα της Κατοχής. Σ' αυτό είχαν μεταφερθεί και οι κρατούμενοι από το στρατόπεδο των Τρικάλων, όταν το διέλυσαν, επειδή δεν το θεωρούσαν ασφαλές. Ήταν κυκλωμένο με 6 σειρές σύρματα, με πυκνές σκοπιές και σκληρή φρουρά. Όλοι οι κρατούμενοι γνωρίζουν ότι εκεί μέσα είναι μελλοθάνατοι. Οποιαδήποτε μέρα μπορεί ν' ακούσουν το όνομά τους για το εκτελεστικό απόσπασμα, σαν αντίποινα σε κάποια πράξη που οι κατακτητές θα τη θεωρούσαν σαμποτάζ.

Σ' αυτό το στρατόπεδο είχαν μεταφερθεί πολλοί από τους κρατούμενους από την εποχή της δικτατορίας Μεταξά και είχαν παραδοθεί στους Ιταλούς. Στο εσωτερικό του στρατοπέδου κυριαρχούσαν, όπως και στην Ακροναυπλία, οι σταλινικοί της τότε ηγεσίας. Τους τροτσκιστές, αρχείους και τους δικούς τους διαφωνούντες, τους είχαν απομονώσει. Απαγόρευαν εδώ τις ιδεολογικές συζητήσεις να μην επηρεαστούν τα μέλη τους από την κριτική που έκαναν οι αντιπολιτευόμενοι. Αυτοί έλεγαν ότι η πολιτική που ακολουθεί το ΚΚΕ σ' αυτή την περίοδο θα οδηγήσει σε καταστροφή ολόκληρο το εργατικό και λαϊκό κίνημα. Η ηγεσία των σταλινικών παρακολουθούσε να μην έρχονται σε επαφή οι δικοί τους με τους τροτσκιστές. Αφού δεν γίνονταν συζητήσεις στους θαλάμους, μιλούσαν την ώρα της καταναγκαστικής εργασίας, όπου βρίσκονταν οι διάφορες ομάδες. Πολλοί μιλούσαν μαζί τους, αλλά πρόσεχαν όταν βρίσκονταν στους θαλάμους να μην τους αντιληφθούν οι υπεύθυνοι της επαγρύπνησης.

Παρά την τραγική θέση των κρατουμένων, παρά το γεγονός ότι είναι όλοι μελλοθάνατοι, οι σταλινικοί ηγέτες που κρατάνε

την εσωτερική διοίκηση εξακολουθούν την ίδια τακτική. Απομονώνουν τροτσκιστές, αρχειομαρξιστές και δικούς τους διαφωνούντες που έχουν αρχίσει να πολλαπλασιάζονται. Περίπου 34 άτομα τα απομονώνουν σε ιδιαίτερο θάλαμο. Ο Παντελής συνεχίζει τον αγώνα του. Η αποστολή του είναι να διδάσκει τις επαναστατικές ιδέες. Κάθε μέρα, όποτε υπάρχει καιρός, στα διάμεσα ακόμα της καταναγκαστικής εργασίας, μιλάει με οποιονδήποτε θέλει ν' ακούσει. Όχι μόνο για το μαρξισμό, αλλά και από τον τεράστιο πλούτο της εγκυκλοπαιδικής του γνώσης. Ακούραστος πάντα.

Ο Πουλιόπουλος, όπως έκανε σε όλες τις φυλακές και εξορίες, μιλούσε ακούραστα σε οποιονδήποτε ήθελε ν' ακούσει. Ιδεολογικά ζητήματα, αλλά και οτιδήποτε άλλο. Κάθε γνώση που διέθετε ήταν έτοιμος κάθε στιγμή να τη μεταδώσει στους συγκατούμενούς του, ανεξάρτητα από την παράταξη στην οποία ανήκαν. Δεν τολμούσαν να τον πειράξουν. Είχε πάντα μεγάλο κύρος στους αγωνιστές της βάσης. Πήγαινε όπως και οι άλλοι στις αγγαρείες και ποτέ δεν προσπαθούσε να αποφύγει την κούραση, παρ' όλο που σωματικά ήταν αδύνατος.

Οι κρατούμενοι στο στρατόπεδο της Λάρισας γνώριζαν ότι είναι μελλοθάνατοι. Τους σκότωναν για αντίποινα. Έτσι όταν άκουσαν ότι έγινε η ανατίναξη της γαλαρίας του Κούρνοβο κατάλαβαν ότι για αρκετούς έφτασε η ώρα.

Στις 3 Ιουνίου του 1943 οι αντάρτες υπονόμεισαν τη γαλαρία του Κούρνοβο για να ανατινάξουν μια ιταλική αμαξοστοιχία που θα περνούσε γεμάτη πυρομαχικά. Όμως στην ίδια αμαξοστοιχία οι Ιταλοί είχαν προσδέσει βαγόνια με στρατό. Έτσι, όταν ανατινάχτηκε το τούνελ, σκοτώθηκαν εκατοντάδες Ιταλοί στρατιώτες.

Η ιταλική διοίκηση είχε ήδη δημοσιεύσει στις εφημερίδες κατάλογο 100 προσώπων που θα εκτελούσε αν γινόταν σαμποτάζ. Την μεθεπομένη, 5 Ιουνίου, πρωί πρωί διέταξαν τους κρατούμενους να παραταχθούν. Διαβάζουν τα ονόματα αυτών που θα έφευγαν για το εκτελεστικό απόσπασμα. Δεν είναι τα ίδια που έγραφαν οι εφημερίδες. Μερικά ονόματα άλλαξαν. Στον κα-

τάλογο περιλαμβάνονται ο Παντελής Πουλιόπουλος και οι σύντροφοί του Γιάννης Ξυπόλητος, Νώντας Γιαννακός, Γιάννης Μακρής και ο αρχαιομαρξιστής Δ. Λαμπρόπουλος.* Όλοι μαζί ήταν 106.

Αγκάλιασαν και χαιρέτησαν τους συντρόφους τους με εκπληκτική ψυχραιμία και αποφασιστικότητα. Έδωσαν τις τελευταίες τους οδηγίες. Οι δεσμοφύλακες τους οδήγησαν στα καμινία. Όμως, δεν είχε έρθει ακόμα το τέλος. Στο δρόμο

* *Γιάννης Μακρής.* Άρχισε να αγωνίζεται στο κίνημα από το 1923. Συμμετείχε στο *Αρχείο* μέχρι το 1932. Ζαχαροπλάστης-συνδικαλιστής. Καταγόταν από τη Σελασία Σπάρτης. Καταδικάστηκε το 1932, για τη δράση του στο συνδικάτο, σε 6 μήνες φυλάκιση στις φυλακές Ιτζεδίν. Συνελήφθη με τη δικτατορία του Μεταξά το 1936. Εξορίστηκε στη Φολέγανδρο. Συνέχισε στην Ακροναυπλία, μετά στην Πύλο και τελικά στο στρατόπεδο της Λάρισας. (Βιογραφικά του στην *Εργατική Πάλη* 4.10.1945 και 7.6.1947 και στον *Προλετάριο - Διεθνιστή* της Κατοχής).

Νώντας Γιαννακός. Άρχισε τη συμμετοχή του στο κίνημα σαν μαθητής στο Γυμνάσιο της Θήβας. Συνέχισε στο διδασκαλείο και μετά ως δάσκαλος στο κίνημα των Δημοσίων Υπαλλήλων. Συγχρόνως παρακολουθούσε μαθήματα στο Πανεπιστήμιο. Έγραφε για το εκπαιδευτικό ζήτημα. Έγινε μέλος της Κ.Ε. της Ε.Ο.Κ.Α.Ε. Συνελήφθη και εξορίστηκε στην Ακροναυπλία το 1938. Από κει στο στρατόπεδο της Λάρισας. (Βιογραφικά του στην *Εργατική Πάλη* 15.6.1945 και 10.6.1946 και στον *Προλετάριο - Διεθνιστή* της Κατοχής.)

Γιάννης Ξυπόλητος. Από τον Πειραιά. Πρώτα μυληργάτης και αργότερα οικοδόμος. Από τους ιδρυτές της Ομοσπονδίας Οικοδόμων. Από το 1923 στο εργατικό κίνημα. Το 1928 ήταν μέλος της Κεντρικής Επιτροπής της ο.κ.ν.ε. Τότε τάχθηκε στην αριστερή Αντικατασταση. Συνελήφθη πολλές φορές για τη δράση του. Μέλος της Κ.Ε. της ο.κ.α.ε. Συνελήφθη με τη δικτατορία του Μεταξά το 1936. Εξορίστηκε στην Ανάφη και στη συνέχεια στην Ακροναυπλία. Στην κατοχή μεταφέρθηκε στο στρατόπεδο Τρικάλων και όταν αυτό διαλύθηκε, στο στρατόπεδο της Λάρισας. (Στοιχεία στον *Προλετάριο-Διεθνιστή* της Κατοχής, σ.110).

Δ. Λαμπρόπουλος. Αρχαιομαρξιστής. Από τη Γιαννιτσού Λαμίας. Εργάτης μετατζής. Μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος από το 1927. Το 1931 προσχώρησε στο *Αρχείο*. Λίγο πριν τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου, υπεύθυνος της εφημερίδας *Πάλη των Τάξεων*. Συνελήφθη το Δεκέμβριο του 1936. Τον βασάνισαν στα κρατητήρια της αστυνομίας. Τον έστειλαν εξορία στη Γαύδο. Στην Κατοχή τον μετέφεραν στη φυλακή Χαλίων. Ύστερα από 6 μήνες, τέλος του 1942, στις φυλακές Μονεμβασιάς και στη συνέχεια στο στρατόπεδο Λαρίσης. (*Πάλη των Τάξεων* 17.6.1946).

πληροφορήθηκαν ότι οι αντάρτες βρίσκονται στην περιοχή. Φοβήθηκαν επέμβαση κι έτσι πήραν τους μελλοθανάτους και το απόγευμα επέστρεψαν στο στρατόπεδο.

Τη νύχτα –πέντε προς έξι Ιουνίου– ξάπλωσαν στα κρεβάτια τους. Κανένας δεν κοιμήθηκε εκείνη τη βραδιά. Συμπαραστάθηκαν στους συντρόφους τους που είχαν πάρει λίγες ώρες αναβολή από το θάνατο.

Ένας σύντροφος, δίπλα στον Πουλιόπουλο, προσπάθησε να πει λίγα λόγια παρηγοριάς. Ο Παντελής ήρεμος απάντησε ότι γνώριζε το τέλος. Μίλησαν για όλα τα πράγματα που τους ενδιέφεραν. Μια ηρεμία πέρα από τις ανθρωπίνες διαστάσεις είχε απλωθεί εκείνη τη νύχτα ανάμεσα στους ηρωικούς συντρόφους. Ο θάνατος ένωνε αυτούς που έφευγαν για το τελευταίο ταξίδι μ' αυτούς που θα έφευγαν ίσως αργότερα.¹

Χαράματα χτυπάει εγερτήριο για άγρυπνους ανθρώπους. Τα φορηγά ήρθαν να τους πάρουν. Αγκαλιάζονται με τους συντρόφους που μένουν. Ανταλλάσσουν τα τελευταία λόγια. Χαιρετισμούς και στερνές υποθήκες για τις οικογένειες, αν θα τις δούνε. Θαρραλέοι «σαν έτοιμοι από καιρό» βαδίζουν προς τα αυτοκίνητα του θανάτου. Η ύστατη και μεγάλη ώρα πλησιάζει. Σαν άυλοι αναχωρούν για το μεγάλο ταξίδι.

Φτάνουν στο Νεζερό. Τους παρατάσσουν για εκτέλεση. Στρατιώτες Ιταλοί πιο φοβισμένοι από τους μελλοθανάτους, απέναντί τους. Ο Παντελής, μέχρι την τελευταία στιγμή, αγωνίζεται για τη ζωή, για τη δική του και των συντρόφων του. Μιλάει δυνατά στους Ιταλούς στρατιώτες στη γλώσσα τους. Οι άλλοι σύντροφοι καταλαβαίνουν ελάχιστα, μόνο τις λέξεις που μοιάζουν με τις ελληνικές: σοσιαλισμός, διεθνισμός, επανάσταση.

Οι διηγήσεις Ιταλών και δικών μας λένε ότι οι στρατιώτες αρνήθηκαν να χτυπήσουν. Τότε ο αξιωματικός σκοτώνει τον Παντελή. Γύρω του βρίσκονται οι τέσσερις σύντροφοι και όλοι οι άλλοι μαζί. Τότε κροτάλισαν τα πολυβόλα. Τυφλά, συνέχεια, θερίζουν και τους άλλους εκατόν πέντε. Οι εκτελεστές φοβήθηκαν πολύ για το κακό που έκαναν κι έφυγαν αμέσως, αφή-

νοντας τα πτώματα σωρό στον τόπο του Νεζερού.

Την άλλη μέρα οι χωρικοί από τη γύρω περιοχή πήγαν στον τόπο της θυσίας. Μάζεψαν με προσοχή τα κρύα σώματα των ηρώων και τα έθαψαν βουβοί και δακρυσμένοι. Ένας δάσκαλος φωτογράφησε τους σωριασμένους ήρωες.

Ήταν μόλις 43 χρονών και 3 μηνών όταν έφυγε. Αν έχεις μιλήσει με συντρόφους, συγγενείς και φίλους του Παντελή Πουλιόπουλου σκέφτεσαι πως δεν ήταν δυνατόν να έχει άλλο τέλος αυτός ο αγωνιστής. Ίσως καθυστέρησε, μάλιστα, η λήξη μιας τέτοιας ζωής.

Σαν σε αρχαία τραγωδία, ο άνθρωπος προχωράει στην τελείωση της σκέψης του, αλλά και το σίγουρο, αναπόφευκτο βασανιστικό τέλος. Μια κατάληξη αντάξια για κείνους που έβλεπαν το μέλλον της κοινωνίας και οραματίστηκαν μιαν άλλη, καλύτερη, να έρχεται. Με τη σιγουριά που μόνο τα οράματα μπορούν να δώσουν.

Ως την τελευταία του στιγμή, στάθηκε συνεπής στο έργο του. Στην ερημιά του Κούρνοβο, ήξερε ότι παραστέκει ένας ολόκληρος κόσμος της δουλειάς, της ανέχειας, της ανθρωπιάς, του μέλλοντος, που ο ίδιος πίστευε πιο κοντινό. Απευθύνοντας τον τελευταίο διεθνιστικό του λόγο στους Ιταλούς εκτελεστές, τους θεωρεί κι αυτούς θύματα ενός άγριου καπιταλισμού. Γνώριζε το τέλος, αλλά μέχρι την τελευταία του στιγμή αγορεύει για όλους τους συντρόφους του, να εμποδίσει ένα τέτοιο έγκλημα. Κάνει τους εκτελεστές να διστάζουν. Αλλά τελικά, οι πιο πωρωμένοι φασίστες επιβάλλουν το θάνατο. Η τελευταία του αγόρευση, ο τελευταίος διεθνιστικός λόγος πέρασε πάνω από τα κεφάλια θυμάτων και εκτελεστών προς τον απέραντο κόσμο. Παλεύοντας για γλιτωμό συντρόφων αγωνίζεται για όλο τον κόσμο. Ο Παντελής Πουλιόπουλος ανήκει πια στην ανθρωπότητα.

Υστερόγραφο

Δεν μπορούμε να κλείσουμε αυτή την πρώτη μικρή βιογραφία του Παντελή Πουλιόπουλου χωρίς να αναφέρουμε το συνεργάτη του Χρήστο Αναστασιάδη. Δέκα χρόνια νεότερός του, από νεαρός στις γραμμές της Αριστερής Αντιπολίτευσης, έζησε κοντά στον Παντελή τις μέρες της Ακροναυπλίας, την εποχή που γίνονταν οι μεγάλες ιδεολογικές συγκρούσεις.

Όλα τα χειρόγραφα τα συγκέντρωνε ο Χρήστος Αναστασιάδης και αντέγραφε με λεπτή πένα στο *Δελτίο Συζήτησης* της ΕΟΚΔΕ και ΚΔΕΕ της Ακροναυπλίας, όπου εκφράστηκαν όλες οι απόψεις. Γράψιμο λεπτό, σωστά ελληνικά, επιμελημένη παρουσίαση. Κάνουν εντύπωση για την καθαρότητά τους αυτά τα τετράδια που γράφτηκαν στη διτλή παρανομία διοίκησης του στρατοπέδου και εσωτερικής ομάδας. Ο Χρήστος Αναστασιάδης διέσωσε αυτά τα τετράδια.

Μετά τη δραπέτευσή του από τις φυλακές, στη διάρκεια της Κατοχής, συνέχισε ακατάπαυστα τη δράση του μέχρι το θάνατό του το 1986. Έλαβε μέρος σε όλους τους αγώνες. Ιδιαίτερα όμως φρόντισε να μη χαθεί το έργο του Πουλιόπουλου. Πίστευε ότι θα χρησιμεύσει στις επόμενες γενιές. Δημοσίευσε πολλά βιβλία με κείμενα του Παντελή. Πολλά άρθρα του σε εφημερίδες και περιοδικά. Πολλά στις δυο περιόδους του *Μαρξιστικού Δελτίου*, του περιοδικού για το οποίο ήταν υπεύθυνος συντάκτης. Την πρώτη περίοδο παρανομίας από το Δεκέμβριο 1959 μέχρι τις παραμονές της δικτατορίας 1967. Συνο-

λικά 45 τεύχη. Τη δεύτερη περίοδο, από το 1974 μέχρι το θάνατό του. Σ' αυτά τα δυο περιοδικά δημοσίευσε πολλές μελέτες του Πουλιόπουλου.

Ελπίζουμε ότι νεότεροι μελετητές θα συγκεντρώσουν όλο το έργο του Παντελή που βρίσκεται σκορπισμένο σε εφημερίδες, περιοδικά, φυλλάδια. Μερικά από αυτά τα άγνωστα κείμενα του 1924-25 και 1933-34 δημοσιεύονται σε επόμενες σελίδες.

Έργα του Παντελή Πουλιόπουλου

ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ: Αποφάσεις του πρώτου πανελληνίου συνεδρίου «Παλαιών Πολεμιστών και Θυμάτων Πολέμου». Έκδοση «Παλαιού Πολεμιστή», Αθήνα 1924. Με το όνομα Φίλιππος Ορφανός. Επανεξεδόθη το 1975, από τις εκδόσεις Διεθνής Βιβλιοθήκη.

ΝΕΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ: Το πρώτο τεύχος 6.6.1927 και το δεύτερο 2.8.1927 με γράμμα και αναλύσεις για την κρίση του ΚΚΕ, απευθυνόμενα στα μέλη του κόμματος. Ένα μέρος με Παυσία Γιατσόπουλο.

ΑΝΤΙΠΟΛΕΜΙΚΟ ΜΑΝΙΦΕΣΤΟ: Αθήνα 1931.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ Ή ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

Α΄ έκδοση, Αθήνα 1934, Εκδόσεις Γκοβόστη. Β΄ έκδοση, Αθήνα 1964, Εκδόσεις «Διαλεχτά κείμενα». Γ΄ έκδοση, Αθήνα 1972, Εκδόσεις «Νέοι Στόχοι». Δ΄ έκδοση, Αθήνα 1982, Εκδόσεις «Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη».

ΤΑ ΛΑΙΚΑ ΜΕΤΩΠΑ - Ο 2ος ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ - Η ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ 4ης ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ. Αθήνα 1958, Εκδόσεις «Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη».

ΑΡΘΡΑ, ΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ, Αθήνα 1976, Εκδόσεις «Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη». Περιέχει «μερικά από τα ανέκδοτα ή δυσεύρετα κείμενα του Παντελή Πουλιόπουλου...», όπως αναφέρει στον πρόλογο ο Χρήστος Αναστασιάδης, ο οποίος συγκέντρωσε το υλικό του βιβλίου. Ο ίδιος έδωσε και τον τίτλο της συλλογής.

- ΒΑΣΙΛΕΙΑ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ, Αθήνα 1935.
- ΤΡΟΤΣΚΙ, ΕΝΑΣ ΜΕΓΑΛΟΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ. Γράφτηκε τον Αύγουστο του 1941 στην Ακροναυπλία. Τοποθετήθηκε σαν πρόλογος στην έκδοση της «Προδομένης Επανάστασης» του Τρότσκι. Έκδοση «Εργατικής Πάλης», Αθήνα 1945. Όταν γράφτηκε περιελήφθη στο *Δελτίο* του πυρήνα της ΕΟΚΔΕ στην Ακροναυπλία, 21.8.1941.
- Η ΣΤΙΓΜΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΜΑΣ: Περιλαμβάνεται σε ντοκουμέντο του πυρήνα της Ακροναυπλίας της ΕΟΚΔΕ. Μάιος 1941. Δημοσιεύτηκε στον *Διεθνιστή* φύλλο 1, νέα περίοδος, Ιούνης 1943.
- ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΜΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. 29 Μαΐου 1941. Απόφαση του πυρήνα της ΕΟΚΔΕ της Ακροναυπλίας, γραμμένη από τον Παντελή Πουλιόπουλο. Δημοσιεύτηκε στο φύλλο 3, Οκτώβρης 1943 της «4ης Διεθνούς», θεωρητικού οργάνου του Κόμματος Κομμουνιστών Διεθνιστών Ελλάδας. Αναδημοσιεύθηκε στον τόμο *Προλετάριος και Διεθνιστής*.
- ΟΧΤΩ ΧΡΟΝΙΑ ΚΡΙΣΗ ΣΤΟ ΚΚΕ (Από τη Διάσκεψη Σεπτέμβρη 1926 ίσαμε την 6η Ολομέλεια). Απολογισμός της συζήτησης ΕΟΚΔΕ και ΚΔΕΕ. *Δελτίο Ακροναυπλίας*.

ΜΕΛΕΤΕΣ, ΑΡΘΡΑ, ΑΓΟΡΕΥΣΕΙΣ

Πολεμικές:

Ι. Πολιτικές-θεωρητικές: 1) Εθνικισμός και Αγριανθρωπισμός (απάντηση στον «Εθνικισμό και Ανθρωπισμό» του Α. Δελμούζου). 2) Λασσάλ (διάλεξη στο Υπαλληλικό Κέντρο Θεσσαλονίκης, 1932). 3) Σταλινική «υποκατάσταση» μαρξικής σκέψης (θεωρητική συζήτηση με την *Κομμουνιστική Επιθεώρηση* για την οικονομική κρίση, στο περιοδικό *Σπάρτακος*, 1934). 4)

Κομμουνισμός και Αρχαιομαρξισμός (στο *Σπάρτακο* 1932). 5) Το εθνικό ζήτημα στο 3ο Συνέδριο του ΚΚΕ και ύστερ' απ' αυτό. 6) Ραμπταγάδες – Πρωτοπόροι της πεινής ή επαναστάτες; 7) Για την ταχυδακτυλουργία και για μερικά άλλα (στο *Δελτίο Συζήτησης* ΕΟΚΔΕ και ΚΔΕΕ).

II. Συνδικαλιστικές: 1) Συνδικαλιστικός μηδενισμός. 2) Εξάρθρωση και Ανασυγκρότηση της Ενωτικής ΓΣΕ (Συνδικαλιστικό πρόγραμμα του Σπάρτακου).

III. Νομικές: 1) Κριτική του Νόμου 4229 (*Ιδιώνυμο*), στο περιοδικό *Δικαιοσύνη*. 2) Υπεράσπιση των κομμουνιστών από τις φυλακές Άσσου (δύο αγορεύσεις στο κακουργιοδικείο Κεφαλλονιάς). 3) Επί μιας εισαγγελικής απαγορεύσεως (για τις αστυνομικές θηρωδίες στο Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης, 15 Φλεβάρη 1933).

IV. Απολογία στο Παγκαλικό Στρατοδικείο κ.ά.

Προκήρυξη 1920. «Οι κομμουνιστές στρατιώτες του Μετώπου προς όλους τους στρατιώτες της Ελλάδος». *Μαρξιστικό Δελτίο*, Αύγουστος 1964.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ:

Καρλ Μαξ. *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, σε συνεργασία με τον Γ. Δούμα. Εκδ. «Σοσιαλιστικής βιβλιοθήκης», Αθήνα 1927.

Καρλ Μαξ. *Το Κεφάλαιο*, με τον Γ. Δούμα. Έκδοση «Σοσιαλιστικής βιβλιοθήκης», Αθήνα 1928.

Καρλ Κάουτσκι. *Οικονομικές θεωρίες του Καρλ Μαξ*. Έκδοση «Σοσιαλιστικής βιβλιοθήκης», Αθήνα 1927.

Καρλ Κάουτσκι. *Καντ*.

Ν. Μπουχάριν. *Θεωρία του Ιστορικού Υλισμού*. 2 τόμοι. Έκ-

δοση «Σοσιαλιστικής βιβλιοθήκης» με το όνομα Φίλιππος Ορφανός.

Λέον Τρότσκι. *Οι επιτυχίες του Σοσιαλισμού και οι Κίνδυνοι του Τυχοδιωκτισμού.*

Λέον Τρότσκι. *Γερμανία – Το κλειδί της Παγκόσμιας Κατάστασης.*

Λέον Τρότσκι. *Πού βαδίζει η Γαλλία.*

Λέον Τρότσκι. *Η προδομένη επανάσταση.*

Η μετάφραση της *Προδομένης Επανάστασης* του Λέον Τρότσκι έγινε στην Ακροναυπλία το 1939. Η παράνομη οργάνωση Αθήνας της ΕΟΚΔΕ έστειλε το αντίτυπο κρυφά στη φυλακή και με τον ίδιο τρόπο βγήκε από τη φυλακή. Κυκλοφόρησε το πρώτο μέρος δακτυλογραφημένο από την ΕΟΚΔΕ τέλος του 1942 και από την ομάδα της *Ενωτικής* του Γιώργου Δόξα. Το πλήρες έργο κυκλοφόρησε το 1945-1946 σε δύο τόμους από την εφημερίδα *Εργατική Πάλη*, όργανο του Επαναστατικού Διεθνιστικού Κόμματος Ελλάδας.

(Πολλά άρθρα του, εισηγητικά ντοκουμέντα, πολεμικές κ.λπ., είναι σκορπισμένα στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο: *Ριζοσπάστης, Κομμουνιστική Επιθεώρηση, Σπάρτακος, Εργατική Πρωτοπορία, Προλετάριος* κ.ά., είτε σε χειρόγραφα, *Δελτίο Συζήτησης* κ.λπ.).

Ο Παντελής χρησιμοποίησε και άλλα ονόματα στα έργα του: Φίλιππος Ορφανός, Σαρκάτος, Σπαρτακιστής. Πολλά είναι και τα σχόλια που έγραψε στο *Σπάρτακο* χωρίς όνομα.

Αναφορές

1. «Γεννήθηκα με τον αιώνα»

1. Hachette-Greece. *Ταξιδιωτικός οδηγός της Ελλάδος*. Παρίσι 1911.

2. 1922. Στο Μέτωπο

1. Λιβιεράτου Δημ., *Το εργατικό κίνημα της Ελλάδας* (Εκδόσεις Καρανάση, 1976), σ. 23, 24, 82.

2. Γκούντα Αλέκου, *Το κίνημα των Παλαιών Πολεμιστών*, Ανέκδοτες αναμνήσεις ενός ναύτη του ομίλου «Βέλους» του 1922. Βόλος 1989.

3. Λιβιεράτου Δημ., *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα. 1923-1927* (Εκδόσεις Κομμούνα, 1987), σ. 92.

3. Παλαιοί πολεμιστές

1. Λιβιεράτου Δημ., *Το εργατικό κίνημα της Ελλάδας, 1918-1923* (Εκδόσεις Καρανάση, 1976) σ. 116-117.

2. *Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Κ)*. Έκδοση του ιστορικού τμήματος της ΚΕ του ΚΚΕ. Αθήνα 1991.

3. Λιβιεράτου Δημ., *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1923-1927* (Εκδόσεις Κομμούνα, 1985) σ. 42.

4. Φίλιππου Ορφανού (Παντελή Πουλιόπουλου), *Πόλεμος κατά του Πολέμου*, έκδοση της εφημερίδας *Παλιός Πολεμιστής*, Αθήνα 1924.

5. Το Μακεδονικό

1. Λιβιεράτος Δημ., *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1923-1927* (Εκδόσεις Κομμούνα 1985) σ. 147 και 109.

6. Η «Σύσκεψη των Παραγόντων»

1. Λιβιεράτου Δημ., *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1927-1931* (Εκδόσεις Κομμούνα, 1987).

2. Ό.π., σ. 34.

3. Πουλιόπουλου Παντελή, *Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική Επανάσταση στην Ελλάδα*, σ. 187.

4. Λιβιεράτου Δημ., *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1927-1931* (Εκδόσεις Κομμούνα, 1987), σ. 35.

5. Ό.π., σ. 39.

6. *Σαραντά χρόνια του ΚΚΕ, 1918-1958* (Πολιτικές και λογοτεχνικές εκδόσεις, 1964).

7. Λιβιεράτου Δημ., *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1927-1931* (Εκδόσεις Κομμούνα, 1987), σ. 40.

8. *Προλετάριος - Διεθνιστής της Κατοχής* (Εκδόσεις Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986) σ. 93.

9. *Σαραντά χρόνια του ΚΚΕ, 1918-1958* (Πολιτικές και λογοτεχνικές εκδόσεις, 1964), σ. 228.

10. Ό.π., σ. 228.

11. Σπάρτακος, *Κείμενα 1930-1932* (Ουτοπία 1986) τ. 30-32, σ. 13.

7. Η «Ενωμένη Αντιπολίτευση»

1. Λιβιεράτου Δημ., *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1927-1931* (Εκδόσεις Κομμούνα, 1987) σ. 60.

2. *Προλετάριος – Διεθνιστής της Κατοχής* (εκδόσεις Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη, 1986) σ. 96.

8. Ο «Σπάρτακος»

1. Περιοδικό *Σπάρτακος*, Πρόλογος. Επανέκδοση 1982 από τις Εκδόσεις Ουτοπία.

2. *Σπάρτακος*. Κείμενα 1930-1932.

3. Ό.π., τεύχος Δεκεμβρίου 1930.

4. Ό.π., τ. Σεπτεμβρίου 1931.

5. Ό.π., τ. Οκτωβρίου 1931.

6. Ό.π., τ. Νοεμβρίου 1931.

7. Ό.π., τ. Σεπτεμβρίου 1932.

8. Ό.π., τ. Σεπτεμβρίου 1932.

9. Πουλιόπουλου Παντελή, *Άρθρα – Θέσεις – Πολεμικές* (Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη, 1976) σ. 124.

10. Κορυφαία στιγμή

1. Ζαχαριάδη Νίκου, *Επιλογή Κειμένων* (εκδόσεις Πορεία).

2. *Σαράντα χρόνια αγώνες του ΚΚΕ* (Πολιτικές και λογοτεχνικές εκδόσεις, Αθήνα 1964) σ. 347.

3. Ό.π., σ. 356.

4. Πουλιόπουλου Παντελή, *Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική επανάσταση στην Ελλάδα*, σ. 38-44.

5. Ό.π., σ. 72.

6. Ό.π., σ. 84.

7. Ό.π., σ. 21, 178, 184.

11. Ο άνθρωπος

1. Ράπη Μιχάλη – Πάμπλο, *Μια ζωή επαναστάτης*, (Εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα 1985).

12. Παρανομία – φυλάκιση

1. Ράπτη, Μιχάλη – Πάμπλο, *Μια ζωή επαναστάτης* (Εκδόσεις Κάκτος, 1985).

15. Ηρωικό και πένθιμο

1. Πινδάρη - Ραμαντάνη Νίκου, *Τρία χρόνια στις φυλακές και στα στρατόπεδα*, εφ. *ΕΘΝΟΣ*, 5.10.1945.

Βιβλιογραφία

1. *Αμφίονας* – Εφημερίδα του Σοσιαλιστικού Κινήματος Νομού Βοιωτίας. Αφιέρωμα στον Π. Πουλιόπουλο, 3 Ιουλίου 1976.
2. Πρόλογος στο βιβλίο *Το Κόμμα της Προλεταριακής Επανάστασης*, Αθήνα 1946.
3. *Προλετάριος-Διεθνιστής* της Κατοχής, σελ. 93. Εκδόσεις Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986.
4. Hachette - Grèce *Ταξειδιωτικός οδηγός της Ελλάδος*. Παρίσι 1911.
5. Δημ. Λιβιεράτου. *Το Εργατικό Κίνημα της Ελλάδας 1918-1923*. Εκδόσεις Καρανάση, 1976.
Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1923-1927. Εκδόσεις Κομμούνα, 1985.
Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελλάδα 1927-1931. Εκδόσεις Κομμούνα, Αθήνα 1987.
6. Λ. Καρλιάφτη. *Το ηρωικό τέλος του Παντελή Πουλιόπουλου*. Εκδόσεις «Διεθνιστής».
7. Σάββα Μιχαήλ. *Παντελής Πουλιόπουλος. Μια κριτική εκτίμηση του έργου του*. Εκδόσεις Σοσιαλιστικής Αλλαγής, Αθήνα 1983.
8. Χ. Αθανασιάδη (Χρήστου Αναστασιάδη). «Αλήθειες και ψέματα για την ιστορία του κινήματός μας», *Μαρξιστικό Δελτίο* τ. 19, Ιουλ.-Σεπτ. 1983.
9. «Η προσπαρτακική και σπαρτακική περίοδος της Αντιπολίτευσης», *Μαρξιστικό Δελτίο* τ. 20, Οκτ.-Δεκ. 1983.
10. Παντελή Πουλιόπουλου *Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική Επα-*

- νάσταση στην Ελλάδα, σελ. 10.
11. Χ. Αθανασιάδη. *Μαρξιστικό Δελτίο*, τ. 21, Γεν.-Μαρ. 1984, σ. 41.
  12. Κ.Δ.Κ. *Τα βασικά ζητήματα του εργατικού κινήματος*. Αθήνα 1957. Εκδόσεις Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη.
  13. Παντελή Πουλιόπουλου. *Άρθρα - Θέσεις - Πολεμικές*. Εκδόσεις «Πρωτοποριακής Βιβλιοθήκης», Αθήνα 1976.
  14. Σπάρτακος. *Κείμενα 1930-1932*. Επανέκδοση 1986 από εκδόσεις ΟΥΤΟΠΙΑ, Αθήνα.
  15. *Σαράντα χρόνια του ΚΚΕ 1918-1958*. Εκδόσεις «Πολιτικές και Λογοτεχνικές εκδόσεις», Αθήνα 1964.
  16. Δημ. Λιβιεράτου. «Η Αριστερή Αντιπολίτευση στην Ελλάδα 1926-1936». Περιοδικό *Μαρξιστική Συσπείρωση*, τεύχος 18, Αύγ.-Σεπτ. 1988, Αθήνα.
  17. Φιλίππου Ορφανού (Παντελή Πουλιόπουλου). *Πόλεμος κατά του Πολέμου*, έκδοση εφημερίδος «Παλαιός Πολεμιστής», Αθήνα 1924.
  18. Μιχάλη Ράπτη-Πάμπλο. *Μια ζωή επαναστάτης*. Εκδόσεις ΚΑΚΤΟΣ, Αθήνα 1985.
  19. «Εισήγηση του Προσωρινού Κεντρικού Γραφείου της Αντιπολίτευσης του ΚΚΕ (ομάδα Σπάρτακος) για την Α΄ Εθνική Συνδιάσκεψη» (στο περιοδικό *Για το Σοσιαλισμό* Νο 6 1976/27).
  20. *Δέκα χρόνια αγώνες του ΚΚΕ*. Έκδοση Κ.Ε. του ΚΚΕ. Αθήνα 1945.
  21. Νίκου Μαρινόπουλου. *Φυσική δημιουργία, εξέλιξη κοινωνική και σοσιαλισμός*, Αθήνα 1989 (σελ. 202).
  22. Χ. Αθανασιάδη. *Μαρξιστικό Δελτίο* Ν. 22, Απρ.-Ιουν. 1984, σελ. 35.
  23. Ερμ. Πολίτη. «Η δράση των σοσιαλιστικών ομίλων με τον στρατόν και τον στόλον» περιοδικόν *Κοινωνική Έρευνα*, τ. 7, Σεπτ.-Οκτ. 1932, σελ. 21.
  24. Γκούντα Αλέκου. «Το κίνημα των Παλαιών Πολεμιστών». Ανέκδοτες αναμνήσεις ενός ναύτη του ομίλου «Βέλους» το 1922. Βόλος 1989.

25. Σπάρτακος. Περιοδικό. Πρόλογος. Επανεκδόση 1982 από τις εκδόσεις ΟΥΤΟΠΙΑ, Αθήνα.
26. Καστριτή Κώστα. *Απ' την Ακροναυπλία στο Νεξερό*. Εκδόσεις Εργατική Πρωτοπορία, 1985.
27. Χρήστου Αθανασιάδη. «Το φοβερό έγκλημα της Ακροναυπλίας». *Μαρξιστικό Δελτίο* Ιουλ.-Σεπτ. 1985, τ. 27.
28. Χρ. Αθανασιάδη. «40 χρόνια από την εκατόμβη στο Κούρνοβο». *Μαρξιστικό Δελτίο* Απρ.-Ιουν. 1983, σελ. 49.
29. Ζαχαριάδη Νικ. *Επιλογή Κειμένων*. Εκδόσεις Πορεία, Αθήνα.
30. *Σαράντα χρόνια αγώνες του ΚΚΕ*. «Πολιτικές και Λογοτεχνικές εκδόσεις», 1958 ή Αθήνα 1964.
31. Νίκου Πινδάρη-Ραμαντάνη. *Τρία χρόνια στις φυλακές και στα στρατόπεδα*. Εφημερίδα ΕΘΝΟΣ, 5.10.1945.
32. *Το τρίτο έκτακτο συνέδριο του ΣΕΚΕ (Κ)*. Έκδοση του ιστορικού τμήματος της ΚΕ του ΚΚΕ. Αθήνα 1991.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ•

Κείμενα του Παντελή Πουλιόπουλου

**Επιμέλεια
Γαβριήλ Λαμπάτος**

* Τα κείμενα παραχωρήθηκαν από το αρχείο του Χρήστου Αναστασιάδη.
Ευχαριστούμε τη γυναίκα του Ειρήνη για την ευγενική της προσφορά.

Εισαγωγικό σημείωμα

Ο Παντελής Πουλιόπουλος ανήκει στην κατηγορία των διανοητών που το πνευματικό τους έργο είναι αλληλένδετο με τη συμμετοχή στους κοινωνικούς αγώνες.

Γεννήθηκε το 1900 στη Θήβα και κατά τη διάρκεια της εκστρατείας στη Μικρά Ασία συμμετέχει στην αντιπολεμική δράση των σοσιαλιστών στρατιωτών του μετώπου. Η εμπειρία του μετώπου έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του Πουλιόπουλου ως διανοούμενου επαναστάτη.

Μετά τη μικρασιατική καταστροφή η ελληνική κοινωνία σημαδεύεται με την εγκατάσταση 1.500.000 προσφύγων και μια βαθιά κοινωνικοοικονομική κρίση. Το νεαρό ΣΕΚΕ περνάει και αυτό την κρίση του. Η γενιά των μελών και στελεχών που είχε συμμετάσχει στη Μικρασιατική εκστρατεία αμφισβητεί τις επιλογές της τότε ηγεσίας και διαμορφώνει τις νέες πολιτικές κατευθύνσεις του ΣΕΚΕ.

Είναι η γενιά που οδηγεί στη «μπολσεβικοποίηση» του ΚΚΕ και ταυτίζεται με τη λενινιστική αντίληψη για την επανάσταση, όπως αυτή διαμορφώνεται στα τέσσερα πρώτα συνέδρια της Κ.Δ.

Στο 3ο συνέδριο (1924) η επιλογή για το Μακεδονικό οδηγεί το νεαρό κόμμα σε βαθιά κρίση. Στο συνέδριο αυτό ο Πουλιόπουλος εκλέγεται γραμματέας του κόμματος μέχρι το Μάιο του 1925 όπου εκλέγεται γραμματέας ο Ελευθέριος Σταυρίδης

επειδή ο Πουλιόπουλος βρίσκεται στη φυλακή.

Τα προβλήματα στο ΚΚΕ παρέμεναν, η απουσία στρατηγικής γινόταν εμφανής, ενώ στην ΕΣΣΔ έχει ξεσπάσει η διαμάχη ανάμεσα στη «σταλινική» και «τροτσκιστική» πτέρυγα. Ο Π. Πουλιόπουλος παρακολουθεί ανήσυχος τις εξελίξεις και αποδέχεται τις απόψεις του Τρότσκι και της Διεθνούς Αντιπολίτευσης.

Προσπαθεί να δώσει διέξοδο στην κρίση που εξακολουθούσε να υπάρχει στο ΚΚΕ. Γίνεται πια αντιληπτό ότι η Κομμουνιστική Διεθνής αδυνατεί να δώσει απαντήσεις στρατηγικού χαρακτήρα για το επαναστατικό κίνημα στην Ευρώπη. Για τον Π. Πουλιόπουλο το γεγονός αυτό είναι ξεκάθαρο.

Προσπαθεί μέσω της συμπόρευσής του με την Αριστερή Αντιπολίτευση να βρει νέους δρόμους για το ΚΚΕ.

Αυτό που ονομάστηκε περιφρονητικά «λικβινταρισμός» και τον έθεσε εκτός κόμματος εμπειρείχε γόνιμα στοιχεία κριτικής που προσπαθούσαν να βγάλουν το νεαρό κόμμα από το αδιέξοδο. Άλλωστε αυτή η βαθιά κρίση έθεσε σταδιακά εκτός κόμματος όλους τους κορυφαίους εκπροσώπους της γενιάς της «μπολσεβικοποίησης».

Από το 1931 και έπειτα διαμορφώνεται στο ΚΚΕ μια νέα ηγετική ομάδα που ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με τις επιλογές του Στάλιν στην Κομμουνιστική Διεθνή. Το φαινόμενο αυτό δεν περιορίζεται στον ελληνικό χώρο.

Τέτοιες αλλαγές συνέβησαν εκείνη την περίοδο σε μια σειρά κομμουνιστικά κόμματα.

Η συγγραφική παρουσία του Παν. Πουλιόπουλου ξεκινάει από νεαρή ηλικία όπου τον βλέπουμε να αρθρογραφεί στις στήλες της *Κομμουνιστικής Επιθεώρησης* και του *Ριζοσπάστη* ενώ συγγράφει το φλογερό *μανιφέστο των Παλαιών Πολεμιστών Πόλεμος κατά του Πολέμου*.

Η σημαντικότερη περίοδος του συγγραφικού του έργου ξεκινάει με την αρθρογραφία στο περιοδικό *Σπάρτακος* το 1928 και κλείνει με το κορυφαίο του έργο *Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική επανάσταση στην Ελλάδα* το 1934.

Σ' όλη αυτή την περίοδο, ο Σεραφεΐμ Μάξιμος, ο Π. Πουλιόπουλος και άλλοι αντιπολιτευόμενοι κάνουν μια σοβαρή προσπάθεια κατανόησης της ελληνικής κοινωνίας όχι με βάση προκατασκευασμένα σχήματα ξένων κέντρων, αλλά μέσα από τη βαθύτερη μελέτη του ελληνικού καπιταλισμού.

Την περίοδο αυτή το ΚΚΕ, ακολουθώντας την πολιτική του «σοσιαλφασισμού», οδηγείται σε μεγάλη απομόνωση αδυνατώντας να παρέμβει στα πολιτικά πράγματα. Ο Π. Πουλιόπουλος αντιτάσσεται σ' αυτή την πολιτική του ΚΚΕ και της Κ.Δ. και προβάλλει την πολιτική του ενιαίου μετώπου ακολουθώντας ανάλογες επεξεργασίες του Λ. Τρότσκι.

Ο Π. Πουλιόπουλος προσπαθεί σ' όλη αυτή την περίοδο με βαθύ επιστημονικό τρόπο να κατανοήσει την ελληνική κοινωνία για να την αλλάξει.

Οι αξιοσημείωτες αναλύσεις του όσον αφορά το χαρακτήρα της ελληνικής κοινωνίας έχουν επισημανθεί από σύγχρονους ερευνητές.

...«Ο άνθρωπος αυτός παρήγαγε, μαζί με τον Σεραφεΐμ Μάξιμο, τη μόνη ανάλυση που πλησίασε σχετικώς το πρόβλημα της νεοελληνικής δυσμορφίας. Ο Πουλιόπουλος απέδειξε ότι οι θεωρούμενες ως "προκαπιταλιστικές" μορφές στην Ελλάδα δεν ήταν φεουδαρχικά υπολείμματα, αλλά μορφές συντηρούμενες από το σύγχρονο μονοπωλιακό κεφάλαιο. Κατά τον Πουλιόπουλο, το έξω-οικονομικό στοιχείο δεν υπακούει σε διαφορετικούς νόμους απ' ό,τι το οικονομικό, αλλά και τα δυο λειτουργούν ως σημεία διάρθρωσης του σημερινού καπιταλιστικού συστήματος. Κατά συνέπεια, τα υποτιθέμενα φεουδαρχικά υπολείμματα, εξηγήσει ο Πουλιόπουλος, ευρίσκοντο σ' απολύτως λειτουργική σχέση με τη συσσώρευση του κεφαλαίου στους τομείς του εμπορίου, της βιομηχανίας και του κράτους.

Υπό τις συνθήκες αυτής της πρωτότυπης κεφαλαιικής συσσώρευσης, ο Πουλιόπουλος αντελήφθη ότι οι αγρότες δεν θέτουν πρωταρχικώς ένα πρόβλημα διανομής της γης, καθ' όσον είναι ήδη ιδιοκτήτες. Οι αγρότες στρέφονται βασικώς κατά των μηχανισμών της εκμετάλλευσης των ανεξάρτητων γεωργών, ήτοι

κατά των μηχανισμών της αγροτικής πίστης, κατά των μονοπωλίων της εμπορευματοποίησης, κατά των φόρων, κατά του μηχανισμού της καθήλωσης των αγροτικών τιμών και της διάγκωσης των τιμών των προμηθειών τους. Κατά συνέπεια, ο Πουλιόπουλος εδέχετο ότι οι αγρότες συμπιεζονται κυρίως απ' το αστικό κεφάλαιο δια μέσου της εμπορευματικής κυκλοφορίας πρωτίτως. Το αστικό σύστημα στην Ελλάδα, συναρμολογώντας το δίκτυο της συγκέντρωσης του κοινωνικού πλεονάσματος, διαπερνούσε πλήρως την οικογενειακή ιδιοκτησία η οποία μετετρέπετο έτσι σε ένα απλό σχήμα χωρίς αυτόνομο περιεχόμενο. Ο Πουλιόπουλος ξεπέρασε πράγματι το περιγραφικό επίπεδο της θεωρίας του δυϊσμού και ελεπσήμανε τη συμπληρωματική σχέση μεταξύ των δύο τομέων, του σύγχρονου και του αρχαϊκού». (Κώστας Βεργόπουλος, *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*, σ. 376).

Για την πολιτική στρατηγική που απέρριψε από τις εκτιμήσεις αυτές και τις επικρίσεις που δέχονται ακόμα και σήμερα οι επιλογές αυτές, ή για την άκριτη ταύτιση μαζί τους από κάποιους, ιδιαίτερη σημασία έχουν τα λόγια του Γ. Λούκατς που αναφερόμενος στις διαμάχες της περιόδου έλεγε:

...«Όποιος θέλει σήμερα να συμβάλει με γόνιμο τρόπο στην αναγέννηση του Μαρξισμού, πρέπει να θεωρήσει τη δεκαετία του 1920 καθαρά ιστορικά, σαν μια περασμένη κλεισμένη περίοδο του επαναστατικού εργατικού κινήματος. Μονάχα έτσι θα μπορέσει να αξιολογήσει σωστά τις εμπειρίες της και τα διδάγματα για την ουσιαστικά νέα σημερινή φάση». (Γ. Λούκατς, *Η σκέψη του Λένιν*, σ. 110).

Το έργο του Π. Πουλιόπουλου σώθηκε σχεδόν στο σύνολο του χάρη στις προσπάθειες του στενού του φίλου και συντρόφου του Χρ. Αναστασιάδη. Ένα μεγάλο του μέρος εκδόθηκε από τον ίδιο μετά τη μεταπολίτευση. Με την επανέκδοση έργων, που είχαν δημοσιευτεί από τον Παντελή Πουλιόπουλο, όπως το *Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική Επανάσταση στην Ελλάδα*, καθώς και την έκδοση χειρογράφων του, ιδιαίτερα της περιόδου κατά την οποία ο Π. Πουλιόπουλος ήταν έγκλειστος

στην Ακροναυπλία μαζί με τον Χρήστο Αναστασιάδη και άλλους αγωνιστές.

Τα χειρόγραφα αυτά εκδόθηκαν σε δύο τόμους με τους τίτλους *Άρθρα, θέσεις, πολεμικές και Κείμενα για τον πόλεμο, τη δικτατορία, το νέο κόμμα*.

Επίσης η επανέκδοση του περιοδικού *Σπάρτακος* των ετών 1928 και 1930-1932 μας φέρνει σε επαφή με ένα σημαντικό κομμάτι της δουλειάς του Παντελή Πουλιόπουλου.

Σήμερα, συμπληρώνοντας τη γνωριμία με το έργο του, δημοσιεύουμε άρθρα από την *ΚΟΜΕΠ*, καθώς και άρθρα από τον *Σπάρτακο* της περιόδου 1932-1934.

Γαβριήλ Λαμπάτος

ΤΟ ΤΡΙΤΟ ΕΚΤΑΚΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Το άρθρο που ακολουθεί αποτελεί εκτίμηση του τότε γραμματέα του ΚΚΕ Π. Πουλιόπουλου για τις αποφάσεις του Τρίτου εκτάκτου Συνεδρίου του ΣΕΚΕ και δημοσιεύθηκε στην ΚΟΜΕΠ, τον Ιανουάριο του 1925, με το ψευδώνυμο Π. Σαρκάτος.

Το Συνέδριο πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα από τις 26 Νοεμβρίου έως τις 3 Δεκεμβρίου του 1924. Ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζουν οι εκτιμήσεις του Πουλιόπουλου για τη μέχρι τότε πορεία του κόμματος και τις νέες κατευθύνσεις που χαράζει το Συνέδριο. Τονίζεται μεταξύ άλλων η απόλυτη ταύτιση με τις αποφάσεις της Κ.Δ.

...«Ειδική απόφαση του Συνεδρίου προαδέχθηκε όλες τις αποφάσεις των παγκοσμίων συνεδρίων της Κ.Δ. και της Β.Κ.Ο. (Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας)»...

Μέσα σ' αυτό το κλίμα της απόλυτης ταύτισης με την Κ.Δ. πάρθηκε και η περίφημη απόφαση για το «Μακεδονικό» που δημιούργησε σοβαρά προβλήματα στο νεαρό κόμμα. Το κύριο βάρος για το πάρσιμο αυτής της απόφασης το είχε ο Πουλιόπουλος, όπως προκύπτει από την ανάγνωση των πρακτικών του Τρίτου Συνεδρίου που εκδόθηκαν το 1991 από το ιστορικό τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ.

Οι διαφωνίες στο Συνέδριο για το Μακεδονικό ήταν πολύ μεγαλύτερες από ό,τι παρουσιάζονται στο άρθρο. Ανάμεσα σ' αυτούς που προέβαλαν τις μεγαλύτερες αντιρρήσεις είναι οι Γιάν-

νης Κορδάτος και Θωμάς Αποστολίδης, που είχαν διατελέσει τα προηγούμενα χρόνια γραμματείς του κόμματος.

Πρέπει να σημειωθεί ότι οι αποφάσεις της VI συνδιάσκεψης της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας (Β.Κ.Ο.) δημιουργούσαν τρομερό αδιέξοδο γιατί προέβλεπαν μεταξύ άλλων ότι:

...«Το ΚΚΕ πρέπει να αγωνιστεί εναντίον της Ελληνοποίησης των εθνικών μειονοτήτων, εναντίον της συνθήκης που συνάφθηκε μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας για την ανταλλαγή των μειονοτήτων, και μαζί με το Βουλγαρικό Κομμουνιστικό Κόμμα να εμποδίσουν ανάλογη συνθήκη των κυβερνήσεων Ελλάδος - Βουλγαρίας». Κ. Παλεσσόνσκι: Γιουγκοσλαβικό Κομμουνιστικό Κόμμα και Μακεδονικό, Σόφια 1985).

Αυτό ήταν το κυριότερο πρόβλημα που οδήγησε τον Θ. Αποστολίδη, γραμματέα του κόμματος, να μην κοινοποιήσει τις αποφάσεις της VI συνδιάσκεψης της Β.Κ.Ο. Στην ομιλία του στο συνέδριο τονίζει μεταξύ άλλων:

...«Σύμφωνα με το σύνθημά μας ο προσφυγικός αυτός πληθυσμός δεν είχε καμιά θέση στη Μακεδονία»... «Τα ζητήματα αυτά η Κ.Ε. έσπευσε να τα γνωρίσει στη Β.Κ.Ο., αλλ' αυτή δεν απάντησε στην έκθεσή της».

Αυτή η πτυχή της απόφασης, όσον αφορά τους πρόσφυγες, δεν υιοθετήθηκε από το ΚΚΕ.

Παρ' όλ' αυτά η λανθασμένη θέση του ΚΚΕ για «Ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία» και «ενιαία και ανεξάρτητη Θράκη» χρησιμοποιήθηκε για να διωχθεί και να απομονωθεί από πλατιά λαϊκά στρώματα που ήταν αντίθετα στη θέση αυτή.

ΝΕΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ

*Το έργο του τελευταίου Συνεδρίου
του κόμματος*

Την 26η του περασμένου Νοεμβρίου συνήλθε στην Αθήνα ένα Έκτακτο Συνέδριο τού Κόμματος. Οι συνθήκες υπό τις οποίες συνερχότανε δεν του επέτρεψαν να κάνει τις εργασίες του δημόσια. Ωστόσο μπόρεσε να συνεχίσει τις εργασίες του κάμποσες μέρες, να συζητήσει, λιγότερο ή περισσότερο πλατιά, όλα τα θέματα της ημερησίας του διατάξεως και να λήξει την 3 Δεκεμβρίου. Στο Συνέδριο παραβρεθήκανε αντιπρόσωποι της Κομμουνιστικής Διεθνούς και της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας.

Είναι γνωστό βέβαια, και όλα τα προηγούμενα αντιπροσωπευτικά σώματα του κόμματος δεν έλειψαν να τονίσουν, ότι το Συνέδριο που θα συνεκαλείτο τώρα έπρεπε να είναι το Τρίτο Τακτικό. Από τον καιρό του Δεύτερου Τακτικού Συνεδρίου (Απρίλιος 1920) συνήλθαν μια Συνδιάσκεψη, δύο Εθνικά Συμβούλια και τρία Έκτακτα Συνέδρια του Κόμματος. Καθ' όλο αυτό το διάστημα εφαρμόστηκε στο Κόμμα μας καλύτερα παρά σε κάθε άλλη περίπτωση η αρχή του: «ce n'est que le provisoire qui dure!» («εκείνο που διαρκεί είναι μόνο το προσωρινό!»).

Δεν μπορούμε να πούμε, ότι τα τόσα και τόσα ποικίλα σώματα υποκατάστησαν για το Κόμμα μας ό,τι θα του 'δινε ένα Τακτικό Συνέδριο, θέτοντας τις οριστικές βάσεις του προγράμματός του. Σχεδόν όλα συνήλθαν για να σώσουν τον οργανισμό του Κόμματος καθαρά και από μια νέα εσωτερική έκρηξη, να ορίσουν υποψηφίους για βουλευτικές εκλογές, ή να δώσουν μια βιαστική λύση επάνω σε ζητήματα του αγώνος που δεν μπορούσαν να μένουν επ' άπειρο εκκρεμής. Εξαίρεσεις: η Συνδιάσκεψη του Φεβρουαρίου και το Εθνικό Συμβούλιο του

Μαΐου 1923. Στην πρώτη, οι σοσιαλδημοκράτες τότε ηγέτες κατόρθωσαν να επιβάλουν στο απροπαράσκειο και σχεδόν ακατατόπιστο Κόμμα μας να ψηφίσει τις περιφημες εκείνες προγραμματικές θέσεις, που αν και άντικρυς αντίθετες με τις σταθερά επαναστατικές διαθέσεις της μεγάλης προλεταριακής πλειοψηφίας του Κόμματος, η οποία ποτέ δεν έπαψε να θέλει το Κόμμα ένα αληθινό και ζωντανό Τμήμα της Κ.Δ. – θα οδηγούσαν μολοντούτο κατευθείαν στην πλήρη απόσπαση του Κόμματος από την Κ.Δ. και στη μεταβολή του σε ένα «Ενωτικό Εργατικό Κόμμα», σαν εκείνο που εξακολουθούν να ενυπνιάζονται ακόμη οι κύριοι Γ.Α. Γεωργιάδης και Αρ. Σίδερης. Το Εθνικό Συμβούλιο εξάλλου του Μαΐου έχει κατά τούτο μια ξεχωριστή σημασία διότι έδωσε στο Κόμμα τις γενικές ορθές γραμμές μιας κομμουνιστικής επαγγελματικής, τακτικής, πράγμα που και το τελευταίο έκτακτο συνέδριο παραδέχτηκε.

Η κατάσταση αυτή οπωσδήποτε χαρακτηρίζει την εξαιρετικά ανώμαλη εσωτερική ζωή του Κόμματός μας μέχρι σήμερα.

Όλες τις ανωμαλίες και τα παλαιά σφάλματα δεν μπορούσε βέβαια να τα εξαφανίσει με μια μονοκονδυλιά του το Συμβούλιο του Φεβρουαρίου 1924. Θα ήταν αυταπάτη να το πιστεύουμε. Αδιαμφισβήτητα διέσωσε το Συμβούλιο εκείνο το Κόμμα μας από τις ολέθριες επιρροές που απειλούσαν αυτόν τον οργανισμό του, και αυτό το γεγονός δίνει στο φεβρουαριανό Συμβούλιο μια ξεχωριστή θέση μέσα στην ιστορία του ΚΚΕ. Ένα λάθος του Συμβουλίου, πολύ βασικό: έδωσε τριμελή μόνο διοίκηση στο Κόμμα, ενώ την επιφόρτιζε να προετοιμάσει πολύ σύντομα το Τρίτο Συνέδριο. Η κατοπινή εξέλιξη μάς απέδειξε τη σημασία αυτού του λάθους. Η μακρά περιοδική απομάκρυνση μελών της Κ.Ε., η εξορία ενός μέλους της και πλείστα άλλα αναπότρεπτα τεχνικά εμπόδια έκαμαν ασθενέστατο το κεντρικό όργανο του Κόμματος, αν και παράλληλα η δύναμη του Κόμματος, τόσο η εξωτερική όσο και η επιρροή του μέσα στις μάζες αύξαιναν σημαντικά. Αν προσθέσουμε και τα πιο απλά καθήκοντα που επιβάλλονται στα λιγοστά στελέχη του κόμματος μαζί με τη φασιστική αντίδραση που ξέσπασε τελευταία,

βλέπουμε ότι η προπαρασκευή του Τρίτου Τακτικού Συνεδρίου καταντούσε τώρα περισσότερο δύσκολη από κάθε άλλη φορά.

Έτσι η ανεπάρκεια της οργανωτικής και πολιτικής προπαρασκευής επέβαλαν, ώστε το Συνέδριο του Νοεμβρίου να κηρυχθεί όχι Τρίτο Τακτικό, αλλά Έκτακτο.

Ασφαλώς ήλθε ο καιρός που εξετάζοντας την κατάσταση του Κόμματός μας πρέπει τους όρους της συγκρίσεως να τους ζητούμε στο μέλλον, σ' εκείνο που πρέπει, που οφείλει να γίνει το Κόμμα μας, και όχι στο παρελθόν του. Ωστόσο, για να εκτιμήσουμε του Συνεδρίου το έργο και για να γνωρίσουμε τα εφόδια με τα οποία αρχίζουμε τώρα να κάνουμε το καινούργιο μας ξεκίνημα, πρέπει να εξετάσουμε σε ποια κατάσταση βρήκε το Κόμμα το Συνέδριο του Νοεμβρίου.

Γενικά μπορούμε να ειπούμε, ότι το βρήκε από πολλές απόψεις σε καλύτερη κατάσταση από κάθε άλλη φορά. Ποτέ άλλοτε η πίστη και η αφοσίωση των μελών προς το Κόμμα τους δεν ήταν τόσο στέρεα και τόσο φανατική όσο τώρα. Και ποτέ άλλοτε στο παρελθόν η επιρροή του Κόμματος μέσα στις εργαζόμενες μάζες δεν ήταν τόσο μεγάλη, τόσο ξεκαθαρισμένη και μακριά από κάθε σύγχυση, όσο τώρα. Ο αριθμός των οργανώσεων και των μελών του Κόμματος σημαντικά αυξημένος, και η ταχύτης της αναπτύξεώς του με την είσοδο νέων προλεταριακών ιδίως στοιχείων, πολύ μεγαλύτερη. Το πολιτικό κύρος του Κόμματος γενικά και η θέση του, μέσα στο επαγγελματικό κίνημα –παρ' όλες τις αντιδράσεις και τις ελλείψεις και τα λάθη– σε ανιούσα διαρκώς κλίμακα. Η τελευταία σοσιαλδημοκρατική απόπειρα τόσο στη Θεσσαλονίκη, όσο και στην Αθήνα καταπολεμήθηκε αποφασιστικά από την πρώτη της εμφάνιση και συντρίβηκε πολύ σύντομα. Το Κόμμα τέλος άρχισε να καταπιάνεται πρακτικώς με την κομμουνιστική εργασία ανάμεσα στους χωρικούς και η επιρροή του στις αγροτικές περιφέρειες είναι σήμερα αδιαμφισβήτητα μεγαλύτερη από κάθε άλλη φορά.

Δε μπορούμε ωστόσο να ειπούμε, ότι το Συνέδριο βρήκε το

Κόμμα να 'χει στενή επαφή με τις προλεταριακές και εργαζόμενες γενικά μάζες. Γερά όργανα επαφής με τις μάζες τού λείπουν ακόμη. Στα κυριότερα κέντρα μόλις τώρα άρχισε μια εργασία για τη συστηματική οργάνωση και λειτουργία πυρήνων και ομάδων (φράξιες). Οι οργανισμοί του κόμματος κατά το πλείστον διατηρούνε την παλαιά δυσκινησία: και συνιστούν τις ίδιες σχεδόν όπως και πρώτα δυσκολίες στη γοργή σύλληψη των αμέσων συνθημάτων που να ανταποκρίνονται στις καθημερινές απαιτήσεις των μαζών και στην κινητοποίηση των μαζών αυτών.

Οι παλαιές μεταρρυθμιστικές συνήθειες και οι γραφειοκρατικές μερικών επαγγελματικών στελεχών δεν έχουν δυστυχώς χάσει ολότελα τη βλαβερή τους επιρροή. Η διαφώτιση των μελών επάνω στα καθήκοντα του Κόμματος απέναντι στη δημιουργούμενη κάθε φορά κατάσταση πολύ χαλαρή και το κατά μέσον όρο επίπεδο της κομμουνιστικής των μορφώσεως πολύ χαμηλό. Συστηματική λενινιστική μορφωτική εργασία καμιά.

Το Κόμμα ήταν σχεδόν εντελώς απροετοίμαστο ιδεολογικά απέναντι στο ζήτημα της αστικής νομιμότητας και παρανομίας, στο δε εθνικό ζήτημα το τελευταίο Συνέδριο βρήκε το Κόμμα ν' ακολουθεί μια προγραμματικά εσφαλμένη γραμμή. Και τέλος το Συνέδριο βρήκε ακόμη μπροστά του ένα αρκετά βλαβερό υπόλειμμα της παλαιάς κρίσεως: το σχίσμα του Πειραιώς και μια οργάνωση, η οποία ονομαζόμενη «κομμουνιστική» και καλυπτόμενη κάτω από συνθήματα της Κ.Δ. προκαλούσε σύγχυση, πολεμούσε το Κόμμα και το εμπόδιζε στη δημιουργία μιας γετής οργάνωσης στο κυριότερο προλεταριακό κέντρο της χώρας.

Το έκτακτο Συνέδριο του Νοεμβρίου κατά ένα μέρος έδωσε στο Κόμμα εκείνο που θα του έδινε το Τρίτο Τακτικό Συνέδριο. Έκανε μια λεπτομερή ανάλυση της καταστάσεως της χώρας, όπως αυτή παρουσιάζεται μπροστά μας σήμερα, καθόρισε σαφέστατα τη γραμμή κατευθύνσεως του Κόμματος επάνω στα μεγάλα ζητήματα του αγώνος, και έθεσε τις βάσεις της μπολσεβικικής αναδιοργανώσεώς του.

Το Συνέδριο συζήτησε πλατιά επάνω στην έκθεση δράσεως της παλαιάς Κ.Ε., αναγνώρισε το έργο της και τις αναπόφευκτες ελλείψεις που είχε το κεντρικό όργανο κατά το από του Φεβρουαρίου 1924 διάστημα, καθόρισε όμως μέσα στη σχετική του απόφαση τις πραγματικές δυνατότητες εργασίας και κινητοποιήσεως του Κόμματος, καθώς και τα σφάλματα που έγιναν.

Στην απόφαση του Συνεδρίου για την πολιτική και οικονομική κατάσταση και τα καθήκοντα του Κόμματος, αναλύονται όλες οι κύριες εκδηλώσεις της σημερινής πολιτικής και οικονομικής κρίσεως της ελληνικής μπουρζουαζίας, οι κοινωνικές της συνέπειες και η θέση της εργατικής τάξεως, των φτωχών χωρικών και προσφύγων απέναντί της, καθορίζονται σαφώς τα άμεσα καθήκοντα του Κόμματος και δίδονται γραμμές κατευθύνσεως επάνω σ' όλα τα πεδία του αγώνος, (φασισμός, δημοκρατικές αυταπάτες, μοναρχικές απόπειρες, «ανασύνταξη του πολιτεύματος», ενιαίο μέτωπο εργατών, χωρικών και προσφύγων, καταπιεζόμενων εθνοτήτων, πρόβλημα εξουσίας, Βαλκανική Ομοσπονδία κ.λπ.).

Το Συνέδριο συζήτησε επίσης επάνω στην κατάσταση του επαγγελματικού κινήματος, τόνισε τις ελλείψεις και τα λάθη που έγιναν επάνω σ' αυτό το πεδίο και ψήφισε λεπτομερείς ειδικές θέσεις για την επαγγελματική τακτική του Κόμματος, οι οποίες θέτουν τον αγώνα του Κόμματός μας μέσα στα συνδικάτα και το ενιαίο εργατικό μέτωπο επάνω στις βάσεις του Πέμπτου Παγκόσμιου Συνεδρίου, καταδικάζει την τακτική των υπουργείων και των διαπραγματεύσεων με τη μορφή από την οποία έγινε πολλές φορές μέχρι σήμερα χρήση τους και καθορίζει τις οργανωτικές μορφές της εργασίας των κομμουνιστών μέσα στα συνδικάτα.

Ειδική απόφαση του Συνεδρίου παραδέχτηκε όλες τις αποφάσεις των Παγκόσμιων Συνεδρίων της Κ.Δ. και της ΒΚΟ, και ενέκρινε την έκθεση των αντιπροσώπων του Κόμματος στο Πέμπτο Παγκόσμιο Συνέδριο και στην VII Βαλκανική Συνδιάσκεψη. Σύμφωνα με τις αποφάσεις του II Παγκόσμιου Συνε-

δρίου το Συνέδριο αποφάσισε τη μετονομασία του Κόμματος σε Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδος (Ελληνικό Τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς).

Η αναδιοργάνωση του Κόμματος επί τη βάσει των πυρήνων αναλύθηκε πλατιά και ειδικές θέσεις ψηφίστηκαν για τα δυο στάδια που θα περάσει η αναδιοργάνωση (σχηματισμός πυρήνων – ολοκληρωτική αναδιοργάνωση). Το Συνέδριο έδωσε επίσης στο Κόμμα νέο Καταστατικό επί τη βάσει της νέας οργανώσεως. Το νέο Καταστατικό εισάγει το θεσμό των περιφερειακών οργανώσεων και καθορίζει συγκεκριμένα την έννοια του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού.

Ένα μεγάλο μέρος των εργασιών του Συνεδρίου αφιερώθηκε στην εξέταση του αγροτικού και στην εργασία μας ανάμεσα στους χωρικούς και στους πρόσφυγες. Το Συνέδριο ύστερα από μακρές συζητήσεις ψήφισε προγραμματικές θέσεις επί του αγροτικού, όσο και λεπτομερή ειδική απόφαση για την εργασία μας, οργανωτική προπαγανδιστική, πολιτική ανάμεσα στις μάζες των φτωχών και ακτημόνων αγροτών. Ειδικώς επίσης ασχολήθηκε το Συνέδριο με το επαναστατικό κίνημα των Πολεμιστών και των Νέων, και ειδικές θέσεις καθόρισαν την τακτική του Κόμματος μέσα στις οργανώσεις Π. Π. και Θ. Σ. καθώς και τις σχέσεις Κόμματος και Κομμουνιστικής Νεολαίας.

Το σχίσμα του Πειραιώς απασχόλησε σοβαρά το Συνέδριο, σαν ένα εμπόδιο στην εργασία του κόμματός μας στον Πειραιά. Η ορθή απόφαση που πάρθηκε επάνω σ' αυτό το ζήτημα είναι πραγματικά ένα καλό βήμα προς την ενοποίηση των προλεταριακών επαναστατικών δυνάμεων στον Πειραιά. Η προκλητική στάση που κράτησαν οι «ηγέτες» της λεγομένης «Κ. Ενώσεως» όχι μόνον απέναντι της αποφάσεως του Συνεδρίου αλλά και απέναντι των αντιπροσώπων της Κ.Δ., η ανόητη συνέχιση της γελοίας πολεμικής των εναντίον του κόμματος, αποδείχνουν ότι είναι επιβλαβή στοιχεία στον αγώνα, ωφελούν εν μέρει, διότι τους ξεσκεπάζουν στα μάτια των παραπλανημένων εργατών ως εχθρούς της προλεταριακής ενότητας και

τέλος έρχονται σαν μια επαλήθευση της αποφάσεως που πήρε το Συνέδριο να μην τους δεχθεί, αυτούς μόνον, εντός του κόμματος, ως διαλυτικά και επιβλαβή στοιχεία. Ήδη οι ειλικρινείς εργάτες του Πειραιώς άρχισαν να συναισθάνονται το καθήκον τους το κομμουνιστικό και να προσέρχονται πάλι πιστοί στρατιώτες του ΚΚΕ.

Η συζήτηση τέλος επάνω στο εθνικό ζήτημα και η απόφαση του Συνεδρίου επάνω σ' αυτό είναι πραγματικά οι χαρακτηριστικότερες του Συνεδρίου. Η μακρά διεξοδική εξέταση του θέματος, κάτω από το φως των αποφάσεων του V Παγκόσμιου Συνεδρίου και της VII Βαλκανικής Συνδιάσκεψης, έπεισε όλο το Συνέδριο, ότι ο πραγματικός αυτοκαθορισμός της Μακεδονίας και Θράκης μέχρι και του αποχωρισμού των από τα ιμπεριαλιστικά κράτη μεταξύ των οποίων είναι διαμελισμένες και του σχηματισμού ιδιαίτερων ενιαίων και ανεξάρτητων κρατών και η Βαλκανική Ομοσπονδία, είναι η μόνη λύση την οποία το ΚΚΕ, ως επαναστατικό κόμμα του προλεταριάτου, μπορεί να δώσει στο εθνικό ζήτημα, όπως παρουσιάζεται σήμερα με τόση οξύτητα στη Μακεδονία και Θράκη. Οι διαταγμοί δυο τριών συντρόφων, οι οποίοι παραδεχόμενοι κατ' αρχήν τα συνθήματα της ΚΔ και ΒΚΟ, υποστηρίζουν την άποψη της «προπαρασκευής» αποδείχτηκε, ότι δεν μπορούσαν να αντισταθούν σοβαρά στην κομμουνιστική κριτική. Οι σύντροφοι αυτοί ήδη μέσα στην πράξη, είμαστε βέβαιοι, ότι θ' αρχίσουν να καταλαβαίνουν εκείνο που ιδιαίτερος υπογράμμισε το Συνέδριο: ότι δηλαδή ό,τι παραδέχεται ο κομμουνιστής το παραδέχεται όχι απλώς κατ' αρχήν και θεωρίαν, αλλά στην πράξη και ότι η καλύτερη προπαρασκευή γίνεται μέσα στη δράση.

Το τελευταίο Συνέδριο του Κόμματος αποτελεί ένα νέο σταθμό, από τον οποίο ξεκινήσαμε και πάλι για να προχωρήσουμε με γοργότερο το βήμα, με μεγαλύτερη πεποίθηση στις δυνάμεις μας, με ισχυρότερα ιδεολογικά και οργανωτικά εφόδια, προς το σκοπό μας: το γκρέμισμα της κεφαλαιοκρατίας και τη δικτατορία του προλεταριάτου και των φτωχών χωρικών.

Η νέα περίοδος που ξανοίγεται ύστερα από το Συνέδριο του Νοεμβρίου επιβάλλει στους αγωνιστές του Κόμματος περισσότερα σοβαρά καθήκοντα από κάθε άλλη φορά, επάνω σε όλα τα επίπεδα του αγώνα στην εσωτερική συνοχή και μπολσεβικική πειθαρχία, στο σύνδεσμό μας γενικά με τις εργαζόμενες μάζες, μέσα στα συνδικάτα, ανάμεσα στους χωρικούς και τους πρόσφυγες, στην εργασία μας μέσα στο στρατό και στόλο, στην καταπολέμηση του φασισμού κ.λπ.

Το Κόμμα μας πρέπει πολύ σύντομα να φανεί άξιο να εφαρμόσει πρακτικά τις αποφάσεις του «Συνεδρίου Μπολσεβικοποίησης» του.

Π. Σαρκάτος (Π. Πουλιόπουλος)
ΚΟΜΕΠ, Ιανουάριος 1926

ΑΡΘΡΑ ΣΤΟΝ ΣΠΑΡΤΑΚΟ

Ο Παντελής Πουλιόπουλος και ο Σεραφείμ Μάξιμος αποτελούν τις κυριότερες μορφές επαναστατών διανοουμένων που ανέδειξε το κομμουνιστικό κίνημα στο μεσοπόλεμο. Περίπου συνομηλικοί, αφού ο Μάξιμος γεννήθηκε το 1899 στο Γάνος της Ανατολικής Θράκης, ενώ ο Π. Πουλιόπουλος το 1900 στη Θήβα.

Τα πρώτα βήματα του Σ. Μάξιμου στο επαναστατικό κίνημα εντοπίζονται στην Κωνσταντινούπολη στα χρόνια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, όπου δρα σαν μέλος της «Πανεργατικής Ένωσης», την οποία αντιπροσώπευσε πολλές φορές στη Μόσχα. Την ίδια περίοδο κάνει τα πρώτα του βήματα στο επαναστατικό κίνημα στην Κωνσταντινούπολη και ο Ν. Ζαχαριάδης. Μετά τη μικρασιατική καταστροφή κατεβαίνει στην Ελλάδα ο Σ. Μάξιμος.

Από το 1922 βρίσκεται στην ηγεσία του κόμματος και ηγείται της μεγάλης πανεργατικής απεργίας (1923) στο λιμάνι του Πειραιά. Μαζί με τον Π. Πουλιόπουλο και άλλους αποτελούν τη νέα ηγεσία του κόμματος μετά από το συνέδριο της «μπολσεβικοποίησης» το 1924. Η μοίρα τους είναι κοινή από δω και πέρα και το 1927 με την κρίση που ξεσπάει στο ΚΚΕ βρίσκεται και αυτός εκτός κόμματος.

Από το 1928 συμμετέχει στη συντακτική ομάδα του Σπάρτακου. Η αρθρογραφία των Π. Πουλιόπουλου, Σ. Μάξιμου και άλλων την περίοδο αυτή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Την εποχή αυτή ο Σπάρτακος είναι το μόνο έντυπο της Αριστεράς που προσπαθεί να συλλάβει με επιστημονικό τρόπο την νεοελληνική πραγματικότητα. Αν σκεφτεί, μάλιστα, κανείς, ότι την περίοδο 1930-1931 η ΚΟΜΕΠ, θεωρητικό όργανο του ΚΚΕ, είχε σταματήσει να κυκλοφορεί.

Μέσα σ' αυτό τον κύκλο μελέτης, γιατί ουσιαστικά ο Σπάρτακος δεν είχε μαζική απήχηση αφού και στο χώρο της Αριστερής Αντιπολίτευσης κυριαρχούσε το Αρχείο, δημιουργούνται κορυφαία έργα της ελληνικής μαρξιστικής φιλολογίας στο μεσοπόλεμο, όπως το Κοινοβούλιο ή Δικτατορία του Σ. Μάξιμου (1930) και Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική Επανάσταση στην Ελλάδα (1934) του Π. Πουλιόπουλου.

Μετά την άνοδο του Χίτλερ στη Γερμανία αρχίζει μια μεταστροφή του Μάξιμου, ο οποίος προσεγγίζει ξανά το ΚΚΕ.

Η στροφή αυτή πρωτοφανερώνεται με το άρθρο του Μάξιμου «Για μια αληθινή στροφή της Κ.Δ.». Το άρθρο αυτό μαζί με την απάντηση του Π. Πουλιόπουλου καθώς και τη δευτερολογία του Μάξιμου δημοσιεύουμε στο βιβλίο αυτό. Πρόκειται για ιδιαίτερα σοβαρά κείμενα και εντύπωση προκαλεί στον αναγνώστη το επίπεδο διαλόγου αν κρίνει μάλιστα κανείς από την αρθρογραφία της εποχής.

Πράγματι μετά την άνοδο του Χίτλερ στη Γερμανία, στο εσωτερικό των ευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων υπήρξαν σφοδρές αντιδράσεις για τη στρατηγική του ΚΚ Γερμανίας.

Η Κ.Δ. κάνει το Μάρτιο του 1933 το πρώτο βήμα προς το Ενιαίο Μέτωπο, απαντώντας σε έκκληση της Σοσιαλιστικής Διεθνούς της 19 Φεβρουαρίου για κοινό αγώνα εναντίον του φασισμού.

Ο Σ. Μάξιμος βλέπει ότι πρόκειται για ένα πρώτο, αλλά ημιτελές βήμα –γεγονός που το αξιολογεί θετικά– γιατί τα πρώτα ουσιαστικά σημάδια της στροφής του 1935 γίνονται αισθητά το 1934. Η απάντηση του Π. Πουλιόπουλου δίνει βάρος στη μέχρι τότε πορεία της Κ.Δ. και δεν βλέπει δυνατότητα πραγματικής στροφής της Κ.Δ.

Στην ανταπάντηση του Σ. Μάξιμου φαίνεται το μέγεθος των διαφωνιών, αφού ο Μάξιμος ζητάει... «μια ανεπιφύλακτη στροφή, που πρέπει να εκδηλωθεί με την πλήρη ιδεολογική αποχώρηση από την επίσημη Αριστερή Αντιπολίτευση του Τρότσκι και την κατάκτηση της πραγματικής θέσης μας στο στρατόπεδο της Κ.Δ.»

ΕΜΠΡΟΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΛΗΘΙΝΗ ΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ Κ.Δ.

Η Ε.Ε. και Κ.Δ. θεωρεί σαν κύριο όρο, κοινό για όλα τα κόμματα όλων των χωρών, όρο επείγοντα: την απόλυτη αυτονομία, την πλήρη ανεξαρτησία κάθε κομμουνιστικού κόμματος, που κλείει αυτή ή εκείνη τη συμφωνία με τα κόμματα της Β΄ Διεθνούς, για ό,τι αφορά τις απόψεις και την κριτική των αντιπάλων του κομμουνισμού. Αναλαμβάνοντας να πειθαρχήσουν στη δράση οι κομμουνιστές πρέπει ταυτόχρονα να επιφυλαχθούν του δικαιώματος και της δυνατότητας να πούνε τις γνώμες τους, όχι μόνον προ ή μετά, αλλά και κατά τη δράση. Η υποχώρηση στο σημείο αυτό είναι απαράδεκτη κάτω από οποιοσδήποτε περιστάσεις.

(Θέσεις Ευρείας Κ.Δ. για το Ενιαίο Μέτωπο.
Δεκέμβρης 1921).

...γ) Αν αυτοί οι δύο όροι γίνουν δεκτοί και μπουν σε ενέργεια η Εκτελεστική της Κομμουνιστικής Διεθνούς συσταίνει στα κομμουνιστικά κόμματα να παύσουν τις επιθέσεις ενάντια στις σοσιαλιστικές οργανώσεις όσο διαρκεί η κοινή δράση ενάντια στην επίθεση του κεφαλαίου και του φασισμού.

(Έκκληση της Κ.Δ. Μάρτιος 1933).

Τα δραματικά γεγονότα της Γερμανίας, η απότομη άνοδος του φασισμού στην εξουσία και η εξαπόλυση μιας θυελλώδους επίθεσης κατά των προλεταριακών οργανώσεων και του επαναστατικού κόμματος, του Κ.Κ.Γ., δεν ήταν δυνατό να μην φέρουνε στην επιφάνεια, να μην αποκαλύψουν ολωσδιόλου αναπάντεχα για τις μάζες των κομμουνιστών όλων των κομμάτων, τα κεφαλαιώδη τακτικά σφάλματα της Κομ. Διεθνούς κατά την τελευταία περίοδο.

Η μεγάλη εμπιστοσύνη των μαζών προς την Οκτωβριανή Ε-

πανάσταση, η ολοένα και πιο εντεταμένη προσήλωση του παγκόσμιου προλεταριάτου προς τις σοσιαλιστικές κατακτήσεις της Ε.Σ.Σ.Δ. έκαμε ώστε να κρύβονται προς στιγμή οι ασυμφιλίωτες αντινομίες μεταξύ μάζης και μηχανισμού, ηγετών και ηγούμενων, αγωνιστών και οπαδών της μαρξικής-κομμουνιστικής σημαίας. Η αντιπολιτευτική κριτική περνούσε σαν στείρα και άγονη αντίδραση που συναντούσε μπροστά της το τείχος του γραφειοκρατικού μηχανισμού, ένα τείχος αδιαπέραστο. Η τελευταία ευνοϊκή πολιτική εσοδεία στις κυριότερες χώρες εκάλυψε περισσότερο την ουσία των ενδοκομματικών αγώνων και παρουσίασε το μηχανισμό της Κ.Δ. άξιο να κυβερνήσει τα κόμματα της Κ. Διεθνούς υπό οποιοσδήποτε συνθήκες.

Μα ακριβώς αυτή η ίδια ωρίμανση των συνθηκών του επαναστατικού κινήματος και της όλης κατάστασης σε μερικές χώρες και προπαντός στη Γερμανία ήτανε ένας δάκτυλος που μπήκε στον τύπο των ήλων της εσωτερικής κατάστασης της Κ. Διεθνούς. Ακριβώς αυτή η απότομη όξυνση των ταξικών αντιθέσεων, που παρέσυρε τη χώρα με καταπληκτική ταχύτητα στη δίνη του εμφυλίου πολέμου, εφάνερωσε τις πραγματικές αδυναμίες προσώπων και καταστάσεων μέσα στα πιο ισχυρότερα κόμματα της Κ.Δ., μέσα στην Κ. Διεθνή.

Ούτε επαναστατικό ούτε τίμιο είναι να κερδοσκοπούμε τη στιγμή αυτή σε μια κατάσταση σύγχυσης που υπάρχει στο Κόμμα, για να παρουσιαστούμε τάχα κριτές και επικριτές θέλοντας να στερεώσουμε τις απόψεις μας στο πτώμα του αντιπάλου, του οποίου ωστόσο η ζωή είναι ζωή μας και ο θάνατός του θάνατός μας. Τα γεγονότα της Γερμανίας δυναμώνουνε ακόμα περισσότερο μέσα μας την ανάγκη να πλησιάσουμε και να διαφωτίσουμε, να συνεννοηθούμε με το Κόμμα. Να γίνουμε ένα μ' αυτό, να συσπειρωθούμε στις γραμμές του, να υποταχθούμε στην πειθαρχία του, πειθαρχία δράσης κατά του φασισμού και του κεφαλαίου.

Όχι γιατί επιζητούμε τη συμφιλίωση. Όχι γιατί θέλουμε να λησμονήσουμε την έκταση των διαφορών. Μα γιατί αντίθετα προς τους διαλυτές και σππορτουμιστές του Αρχείου, αντίθετα

προς όλη τη λάσπη του κινήματος, που θέλει να λασπώσει το κάθε τι στο εργατικό μας κίνημα, πιστεύουμε και για το ΚΚΓ και για ολόκληρη την Κομμουνιστική Διεθνή, πως είναι όχι μόνο οι μοναδικές επαναστατικές οργανώσεις του προλεταριάτου, που θα το οδηγήσουνε στη νίκη, μα και οι μόνοι ζωντανοί επαναστατικοί οργανισμοί στα πλαίσια των οποίων θα επισυμβούνε και θα πάρουν μια ορισμένη μορφή όλες οι ζυμώσεις από τα σημερινά κοσμοϊστορικά γεγονότα.

Μακριά λοιπόν από κάθε αρχειομαρξιστική κριτική, κριτική σύγχυσης και διάλυσης, συκοφαντίας και πανικού, μακριά ακόμα από κάθε δεξιά οππορουνιστική αντίληψη, που στην πρόταση της Κ.Δ για το ενιαίο μέτωπο ανευρίσκει τα στοιχεία της συμφιλίωσης με τη Διεθνή της σοσιαλπροδοσίας και πιστεύει σ' αυτήν. Μακριά από κάθε ταξικά συσκοτισμένη σκέψη κατά την οποία η αντιμετώπιση του φασισμού είναι υπόθεση «τίμιας και ειλικρινούς συνεργασίας» (βλέπε ανακοινωθέν Σ. Διεθνούς στην «Πάλη») με τα σοσιαλιστικά κόμματα, τα κόμματα που φάνηκαν διαλλακτικά απέναντι του Μπρούνιγκ και αδιάλλακτα απέναντι του κόμματος, εμείς οι αντιπολιτευόμενοι σπαρτακιστές εκτιμούμε την «Έκκληση της Κ.Δ. για το ενιαίο μέτωπο με τα Σοσιαλιστικά Κόμματα» σαν μια πρώτη ογκώδη εκδήλωση των μεγάλων και συνεχών πιέσεων που εξασκούν οι προλεταριακές μάζες των κομμουνιστών στο μηχανισμό της Κ.Δ. για μια γενική στροφή προς ορθές ταξικές κατευθύνσεις.

Και μαζί μ' αυτό σαν μια πρώτη και μεγάλη και χειροπιαστή απόδειξη του γεγονότος ότι η Κ. Διεθνής, τα κομμουνιστικά κόμματα, δεν αποτελούνται από «αχρείους σταλινικούς» μα από μάζες επαναστατών προλεταρίων αποφασισμένων να δράσουν υπέρ του κομμουνισμού και της προλεταριακής επανάστασης.

Αυτή τη στροφή, οσονδήποτε και αν γίνεται υπό καθεστώς πανικού, τη χαιρετίζουμε με ειλικρινή χαρά. Έστω και αν δεν την παραδέχονται οι κομματικοί γραφειοκράτες μας, ή δε βγάζουν αμέσως τα αναγκαία συμπεράσματα. Την εγκρίνουμε πα-

ρά το γεγονός, ότι παρουσιάζει μια μετάπτωση, μια ερμηνεία του ενιαίου μετώπου όλως διόλου αντίθετη προς την παλιά – και ορθή απόφαση– της Κ. Διεθνούς. Γιατί αντανάκλα την επιθυμία, τη θέληση των μαζών προς μια δράση, αποδεικνύει τη ζωντάνια του οργανισμού της Κ. Διεθνούς, την ελαστικότητά του, την απόφασή του να κινηθεί θετικά κατά του φασισμού, να κατακτήσει τις σοσιαλδημοκρατικές μάζες των εργατών. Την εγκρίνουμε γιατί είναι μια θηλιά στο λαιμό των ηγετών της σοσιαλδημοκρατίας που αναμφίβολο είναι πως θα την αισθανθούν.

Ας μη χύνουν κροκοδείλια δάκρυα για τη «χαμένη γερμανική επανάσταση» οι εχθροί του προλεταριάτου, δηλαδή οι ύποπτοι φίλοι του. Ας πανικοβάλλονται οι κομματικοί γραφειοκράτες, ας χάνουν την ψυχραιμία τους και ας ετοιμάζονται για λουκούλλειο γεύμα οι αρχαιομαρξιστές. Το προλεταριάτο της Γερμανίας δεν πρόκειται να τερματίσει τη δράση του με την άνοδο και την ενίσχυση του Χίτλερ. Θα πολεμήσει το φασισμό, θα αντιμετωπίσει με θάρρος την υστερική εθνικιστική μανία της γερμανικής μπουρζουαζίας, θα θραύσει την αντίδραση, θα νικήσει.

Αυτό μας λέγει η ιστορία του, αυτό μας διδάσκει η παγκόσμια προλεταριακή επαναστατική κίνηση, αυτό μας φωνάζει το γειτονικό μας παράδειγμα, το παράδειγμα του Βουλγαρικού Κόμματος. Με άπειρες ανθρώπινες θυσίες, με φοβερή φθορά, με καταστροφή του μηχανισμού του μέσα σε μια πρωτοφανή τρομοκρατία οι Βούλγαροι σύντροφοί μας κατορθώσανε να ανασυνταχθούνε, να καταβάλουν τη φασιστική αντίδραση και να είναι σήμερα ένα ισχυρό επαναστατικό κόμμα. Γιατί το παράδειγμα της Βουλγαρίας να μην αναφέρεται, αλλά να μας επιδεικνύουνε μόνο την Ιταλία; Μήπως η ομοιότητα των συνθηκών είναι ασθενέστερη στη βουλγαρική και στενότερη στην ιταλική περίπτωση;

Τα δραματικά γεγονότα της Γερμανίας δίνουνε βάση σε ισχυρές ζυμώσεις, σε πολύπλευρες κριτικές. Πολλοί είναι στη χώρα μας οι κερδοσκόποι και περισσότερο εκείνοι που φορέ-

σανε πένθιμες ενδυμασίες για να κρύψουνε τη χαρά τους κάτω από το περιλυπο υποκριτικό ύφος. Κλαίνε τάχα την απώλεια της επανάστασης ή χαίρουνται τη χαρά της κληρονομιάς;

Προσοχή από τους θλιβερούς καιροσκόπους. Οι ζωντανές τάσεις του επαναστατικού κινήματος, οι κομμουνιστικές τάσεις θα αναπτυχθούνε και θα κυριαρχήσουνε μέσα στην Κ. Διεθνή, μέσα στα Κ. Κόμματα, κατά του γραφειοκρατισμού και κατά των οππορτουνιστών τύπου Αρχείου. Για τους σπαρτακιστές αυτό είναι μια μεγάλη πεποίθησή τους που επιβεβαιώνεται από τη στροφή της Κ. Διεθνούς. Την ευνοϊκή συνέπεια της στροφής αυτής για την Αντιπολίτευση κανείς δεν μπορεί να την αγνοήσει. Και εθνικά και διεθνικά.

Σεραφεΐμ Μάξιμος
Σπάρτακος, 15 Μαρτίου 1933

ΔΙΧΩΣ ΣΥΓΧΥΣΕΙΣ, ΠΑΛΗ ΣΤΑ ΔΥΟ ΜΕΤΩΠΑ

(Και τα δύο άρθρα, των σ. Π. Πουλιόπουλου και Γ. Θ. γράφτηκαν προτού λάβουν γνώση οι σύντροφοι αυτοί του δεύτερου άρθρου του σ. Μαξίμου. Δημοσιεύονται όπως έχουν. Οι απαντήσεις θα επακολουθήσουν στο κατοπινό φύλλο).

Περισσότερο από κάθε άλλη φορά σήμερα μπορεί να ειπωθεί πως μέσα στο «Σπάρτακο» δεν υπάρχει από πουθενά, καμιά τάση «συμφιλιατική» με το Σταλινισμό. Τέτοια τάση δεν εστάθηκε ποτέ μέσα στην Αριστερή Κομματική μας Αντιπολίτευση. Οι αρχικοί, ίσαμε τα 1929, δισταγμοί στην πλατύτερη δημόσια εμφάνιση των ενδοκομματικών διαφωνιών μας –δισταγμοί που, από τότες ακόμη, είναι ολοκληρωτικά υπερνικημένοι ανάμεσά μας– είχανε την πηγή τους όχι σε τάσεις «συμφιλιατικές» οποιεσδήποτε, αλλά στην ανωρίμαστη ακόμη τότε συνείδηση των περισσότερων σπαρτακιστών, όσον αφορά τις μεθόδους για το κέρδιμα της κομματικής βάσης στην πάλη κατά του Σταλινισμού· κι από την πρώτη στιγμή της εμφάνισης αντιπολιτευτικών ρευμάτων μέσα στο Κ.Κ.Ε. (1927) ίσαμε τα 1929, η Αντιπολίτευση κράτησε πάντοτε ψηλά, και μέσα και έξω από το Κόμμα, τη σημαία της αδιάλλαχτης πάλης κατά του σταλινικού τυχοδιωκτισμού, καιροσκοπισμού και γραφειοκρατισμού. Τα γραφτά ντοκουμέντα των αγώνων εκείνων μένουνε και ο καθένας μπορεί να τα ελέγξει. Τότες ο Αρχαιομαρξισμός ήτανε απασχολημένος όχι με την αριστερή αντιπολίτευση όπως τώρα, αλλά με τους μασονικούς «μαιάνδρους» του, με τους δαρμούς των μελών του Κόμματος και με την οργανωμένη τρομοκράτηση των επαναστατικών συνδικάτων και συνεδρίων.

Η χρεοκοπία της σταλινικής πολιτικής παίρνει σήμερα έναν κοσμοϊστορικό χαρακτήρα. Η πολιτική αυτή ενάντια στις υπο-

δείξεις της Κομμουνιστικής Αριστεράς εδώ και πέντε χρόνια, διευκόλυνε αντικειμενικά το προδοτικό έργο της Σοσιαλδημοκρατίας και οδήγησε το επαναστατικό προλεταριάτο στην πιο μεγάλη ήττα. Ένα τεράστιο κομμουνιστικό κόμμα, με πάνω από 200.000 μέλη και πάνω από μισή δεκάδα εκατομμύρια ψηφοφόρους, το μεγαλύτερο κόμμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς στις καπιταλιστικές χώρες, στάθηκε ολότελα άμαχο μπρος στον άμεσο κίνδυνο να πάρει την εξουσία ο φασιστικός δήμιος του Προλεταριάτου. Και στέκει σήμερα –που ο θανάσιμος εχθρός εκυριάρχησε– σαν μουνδιασμένο και σαν σε απόγνωση, αντιδρώντας με σπασμωδικές κινήσεις, ανήμπορο να τραβήξει στην Αντιφασιστική Άμυνα τις πλατιές προλεταριακές μάζες.

Οι δυνάμεις του γερμανικού προλεταριάτου είναι κολοσσιαίες και η παγκόσμια αντίδραση θα έτρεμε για μια στιγμή μπροστά στο απλό ενδεχόμενο μιας ενιαίας μετωπικής μαχητικής τους αντιπαράταξης στις ενωμένες δυνάμεις της αντεπανάστασης. Μια τέτοια αντιπαράταξη θα εμπόδιζε τη φασιστική άνοδο, θ' άνοιγε το δρόμο προς επιτυχείς αγώνες για την Προλεταριακή Εξουσία στη Γερμανία και στην Ευρώπη. Σήμερα μπορούσε να προφυλάξει τις προλεταριακές οργανώσεις από τα εξοντωτικά χτυπήματα και θα σάρωνε γοργά το φασισμό από την εξουσία.

Μα η ηγεσία η σταλινική, ηλίθια θεωρία του «σοσιαλφασισμού» και της συνταύτισης κάθε φαινομένου αντίδρασης με το φασισμό, ο εθνικομπολσεβικισμός τα 1930 («λαϊκή επανάσταση»), χάρτινες «ανεξάρτητες ηγεσίες», συνδικαλιστικός μηδενισμός με το ουσιαστικό ξεμάκρμα από τις μάζες των ελεύθερων συνδικάτων, το «ενιαίο μέτωπο εκ των κάτω» και η ανουσία των «μικρών Τσαιργκίμπελ», δηλαδή η απλή και καθαρή απάρνηση της λενινιστικής ταχτικής του ενιαίου μετώπου, η θεωρία τέλος του «δικού μας» αλησμόνητου Ρέμελε¹ «ας έρθει

1 Είναι ο αντιπρόσωπος της Εκτελεστικής της Κομ. Διεθνούς, με τον οποίο άμεσα συγκρούστηκε στο 3ο Τακτικό Συνέδριο της Κ.Ε. (Μάρτης 1927) η πρώτη αντιπολιτευτική ομάδα του κατοπινού Σπάρτακου.

ο φασισμός, σε τρεις μήνες θα πέσει» –αυτή μονολογίς η σταλινική Πολιτική Πανούκλα που έχει κολλήσει, τόσα χρόνια τώρα, στην κορφή του Κ.Κ.Γ. και της Κ.Δ. υπονόμει την εμπιστοσύνη του γερμανικού προλεταριάτου προς το επαναστατικό του Κόμμα πάνω στην πιο κρίσιμη στιγμή των μεγάλων αποφάσεων, και έκαμε αδύνατη την κατάκτηση των εκατομμυρίων ρεφορμιστών εργατών υπέρ μιας ταξικής επαναστατικής πολιτικής. Παράλληλα το γραφειοκρατικό πνίξιμο της εσωτερικής ζωής του Κόμματος είχε υπονομεύσει την εμπιστοσύνη των μαζών του κόμματος στην ηγεσία του, σ' αυτό το κόμμα τους.

Έτσι η σοσιαλδημοκρατική γραφειοκρατία έκαμε ανενόχλητα την άτιμη δουλειά της, και ο Χίτλερ μπόρεσε να τραβήξει τη μικρομπουρζουαζία με τα δημαγωγικά του πυροτεχνήματα και να καταπνίξει μέχρι σήμερα, εύκολα και δίχως αντίσταση, την προλεταριακή εξέγερση προτού αυτή ξεσπάσει.

Κρατήθηκε στην εξουσία και πέτυχε την πρώτη νίκη του. Δεν είναι η τελική από τις τωρινές φάσεις του αγώνα. Το προλεταριάτο το γερμανικό μπορεί και τώρα, ορθά καθοδηγημένο, να δώσει μάχη νικηφόρα για την άμυνά του ενάντια στο φασισμό. Μα τα σφάλματα του σταλινισμού, που οδήγησαν στη χτεσινή, την όχι τελειωτική, ήττα, δεν είναι πια κοινά σφάλματα. Έχουνε χαρακτήρα γενικότερο. Γιατί μπορούνε να οδηγήσουν το μεγαλύτερο Κόμμα της Κ.Δ. κι αυτήν την Κ.Δ. σε μια καταστροφή, αν δεν υπάρξει μια καλά οργανωμένη κι αποτελεσματική αντίδραση από τη μαρξιστική τους πτέρυγα, από τη διεθνή Κομμουνιστική Αριστερά.

Μήπως η τέτοια γενική χρεοκοπία του σταλινισμού μας επιβάλλει να αλλάξουμε τη θέση μας απέναντι στο Κόμμα;

Όχι.

Η πάλη της Αριστεράς για την Εσωτερική Μεταρρύθμιση του Κόμματος εξακολουθεί να 'ναι η πιο κατάλληλη μέθοδος για να «διδασχούνε από τα σφάλματά τους» τα μέλη και οι οπαδοί του Κ.Κ. και να ξαναγεννηθεί το Κόμμα. Το «δίδαγμα» αυτό δεν είναι καθόλου ανεξάρτητο και από την αντιπολιτευτική δράση. Για μια οργάνωση που θα εκήρυχνε τη διάλυση

του επίσημου Κ.Κ., έστω και στ' όνομα της αληθινής πολιτικής του Λένιν –πολιτική δευτέρου «κόμματος»– θα 'ταν τεράστια πιο δύσκολο, κι ως ένα σημείο αδύνατο, το πλησίασμα της μάζας αυτής, που αποτελεί σήμερα ό,τι πιο καλό και πιο αφοσιωμένο στην Επανάσταση έχει γεννήσει το εργατικό κίνημα στον κόσμο ολό και στην Ελλάδα ειδικότερα.

Δεν είναι καθόλου η «πολιτική κομματικής φράξιας» εκείνη που εμπόδισε την «επίσημη» γερμανική αντιπολίτευση του σ. Τρότσκι να επηρεάσει θετικά και να κατακτήσει την κομματική βάση. Το ότι η ομάδα εκείνη δεν έγινε «Δεύτερο Κόμμα», που να πολεμήσει το Κ.Κ.Γ., όπως ο συνεργάτης της αρχαιομαξιμός στην Ελλάδα, ούτε στο παραμικρό δεν τη δυσκόλευε να κατακτήσει δραστήρια τη μαζική βάση σε πολλές οργανώσεις του Κ.Κ.Γ., ή σε επαναστατικά συνδικάτα και επαναστατικές συνδικαλιστικές αντιπολιτεύσεις και να προχωρήσει, ενάντια στη σταλινική γραμμή, προς ανεξάρτητες ενιαιομετωπικές κινήσεις αντιπολιτευτικών μαζικών οργανώσεων με τις ρεφορμιστικές και σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις, κι έτσι να δώσει ένα ζωντανό παράδειγμα στο Κόμμα που τα 'χει χαμένα με τα σταλινικά τυχοδιωκτικά ζιγκ-ζαγκ.

Αν η ομάδα αυτή στάθηκε ανίσχυρη, αυτό κατά μεγάλο μέρος οφείλεται και στα λάθη της ίδιας της Α.Α. Πρώτ' απ' όλα στην αδυναμία της να δημιουργήσει μια ισχυρή, αληθινά κομμουνιστικού τύπου, οργάνωση της Αριστεράς. Πρώτ' απ' όλα στα λάθη του ίδιου του σ. Λ. Τρότσκι, που εσπατάλησε και δυνάμεις και χρόνο και το κύρος της Ρωσικής Αντιπολίτευσης και της ίδιας του της προσωπικότητας σε συνεργασίες και σε «διεθνείς αποστολές» με στοιχεία οππορουνιστικά και ομάδες ύποπτα προσκολλημένες στη μαρξιστική-λενινιστική πτέρυγα της Κ.Δ. Αυτά τα στοιχεία, αφού εξαπόλυσαν μέσα στην παλιά ενιαία γερμανική αντιπολίτευση το φραξιονιστικό σχίσμα, ύστερα συνθηκολογήσανε αισχρά με το σταλινισμό, εκθέσανε και ουσιαστικά διαλύσανε το γερμανικό τμήμα της διεθνούς φράξιας του σ. Τρότσκι, πάνω ακριβώς στην πιο κρίσιμη στιγμή της κομματικής εξέλιξης. Η ομάδα των συνθηκολόγων Βελ-

Σενίν και Σία (μαζί με τους Γκρούλεβιτς και τους Αρχαίους) ήταν εκείνη που ως «επίσημη» αντιπολίτευση («Διαρκής Επανάσταση») υιοθετούσε, αντί για Ε.Μ., την ταχτική της «συγχώνευσης του Κόκκινου με το Σιδερένιο Μέτωπο», δηλαδή με ένα αταξικό συγκρότημα που δεν απαρτιζόταν από εργατικές οργανώσεις μόνο, αλλά άρχιζε απ' τη Σοσιαλδημοκρατία κι έφτανε ως το Καθολικό Κέντρο.

Μ' αυτή την έννοια –αλλά μόνον μ' αυτή– μπορεί να ειπωθεί ότι υπεύθυνη για τη μέχρι τώρα ήττα είναι, ως ένα βαθμό, κι η Α.Α. Δεν θα 'μασταν αληθινοί κομμουνιστές αν δεν το λέγαμε καθαρά.

Πρέπει λοιπόν να συνεχίσουμε με ολιγόστεφτη ένταση, την πάλη μας ενάντια στον αντικομματικό αρχαιομαρξισμό, που άλλωστε απ' αυτόν μας χωρίζουν κι άλλες βασικού χαρακτήρα διαφορές, εξόν από την εγκληματική του πολιτική ενάντια στο Κόμμα και στα επαναστατικά συνδικάτα.

Κι ακόμη: Πρέπει να προσέξουμε την πάλη αυτή περισσότερο σήμερα, που με τη γερμανική κρίση ο Αρχαιομαρξισμός καβαλίκεψε το αφηνιασμένο άλογο της ηττοπάθειας και του βούρκου για να μπηξει το μαχαίρι στο επαναστατικό κίνημα και να σκορπίσει νέες συγχύσεις γύρω από το ΕΜ.

Πολεμάει η ελληνική αντιπολίτευση σε δύο μέτωπα: Το σταλινικό Κεντρισμό από τη μια, τον αρχαιομαρξιστικό Μικροαστικό-ριζοσπασισμό από την άλλη. Τα καθήκοντα του Σπάρτακου, δηλαδή του Επαναστατικού Μαρξισμού στη χώρα μας, είναι σύνθετα και δύσκολα.

Η σημερινή κατάσταση επιτρέπει και επιβάλλει μια επιτυχημένη εκστρατεία για την κατάκτηση πλατύτερης επαφής κι επιρροής μας στη κομματική βάση και περικυκλωσιά. Προϋπόθεση μιας τέτοιας επιτυχίας: Το δυνάμωμα της αποκαλυπτικής μας κριτικής πάνω στα εγκληματικά σφάλματα του Σταλινισμού. Ειδικότερα, πάνω στην καταγώδη χρεοκοπία της πολιτικής του στο ΕΜ, που σκεπασμένα την ομολόγησε πια κι ο ίδιος.

Από την άποψη αυτή το τελευταίο άρθρο του σ. Σ. Μάξιμου για τη Στροφή της ΚΔ, αφήνει μέσα από πολλές ασαφείς δια-

τυπώσεις να διαφαίνονται σκέψεις, που ούτε σωστές είναι, ούτε σύμφωνες με το πνεύμα των αποφάσεων της Εθνικής Συνδιάσκεψής μας και της ΚΕ. Δεν χωρεί αμφιβολία πως είναι μια αδικαιολόγητη υπερβολή του σ. Γ.Θ. να βλέπει σ' αυτό τάσεις «συμφιλιωτικές» με τη γραφειοκρατία. Αδικαιολόγητη τόσο πιο πολύ, όσο γιατί η υπερβολή γίνεται σχετικά με σύντροφο που η πολύχρονη πάλη του ενάντια στην κομματική γραφειοκρατία είναι στις πιο καλές σελίδες της ελληνικής αντιπολίτευσης. Και μάλιστα είναι υπερβολή βλαβερή, αφού έτσι δίνεται από υπεύθυνο μέρος η εντύπωση πως υπάρχουνε τάχα ανάμεσά μας τάσεις τέτοιες, εντύπωση ολότελα αντίθετη με την πραγματικότητα.

Μα δε χωράει αμφιβολία ότι η πρόσφατη αντικομματική εκστρατεία του Αρχαιομαρξισμού έσπρωξε το σ. Μάξιμο στο εντελώς αντίθετο άκρο: να υποτιμήσει δηλαδή την ανάγκη της πιο εντεταμένης πάλης μας κατά του σταλινισμού και να του διαφύγει κάπως το μεγάλο διακριτικό γνώρισμα του Σπάρτακου: ότι πολεμάει σε δυο μέτωπα που το ένα μάλιστα έχει και τη φήμη της Αριστερής Αντιπολίτευσης. Ένα τέτοιο πνεύμα διαπερνάει όλες αυτές τις παράξενες διαπιστώσεις για «τιμιότητες» που μας εμποδίζουν να... κερδοσκοπούμε στο πτώμα του αντιπάλου» (ποιανού; του σταλινισμού ή του Κόμματος; μια χαρακτηριστική ασάφεια), και όλος αυτός ο επίμονος τονισμός ότι τα επίσημα Κ.Κ. θα οδηγήσουν στη νίκη, δίχως ούτε σ' ένα σημείο του άρθρου να υπενθυμίζεται καν οπωσδήποτε ότι αυτό θα είναι κατορθωτό μόνο με μια προϋπόθεση: ότι θα εξοντωθεί ιδεολογικά και πολιτικά μέσα στο κίνημα η σταλινική γραφειοκρατία που οδήγησε σε τόσες ήττες, σαν την πρόσφατη γερμανική.

Δεν φτάνει μόνο να τονιστεί αυτό που σωστά υπογραμμίζει ο σ. Μάξιμος, ο πανικός δηλαδή και η διαστρέβλωση του Ε.Μ. από τη σταλινική «στροφή» και ότι «δεν βγάζουν οι γραφειοκράτες αμέσως τα αναγκαία συμπεράσματα» (δεν θα τα βγάλουν ποτέ μονάχοι τους και με συνέχεια οι σταλινικοί). Χρειάζομαστε με ξεχωριστή εμφαντικότητα να διακηρύξουμε σήμε-

ρα στους κομματικούς εργάτες: 'Ότι δεν έγινε στροφή επειδή το Κόμμα σκέφθηκε και μίλησε. 'Ότι πρόκειται για γραφειοκρατικό ζιγκ-ζαγκ, κάτω από την πίεση του πανικού και των φοβερών γεγονότων, κάτω από την πίεση της αντιπολιτευτικής κριτικής μερικά, και κάτω από την υπόκωφη εξέγερση της ενιαιομετωπικής διάθεσης της εργατικής τάξης για πάλι. 'Ότι αληθινή στροφή δεν έγινε στην πράξη. 'Ότι θα γίνει τέτοια στροφή μόνον, όταν το Κόμμα μιλήσει, σκεφτεί, ελέγξει τη διοίκηση μαζί με την αντιπολίτευσή του. Γιατί δεν θα διαφεύγει από την προσοχή του σ. Μάξιμου ότι μέχρι σήμερα όχι μόνο στην Ελλάδα και στη Γαλλία, μα και στη Γερμανία η στροφή της 'Εκκλησης πραχτικά έχει μεταφραστεί μόνο σε απλή ανταλλαγή «ξεσκεπαστικών» ανοιχτών επιστολών, σαν τις περσινές της κομματικής οργάνωσης Βερολίνου-Μπράντεμπουργκ προς την αντίστοιχη του Σ.Κ.Γ. Δηλαδή σε μια παρωδία Ε.Μ. Αληθινή στροφή δεν μπορεί να νοηθεί καν δίχως η κομματική μάζα να συζητήσει για τα αίτια της στροφής, για την αναγκαιότητά της, για τη μέχρι τώρα σφαλερή γραμμή από την οποία πρέπει να στραφούμε προς μιαν άλλη. Δηλαδή δίχως μια αναδιαπαιδαγώγηση του Κόμματος. Κι αυτή δεν έγινε.

'Ετσι μόνο θα μιλήσουμε ντρέτα στο μυαλό και στην καρδιά του αδιαφώτιστου κομματικού προλετάριου, που η άγνοιά του είναι η παθητική εφεδρεία της γραφειοκρατίας. 'Ετσι θα τον κερδίσουμε στις ιδέες του Επαναστατικού Μαρξισμού. 'Ετσι, και μόνον έτσι θα μεταρρυθμιστεί το Κόμμα. Κι έτσι ακριβώς θα ματαιώσουμε και τη νέα λυσσασμένη διαλυτική προσπάθεια του Αρχιειομαρξισμού. Γιατί δεν φτάνουν μονάχα οι σωστές κατά τ' άλλα εκκλήσεις του σ. Μάξιμου κατά των «θλιβερών καιροσκόπων» της σύγχυσης. Χρειάζεται και ασυμφιλίωτη πάλι με το Σταλινισμό. Αλλιώς η «εσοδεία» του Αρχιειομαρξισμού από τη σύγχυση και την αμηχανία των κομματικών εργατών κινδυνεύει να 'ναι πολύ «θλιβερή» πραγματικά σε βάρος του Κόμματός μας και του επαναστατικού κινήματος γενικά.

Το ίδιο πνεύμα φαίνεται να οδήγησε το σ. Μάξιμο σε διαπιστώσεις όχι εντελώς ακριβείς, τόσο για την «πολιτική εσο-

δεία» της γραφειοκρατίας στις κυριότερες χώρες, όσο και γι' αυτή την ουσία της γερμανικής κρίσης.

Δεν είναι καθόλου ικανοποιητική η «εσοδεία» του Σταλινισμού, όταν στη Γερμανία οδηγεί το Κ.Κ. σε μια αναμφισβήτητη –και μ' όλη τη φασιστική εκλογική τρομοκρατία– ήττα, αφού στις πρωσικές εκλογές το εκλογικό σώμα αυξήθηκε κατά 5.000.000 περίπου, η Σοσιαλδημοκρατία βάστηξε ανέπαφη σχεδόν τη δύναμή της, ενώ το Κ.Κ.Γ. έχασε κοντά 1.200.000 εκλογικούς οπαδούς –γεγονός πάντως, αυτό καθαυτό, όχι αποφασιστικής σημασίας. Αλλού είναι κυρίως οι φοβερές συνέπειες της σταλινικής χρεοκοπίας.

Και μόνον αρνητική «εσοδεία» θα μπορούσε να θεωρηθεί η τεράστια, σ' όλες τις εκλογές και ιδίως στις πρόσφατες, πτώση του Κ.Κ. Γαλλίας προς όφελος του Εργατοαγροτικού και του Σοσιαλιστικού. Το ίδιο και στην Τσεχοσλοβακία. Δηλαδή στα τρία μεγαλύτερα κόμματα της Κ.Δ. «Εσοδεία», που δύσκολα θα την έκανε θετική η μικρά επιτυχία του Ενιαίου Μετώπου στην Ελλάδα και η μεγαλύτερη του βουλγαρικού μας κόμματος.

Εξάλλου, οι τεράστιες και διαρκείας ετών συνέπειες που θα είχε μια οριστική δίχως αντίσταση στερέωση του Φασισμού στη γερμανική εξουσία, τόσο για το διεθνές εργατικό κίνημα όσο και για τη Σοβ. Ένωση –συνέπειες που χαρακτηρίζονται σαφώς στην υπεύθυνα αρθρογραφία του Σπάρτακου, λ.χ. Άρθρο «Γερμανική Κρίση και ΕΜ» 15.3.33– δεν τονίζονται όπως θα 'πρεπε στο άρθρο του σ. Μάξιμου. Κι εδώ επίσης ο φόβος μπροστά στο αρχαιομαρξιστικό δηλητήριο της ηττοπάθειας, τον κάνει να περιοριστεί στην πολύ γενική διατύπωση ότι το προλεταριάτο θα νικήσει κάποτε, πράγμα φυσικά από τα πριν αδιαμφισβήτητο για όλους μας. Η μαρξιστική όμως κριτική των γεγονότων απαιτεί μια συγκεκριμένη ανάλυση των διδαγμάτων της ιστορικής πείρας, ειδικότερα των σφαλμάτων του συνειδητού φορέα της κοινωνικής επανάστασης, και την επεξεργασία των όρων της νίκης μέσα στις δεδομένες κάθε φορά περιστάσεις, όχι απλώς πάνω στο γενικό σχήμα της ιστορικής

προοπτικής μας.

Συγκεφαλαιωτικά:

Καμιά ασάφεια στη θέση μας.

Πάλη του Σπάρτακου στα δύο μέτωπα.

Η θέση μας απέναντι στο Κόμμα παραμένει σωστή.

Δυνάμωμα της πάλης μας ενάντια στο Σταλινισμό. Διαφώτιση των φοβερών σφαλμάτων του στη Γερμανία ειδικά.

Για μια αληθινή στροφή της Κ.Δ.

Παντελής Πουλιόπουλος
Σπάρτακος, 15 Απριλίου 1933

ΔΕΝ ΕΙΜΑΣΤΕ ΣΥΜΦΩΝΟΙ

Ο σ. Πουλιόπουλος από κοινού με τον σ. Γ. Θ. αναλάβανε να απαντήσουν ο καθένας από τη δική του σκοπιά, στο άρθρο μου «Για μια πραγματική στροφή». Αν και δε γνωρίζω ποια θα είναι η απάντησή τους διαπιστώνω από τώρα πως δεν βρίσκονται απόλυτα σύμφωνοι στην ανάπτυξη των απόψεών τους. Δεν έχουνε μια και την ίδια γνώμη.

Τα γεγονότα της Γερμανίας είχανε μια μεγάλη απήχηση στο παγκόσμιο προλεταριάτο και στο Κόμμα, δηλαδή την Κ. Διεθνή. Καταδείξανε κατά τρόπο αρκετά σαφή την επιτελική ανεπάρκεια της Κ.Δ., αλλά συγχρόνως και τα βαριά τακτικά σφάλματά της. Η ήττα του γερμανικού προλεταριάτου οφείλεται αναμφισβήτητα στην εσφαλμένη αντιμετώπιση του προβλήματος της κατάκτησης των σοσιαλδημοκρατικών μαζών που ήτανε και εξακολουθεί να είναι το κεντρικό πρόβλημα της επανάστασης στη Γερμανία.

Κάτω από τα κτυπήματα του φασισμού οι μάζες ζήτησανε την αναθεώρηση της τακτικής αυτής. Και η Κ. Διεθνής σαν μαζική επαναστατική οργάνωση του παγκόσμιου προλεταριάτου υποχρεώθηκε να πραγματοποιήσει απότομα μια στροφή.

Τι στροφή; Λένε οι Έλληνες γραφειοκράτες. Οι διάφοροι Σταμελάκηδες και λουτοί. Η Κ. Διεθνής δεν έκανε γι' αυτούς καμιά στροφή. Έκανε μια απλή μανούβρα, ένα «ζιγκ-ζαγκ» και τίποτα περισσότερο. Έτσι οι γραφειοκράτες δεν συνειδητοποίησανε το κύριο πρόβλημα της τακτικής του ενιαίου μετώπου, καθυστερούνε απέναντι στην έκδηλη θέληση του Κόμματος να αναζητήσει νέους δρόμους και νέους τρόπους δράσης, έρχονται σε ρήξη με το Κόμμα. Αυτό το ουσιώδες δεν το 'χουνε ακόμα αντιληφθεί μήτε ο σ. Π., μήτε φυσικά ο σ. Γ. Θ. και όσοι σκέπτονται όπως αυτός. Έξω τόπου και χρόνου.

Η διαπίστωση αυτή της κομματικής γραφειοκρατίας, η αγω-

νώδης προσπάθειά της να ανακόψει το μεγάλο ρεύμα υπέρ της αναθεωρήσεως όλης της τακτικής της Κ.Δ. ευρίσκει αυτή τη στιγμή υποστηρικτές στην *Πάλη των Τάξεων* και στο *Σπάρτακο*. Το όργανο της μοναδικής Αντιπολίτευσης μας παρουσιάζεται τώρα τελευταία σαν μια δεύτερη έκδοση της *Πάλης των Τάξεων*. Ο αρχαιομαρξισμός εισέδυσσε στις γραμμές μας. Προσοχή!

Τα γερμανικά γεγονότα και οι συνέπειές τους δεν εκτιμήθηκαν από όλους μας κατά τον ίδιο τρόπο. Για μια στιγμή παρουσιάσαμε ασυμφωνία εσωτερική. Για μερικούς από μας τα γεγονότα αυτά είναι και πρέπει να αποτελέσουν την απαρχή μιας ενοποίησης των επαναστατικών δυνάμεων μέσα στο Κόμμα. Πρώτο βήμα προς την ενοποίηση αυτή η επίσημη από μέρους μας υποστήριξη της Κ.Δ. στη νέα της στροφή και η προσπάθεια επέκτασης της στροφής αυτής.

Αλλά για άλλους συντρόφους τα γεγονότα αυτά θεωρηθήκανε ως αιτία έντασης της πολεμικής μας, ως απαρχή νέας διαφοροποίησης του επισήμου κόμματος προς την κατεύθυνση της Αντιπολίτευσης. Για τους αρχαιομαρξιστές πάλι χαρακτηρίσθηκε ως στοιχεία οριστικής διάλυσης της Κ.Δ., βάσης νέας εκστρατείας καθαρά διαλυτικής και αντεπαναστατικής.

Οι σύντροφοι που διαφωνούν μαζί μας δεν παραδέχονται στην ουσία πως έγινε μια ορισμένη στροφή μέσα στην Κ.Δ. Κανένα τέτοιο πράγμα, λένε, δεν έγινε. Βρισκόμαστε μπροστά στην ίδια κατάσταση, ό,τι γίνεται είναι επιφανειακό κ.λπ. Έτσι η διαφωνία μας αφορά πριν απ' όλα αυτά τα ίδια τα γεγονότα, τη σημασία τους. Τις συνέπειές τους.

Πού θα ιδούμε και πώς θα αντιληφθούμε την πραγματική στροφή του επαναστατικού προλεταριάτου; Πριν από όλα στην επιθυμία του να πραγματοποιήσει με οποιεσδήποτε θυσίες ένα ενιαίο μέτωπο δράσεως με τους σοσιαλδημοκράτες εργάτες. Δεύτερο, στη στάση του απέναντι της Αντιπολίτευσης. Τρίτο, στις βιαστικές λοξοδρομήσεις της κομματικής γραφειοκρατίας. Και οι τρεις αυτές χαρακτηριστικές εκδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν στη χώρα μας κατά τρόπο αναμφισβήτητο.

Η έκκληση της Κ.Δ. ώθησε το κόμμα σε διάσταση προς τη διοίκησή του. Το έφερε προς την Αντιπολίτευση. Ενωώ το «Σπάρτακο», όχι τους αρχαιομαρξιστές. Σε μια ορισμένη στιγμή αποτελέσαμε για το Κόμμα μια ελπίδα. Τη μοναδική ελπίδα. Ποτέ από τότε που υπάρχει Αντιπολίτευση δεν παρατηρήθηκε αυτή η ομαδική μετατόπιση προς το μέρος μας. Αυτή η εμπιστοσύνη.

Οι γραφειοκράτες δεν μπόρεσαν να αντισταθούν στην αιτίαση της μάζας να μας ακούσει. Είναι ή δεν είναι αυτό μια πραγματική στροφή; Και πώς την κατάλαβε η μάζα του Κόμματος; Η μάζα του Κόμματος την κατάλαβε όπως εμείς την καταλαβαίνουμε. Δηλαδή πολύπλευρη. Πολύμορφη. Στροφή όχι μόνο στην τακτική του ενιαίου μετώπου. Στροφή στο ρεζίμ, στο καθεστώς του Κόμματος. Όταν η Αντιπολίτευση κάλεσε τα μέλη του Κόμματος να συζητήσει μαζί τους, τα μέλη αυτά και οι συμπαθούντες της δεν είπαν: ωχ αδερφέ και μ' αυτούς τους λικβινταριστές. Είπαν: στο διάβολο οι Σταμελάκοι, πάμε ν' ακούσουμε.

Οι σύντροφοι δεν παρατηρούνε τη στροφή αυτή. Δεν έχει στα μάτια τους τη σημασία και την έκταση, που έχει για μας. Δεν υποχρεώνει την Αντιπολίτευση να κάμει και αυτή μια στροφή, μια ειλικρινή και ανεπιφύλακτη στροφή προς το Κόμμα, προς τη μάζα του κόμματος και προς τη Διοίκηση του Κόμματος, προς την Κ. Διεθνή. Μια ανεπιφύλακτη στροφή, που πρέπει να εκδηλωθεί με την πλήρη ιδεολογική αποχώρηση από την επίσημη Αριστερή Αντιπολίτευση του Τρότσκι και την κατάκτηση της πραγματικής θέσης μας στο στρατόπεδο της Κ.Δ.

Ήμασταν πάντα μια φράξια του Κόμματος. Ας μην το λησμονούμε. Ανήκουμε στο Κόμμα, όχι στους αρχαιομαρξιστές. Αυτό το Κόμμα πρέπει να το βηθήσουμε υποστηρίζοντάς το και όχι καταπολεμώντάς το. Δεν υπήρξαμε ποτέ εχθροί του Κόμματος και όταν λέμε πως είμαστε πρόθυμοι να υποταχθούμε στην πειθαρχία του, το λέμε όχι από σκοπιμότητα, μα από πεποίθηση.

Παραμένουμε Αντιπολίτευση του Κ.Κ.Ε. και όχι της Αριστε-

ρης Αντιπολίτευσης και αν πρέπει να στρέψουμε κάπου τα πυρά μας τη στιγμή αυτή, πρέπει πρωτίστως να τα στρέψουμε κατά των αρχαιομαρξιστών, που θέλουν να διαλύσουν το Κόμμα. Όχι γέφυρα για τους αρχαιομαρξιστές λαθρεμπόρους. Αλλά προπύργιο για το Κόμμα. Όχι μόνο για το σ. Ρακόφσκυ αλλά και για το σ. Ταϊμαν.

Σεραφεΐμ Μάξιμος
Σπάρτακος 15 Απριλίου 1933

Η 6η ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ

Το άρθρο «Η 6η Ολομέλεια στο ρόλο της Κίρκης» είναι μια εξαίρετη πολεμική του Π. Πουλιόπουλου. Με σαφήνεια δείχνει πώς ο αγροτικός τομέας της οικονομίας εντάσσεται στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Αποτελεί τμήμα συνολικότερης αρθρογραφίας για την ελληνική κοινωνία και το χαρακτήρα της επανάστασης στην Ελλάδα που αναπτυσσόταν στις στήλες του Σπάρατακου.

Ο ίδιος ο Π. Πουλιόπουλος προαναγγέλλει μέσα από το άρθρο του το έργο του Δημοκρατική η Σοσιαλιστική Επανάσταση στην Ελλάδα. Πράγματι, όπως δείχνει ο Πουλιόπουλος και αποδέχονται νεότεροι ερευνητές, το αγροτικό ζήτημα είχε λυθεί σε μεγάλο βαθμό, αν μάλιστα γίνει σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Για τον κρατικό παρεμβατισμό στη γεωργία οι απόψεις του Πουλιόπουλου γίνονται αποδεκτές από σύγχρονους ερευνητές.

Ο καθηγητής Κώστας Βεργόπουλος στο έργο του «Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα» (σ. 187), μεταξύ άλλων, αναφέρει για τον κρατικό παρεμβατισμό στη γεωργία με οργανισμούς όπως ο ΑΣΟ.

...«Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι η ελληνική γεωργία, εξαιτίας του κερματισμένου χαρακτήρα της, αποτέλεσε από πολύ ενωρίς ένα προνομιστικό πεδίο, ευνοϊκό για την ανάπτυξη του κρατικού παρεμβατισμού.

Είναι προφανής, ακόμη μια φορά, η συμβολή της κατάκτησης της γης στην απρόσωπη ανάπτυξη του καπιταλισμού. Μ' άλλα λόγια, εάν η αύξηση του οικονομικού ρόλου του κράτους στην Ελλάδα αποτέλεσε το δείκτη της ανάπτυξης του καπιταλισμού, τούτο, επί του πεδίου της γεωργίας, εκφράστηκε δια μέσου μιας προοδευτικής ανάληψης απ' το κράτος της μικροαγροτικής γεωργίας, ως όλου»....

Η 6η ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ ΣΤΟ ΡΟΛΟ ΤΗΣ ΚΙΡΚΗΣ

Σύντροφε «Σπάρτακε»,

Μ' όλη την «τσιφλικιάδικη» κοινωνική προέλευσή μου –που ωστόσο πρώτη φορά την πληροφορούμαι κι εγώ από το «Ριζοσπάστη»– πιστεύω πως δε θα 'ναι αφιλόξενες οι στήλες μιανού προλεταριακού επαναστατικού οργάνου, όπως ο «Σπάρτακος», σε οποιονδήποτε, ανεξάρτητα από κοινωνική θέση, φτάνει πραχτικά και ιδεολογικά να 'χει αποδείξει την αφοσίωσή του στην προλεταριακή υπόθεση. Ο υποφαινόμενος έχει την τιμή να το πιστεύει για τον εαυτό του. Μαζί του κι ένας αριθμός από επαναστάτες προλετάριους, αγωνιστές δοκιμασμένους του κομμουνισμού. Μικρός, ναι. Μα αυτό δεν θα πει πάντοτε πως έχουνε κι άδικο. Η ιστορική πείρα της πάλης λύνει πάντοτε αυτό το δύσκολο ζήτημα.

Όσο για το αν ότι είμαστε εμείς οι σπαρτακιστές όλοι μαζί και ειδικά ο υποφαινόμενος, «όργανα της μυστικής αστυνομίας», «χαφιέδες» κ.λπ. θα εξακριβωθεί βέβαια το πράγμα με έγκυρο τρόπο όταν η ελληνική προλεταριακή τουλάχιστο επανάσταση –δεν ξέρω, δηλαδή, αν επίσης και η «αστικοδημοκρατική»– δημοσιέψει τα αρχεία της Ασφαλείας, όπως έκανε η Ρωσική με τα αρχεία της Οχράνας κι ανακαλύφτηκε ο Μαλινόφσκι. Ίσαμε τότε ωφέλιμο, βέβαια, είναι να ιδούμε πώς μπορούνε να βγουν οι κομμουνιστές από τον ωκεανό του ιδεολογικού κομφουζιού που τους έριξε η περιβόητη 6η Ολομέλεια. Προσπαθεί ο Σπάρτακος να το κάνει συστηματικότερα με το βιβλίο που μου ανάθεσε η Κ. Επιτροπή του να γράψω. Εκεί θα μιλήσει και για τις ιστορίες της Διάσκεψης του 1926, για τις γνώμες του Θέου, του Σκλάβου, του Κούτβη, του Πουλιόπουλου κ.λπ. πάνω στο ζήτημα της αλησμόνητης «Αριστερής Δημοκρατίας». Λιγοστή υπομονή χρειάζεται. Γιατί δεν διαθέ-

τει πολλές στήλες το μικρό όργανο της ομάδας μας.

Και ο μικρός χώρος των επαναστατικών εφημερίδων, ποτέ πουθενά στον κόσμο δεν εστάθηκε κατηγορία για τις ιδέες τους, από τις αρχές του 19ου αιώνα και τουλάχιστο, μέχρι την «6η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ».

Θέλω μόνο να θίξω εδώ ένα σημείο από τη μοναδική –αλίμονο!– ουσιαστική απάντηση που δώσανε οι «θεωρητικοί της 6ης Ολομέλειας» στην κριτική του «Σπάρτακου». Θέλουμε να συζητήσουμε, όχι να λερώσουμε. Θέλουμε να συζητήσουμε σαν ευθείς προλεταριακοί επαναστάτες. Να πείσουμε και να πιστούμε. Όχι να λερώσουμε και να λερωθούμε.

Στον ΑΣΟ (Αυτόνομο Σταφιδικό Οργανισμό) βλέπουμε οι «θεωρητικοί» αυτοί «μισοφεουδαρχική γραμμή (;) εκμετάλλευσης», επειδή, λένε, ο Οργανισμός «παίρνει ένα ποσοστό παραγωγής σε είδος απλήρωτο» («Ριζ.» 21.2.34).

Μου φαίνεται πως υπερασπίζοντας μια σφαλερή θέση, πέφτουμε σε ακόμα μεγαλύτερα σφάλματα. Είναι άλλωστε τέτοια η εσωτερική λογική της υπεράσπισης των σφαλμάτων.

Μάθανε λέξεις ηχηρές από το μαρξιστικό λεξιλόγιο, δεν μάθανε όμως ούτε την έννοιά τους, χωρίς να ξεχωρίζουνε κάτω από τις ίδιες εξωτερικές εμφανίσεις με διαφορετικό ταξικό, οικονομικό και ιστορικό περιεχόμενο.

Ο ΑΣΟ (όπως πρωτίτερα η «Προνομιούχος») και μόνο με την ιστορική προέλευση και ύπαρξή του είναι ίσα ίσα μια ζωντανή απόδειξη ότι η Ελλάδα στον τομέα του ευγενούς αυτού εξαγωγικού προϊόντος έχει περάσει ολοκληρωτικά, από καιρό τώρα, μέσα στον καπιταλισμό κι έχει ενσωματωθεί στο μηχανισμό της παγκόσμιας υπερεξελιγμένης καπιταλιστικής οικονομίας. Η αρχική προέλευση των οργανώσεων αυτών είναι η φροντίδα του σταφιδεμπορικού κεφαλαίου και του καπιταλιστικού του κράτους ν' αντιμετωπίσουνε με ένα συνειδητό οικονομικό μέτρο το διεθνικό συναγωνισμό και τον εξευτελισμό των τιμών στην παγκόσμια αγορά: Τη χρονία δηλαδή σταφιδική εμπορική κρίση, ένα φαινόμενο που μόνο μέσα στις εξελιγμένες καπιταλιστικές οικονομικές σχέσεις μπορούσε ν' ανα-

πτυχεί, όχι σε φεουδαρχικές και μισοφεουδαρχικές σχέσεις. Θυσία στο βωμό των αντιφάσεων του συγχρόνου καπιταλιστικού συστήματος είναι το απλήρωτο παρακράτημα του φτωχού και πειναλέου σταφιδοπαραγωγού, όχι φεουδαλικό δόσιμο.

Το ίδιο αληθεύει και για το σχεδιαζόμενο κρατικοκαπιταλιστικό μονοπώλιο καπνού. Αν γίνει, οι κεντριστές στο Κ.Κ.Ε. θα μας ξεκουφάνουνε για νέες «μισοφεουδαρχίες», ενώ ολωσδιόλου αντίθετα, πρόκειται για μορφές άμεσα προετοιμαστικές ίσα ίσα και «ωρμιστικές» του σοσιαλισμού, στο πεδίο της κρατικής οικονομικής οργάνωσης.

Τα σε είδος δοσίματα στους φεουδάρχες είναι μια ολότελα διαφορετική οικονομικοκοινωνική κατηγορία από κείνη που αποτελεί όσο μέρος του προϊόντος περνάει άμεσα σαν «παρακράτημα» στον καπιταλιστικό, όπως ομολογούνε και οι σταλινικοί, Οργανισμό της Σταφίδας, και γίνεται αντικείμενο αστικής εμπορευματικής κυκλοφορίας και αξιοποίησης, όργανο για συσσώρευση υπεραξίας στα χέρια του εμπορικού και βιομηχανικού κρατικού καπιταλιστή (εμπορία και βιομηχανοποίηση του προϊόντος στα εργοστάσια του ΑΣΟ).

Το ένα πράμα είναι φεουδαρχική οικονομική εκμετάλλευση, το άλλο αστική καπιταλιστική.

Το γεγονός ότι μένει απλήρωτο στον παραγωγό το αντικείμενο της εκμετάλλευσης δεν είναι ικανό, αυτό καθαυτό, για να μεταμορφώσει την κατηγορία της εκμετάλλευσης σε φεουδαρχική. Απλήρωτη είναι και η εργασία του νεότερου βιομήχανου προλετάριου που ενσωματώθηκε στην καπιταλιστική υπεραξία. Ούτε ενδιάμεση «μισοφεουδαρχική», μιχτή μορφή έχουμε εδώ. Γιατί, η ουσία του ΑΣΟ είναι το κεφάλαιο, στην πιο εξελιγμένη μάλιστα σύγχρονη μορφή του: του κρατικοκαπιταλιστικού μονοπώλιου. Ότι το σύγχρονο μονοπωλιακό κεφάλαιο ξαναγαυρίζει με μια έννοια ακόμα και στις αντιδραστικότερες μορφές προκαπιταλιστικής εκμετάλλευσης, αυτό μονάχα σε μαρξιστικά αμύητους (δηλαδή σε ρωμιούς σταλινικούς) μπορεί να δώσει την ευκαιρία να ιδούνε «μισοφεουδαρχίες» και «ασυμπλήρωτους» αστικοδημοκρατικούς μετασχηματισμούς.

Η 6η Ολομέλεια κρατάει το ραβδί της Κίρκης και μεταμορφώνει όποιον βρεθεί μπροστά της. Οι τολμηροί ναυτίλοι της νεοελληνικής μεγαλομπουρζουαζίας γίνετε μισοφεουδαρχικά γουρούνια. Η Ελλάδα του Βενιζέλου, Ψωροκώσταινα του Κωλέτη, ο Χαρούλαος αρχοντοχωριάτης και η μαρξιστική θεωρία «αγοραία οικονομία» (Vulgaire komie)!

Ολότελα αστεία είναι πια η χρήση του όρου «εξωοικονομικός» από τους περύττυστους «θεωρητικούς» μας. Κι εδώ πρόκειται για μια ηχηρή λέξη, που το νόημά της μένει χώρα άγνωστη σ' αυτούς. Εξωοικονομική δεν είναι η εκμετάλλευση ούτε κάτω από το φεουδαρχικό κοινωνικό καθεστώς (ανεξάρτητα ακόμα και από την ιστορική προέλευση της ατομικής ιδιοκτησίας, που και γι' αυτό το ζήτημα πολλά edίδαξε κάποτε ο Φρ. Έγγκελς στο μέγα διδάσκαλο της «εξωοικονομικής βίας» Ευγ. Ντύρινγκ). Γιατί και αυτό το είδος η εκμετάλλευση στηρίζεται σε ένα σχηματισμένο ιστορικό, οικονομικοκοινωνικό ταξικό καθεστώς, δηλαδή σε ένα ορισμένο είδος συγκροτημένης κίβλας ιδιοκτησίας. Οι «θεωρητικοί» μας νομίζουν πως είναι το ίδιο πράγμα μαρξιστική επιστήμη και επανάληψη μερικών προπαγανδιστικών λέξεων («ληστρικός», «εκμετάλλευση», «αρπαγή», «βία» κ.λπ.).

Sancta simplicitas!

Η μάχη θα συνεχιστεί. Η απόφαση της 6ης Ολομέλειας πρέπει να γίνει και θα γίνει κουρελόχαρτο. Δε θα σωθεί ο κεντρισμός. Είναι πιασμένος σε μάγγα. Γι' αυτό σκυλιάζει, βρίζει, λερώνει, ψευδολογεί και ασχημονεί. Αγωνιζόμαστε στο ιδεολογικό μέτωπο με αηδία μεν για τις χυδαίες συκοφαντίες, μα ψύχραιμα και πεισματικά.

Με αφοσίωση στις ιδέες σου
Π. Πουλιόπουλος
Αθήνα 27.2.34

Σπάρτακος, Μάρτιος 1934

ΤΟ ΠΕΡΙΦΗΜΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΓΙΑ ΤΟ ΙΔΙΩΝΥΜΟ

Ο Πουλιόπουλος, παράλληλα με την πολιτική του δραστηριότητα και το θεωρητικό του έργο, είχε και μια εξαιρετική παρουσία ως νομικός.

Αφού είναι ένας από τους ελάχιστους κομμουνιστές νομικούς που δημοσίευσαν επώνυμα κριτικές μελέτες και άρθρα πάνω σε επίκαιρα νομικά ζητήματα της εποχής τους. Παράλληλα, στα δικαστήρια, σε μια σειρά υποθέσεις ανέπτυξε μια αξιοζήλευτη επιχειρηματολογία που έκανε εντύπωση στους συγχρόνους του νομικούς και στην ευρύτερη κοινή γνώμη.

Είναι χαρακτηριστική η ανταπόκριση του Σπάρτακου (15.2.33) για τη δίκη της Άσσου και την παρουσία του Π. Πουλιόπουλου στο δικαστήριο... «Σήμερα κυκλοφόρησεν εδώ ειδικό φύλλο της εφημερίδος "Πυρ" του παλιού ουτοπιστή ριζοσπάστη σοσιαλιστή κ. Μαζαράκη αφιερωμένο στην πρώτη δίκη και την "τιμητική" δια την Κεφαλώνιαν ετυμηγορίαν. Σχεδόν διθυραμβικά μιλάει για την "πολύωρη, έντονον, χειμαρώδη αγόρευση του κ. Πουλιόπουλου", την χαρακτηρίζει "τιμητικήν δια την Κεφαλληνίαν", για τις αναμνήσεις που 'φερε του Αντύπα, των αστών ριζοσπαστών, του Λασκαράτου κ.λπ., λέει ότι "αυτή η αγόρευσις απέρριψε την κατηγορίαν και συνεκίνησε των ενόρκων την καρδίαν"»...

Το κείμενο του Π. Πουλιόπουλου που αναδημοσιεύουμε εδώ έχει τίτλο: «Θεμελιώδεις παρατηρήσεις επί του Νόμου 4229

“Περί των μέτρων Ασφαλείας του Κοινωνικού καθεστώτος”. Πρόκειται για νομική κριτική στο «ιδιώνυμο» του Ε. Βενιζέλου και δημοσιεύτηκε στο τελευταίο τεύχος του 1930 του διμηνιαίου νομικού περιοδικού Δικαιοσύνη (ΤΗ, σ. 429-430).

Την αξία του κειμένου επισημαίνει ο καθηγητής Ν. Αλιβιζάτος σε σχετική μελέτη του: (Ένας κομμουνιστής νομικός για την Πρώτη Νομοθετική εμφάνιση του όρου «Κρατούν Κοινωνικό Σύστημα», σχόλιο σε μια κριτική του Βενιζελικού «Ιδιώνυμου» από τον Π. Πουλιόπουλο. Δημοσιεύτηκε στον τιμητικό τόμο Αμψός. Στη Μνήμη Φώτη Αποστολόπουλου. Έκδοση του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών).

Μαζί με τη μελέτη του παραθέτει και το κείμενο του Π. Πουλιόπουλου. Μέσα από μία καθαρά νομική επιχειρηματολογία ασκεί, όπως υπογραμμίζει ο Ν. Αλιβιζάτος, δυο ειδών κριτικές στο «ιδιώνυμο»:

...«Η πρώτη, περισσότερο ιστορική και πολιτική, έχει ως αντικείμενο τον πρωτοεισαγόμενο –απ’ όσο γνωρίζουμε– σε νομοθετικό κείμενο της χώρας μας όρο του “κρατούντος κοινωνικού συστήματος”, που το “ιδιώνυμο” επιχειρούσε να διασφαλίσει ως αυτοτελώς προστατευόμενο έννομο αγαθό. Η δεύτερη περισσότερο συνταγματολογική, κατέχει μάλλον επικουρική θέση στην προβληματική του συγγραφέα και καλύπτει το δεύτερο μέρος του κειμένου του».

Μαζί με τη μελέτη αυτή του Πουλιόπουλου αναδημοσιεύουμε από τον Σπάρτακο (25.11.1928) ένα άρθρο με τις πρώτες εκτιμήσεις του για την πρόθεση της κυβέρνησης του Ελ. Βενιζέλου να θεσπίσει το ιδιώνυμο.

ΤΟ ΙΔΙΩΝΥΜΟ

Η Κυβέρνηση Βενιζέλου δεν είναι μόνο κυβέρνηση της πολυθρόμβης δημαγωγίας. Ο κ. Ε. Βενιζέλος δεν ήρθε μόνο για να εφαρμόσει την ίδια πολιτική της σταθεροποίησης των Ελλήνων καπιταλιστών εις βάρος των εργαζομένων μαζών, την οποία εγκαινίασε ο κ. Γ. Καφαντάρης εκμεταλλευόμενος την αντιλαϊκότητα του τελευταίου με τις αγρωτικότερες προεκλογικές επαγγελίες που έχουνε ποτέ ακουστεί μπροστά σε ελληνικές κάλπες.

Η κυβέρνηση Βενιζέλου είναι η κυβέρνηση της πιο κυνικής αντίδρασης που γνώρισεν ο λαός ίσαμε σήμερα. Ο κ. Ε. Βενιζέλος ήρθε και για να μπορέσει με την «ισχυρά πυγμή» του να κάμει ακίνδυνες για την τάξη των εκμεταλλευτών τις τυπικές ελευθερίες που το Σύνταγμα αναγνωρίζει στους εκμεταλλευόμενους.

Τρεις μήνες μετά την εκλογική κραυγή του Αυγούστου ο κ. Ζαβιτσιάνος δηλώνει απροφάσιστα σε αντιπροσωπίες εργατών πως αυτός οφείλει να προστατεύσει το κοινωνικό καθεστώς της αστικής τάξης, ενάντια στους εχθρούς του, για τους οποίους, με την έννοια αυτή, το Σύνταγμα δεν ισχύει και προαναγγέλλει νομοσχέδιο, με το οποίο θα τιμωρείται ποινικά κάθε εκδήλωση γνώμης υπέρ της μεταβολής του σημερινού κοινωνικού καθεστώτος. Αυτή είναι η σύγχρονη εικόνα του αστικού φιλελευθερισμού σε μας, όμοια όπως και στις άλλες «δημοκρατικές» χώρες του καπιταλισμού. Παραβγαίνει με το φασισμό στον αφηνιασμένο δρόμο της κατάπνιξης κάθε ελεύθερης γνώμης και σχέψης.

Ο γνωστός υπεραντιδραστικός απολογητής της φεουδαρχικής ιδιοκτησίας που διευθύνει το Υπουργείο των Εσωτερικών ζήλωσε του Μουσουλίνι τη θλιβερή δόξα και θέλει να κλειδώσει τα κρανία μας με επτασφράγιστες ποινικές κυρώσεις. Θέ-

λει να στείλει στη φυλακή κάθε εργάτη, κάθε τίμιο πολίτη που θα φανέρωνε στοχασμούς οπωσδήποτε δυσμενείς για το σημερινό κοινωνικό σύστημα της κεφαλαιοκρατικής κυριαρχίας και θα διέδιδε την ιδέα πως πρέπει να λείψει η κυριαρχία αυτή που θεμελιώνεται στη δυστυχία των ανθρώπων και στην υποδούλωση της εργασίας.

Δεν του φτάνουνε του κ. υπουργού η εκατοντάδα των εργατών και ξ.ανουμένων που τους κρατεί πειναλέους και γυμνούς στα ξερονήσια με χαμιτική κακεντρέχεια, μόνο και μόνο επειδή δεν δέχονται να δηλώσουν πως παύουνε να έχουν ιδέες κομμουνιστικές στο κεφάλι τους, αφού καμιά πράξη παράνομη δεν τους βαρύνει σήμερα. Δεν του φτάνουνε οι κείμενοι ποινικοί νόμοι, τους οποίους όλοι οι επαναστάτες εργάτες και οι ιδεολόγοι της κοινωνικής επανάστασης διακηρύξανε πάντα πως, όταν η ιστορική ανάγκη το επιβάλλει και τους παραβούνε με συγκεκριμένες πράξεις, παίρνουν από πριν επάνω τους κάθε ευθύνη απέναντι της ταξικής δικαιοσύνης.

Θέλει να δικτατορήσει και στη σκέψη μας ακόμα ο Κερκυραίος δορυφόρος του μελοδραματικού πηδαλιούχου. Με το περί «ιδιωνύμου αδικήματος» νομοσχέδιο η κυβέρνηση θέλει ένα ασφυξιογόνο για κάθε σκεπτόμενο εγκέφαλο που θα τολμούσε στην Ελλάδα ν' αντικρίσει απροκατάληπτα τη σύγχρονη κοινωνική αθλιότητα. Τις επαναστατικές ιδέες τρέμει και σπεύδει, 150 χρόνια ύστερ' από τη νεότερη ποινική μεταρρύθμιση, να πλουτίσει τον ποινικό κώδικα με τις πιο επαίσχυντες διατάξεις περί εγκλημάτων συνειδήσεως.

Αλλά η εργατική τάξη, κακά οδηγημένη από τη μικροαστικοεπαναστατική διοίκηση του Κ.Κ.Ε., προδομένη από τα όργανα της πλουτοκρατίας ανάμεσό της, με τα ιστορικά μαζικά της κέντρα, τα σωματεία, διασπασμένα, ιδού τι είναι εκείνο που τελικώς επιτρέπει στον κ. Ζαβιτσιάνο να τολμάει το νομοθετικό αυτό αίσχος του.

Μα οι Έλληνες εργάτες έχουνε μέσα τους όλες τις δυναότητες για να ξεπεράσουνε τις τωρινές δυσχέρειές τους, που τόσο βιάζεται η κυβέρνηση να τις εκμεταλλευτεί για τα αντιδρα-

σικά της σχέδια. Και θα τις ξεπεράσουνε, και σ' αυτό πολύ θα τους βοηθήσει και η κυβέρνηση Βενιζέλου, χωρίς να το θέλει. Όταν τα μεροκάματα κατεβαίνουν ή στέκουν, και ο Βενιζέλος σπάζει τις απεργίες κατά της Πάουερ, και η ανεργία ρημάζει τα εργατόσπιτα και οι απάνθρωπες συνθήκες της δουλειάς χτικιάζουνε το μισθωτό μέσα στο εργοστάσιο –είναι αδύνατο να πεισθεί ο εργάτης πως η «έννομος τάξις» επιβάλλει να πνίγουμε στο κρανίο μας την ιδέα ότι το καθεστώς αυτό είναι παράλογο και αποκτηνωτικό και ότι πρέπει να το καταλύσουμε.

Ο πηδαλιούχος δεν θα προφτάσει να «κάμει την Ελλάδα αγνώριστη» με το βούρδουλα, χωρίς να γνωρίσει την εξέγερση της εργατικής τάξης.

Αν υπάρχουνε στον τόπον αυτόν τίμιοι άνθρωποι κι αδιάφθοροι από την ατμοσφαίρα της λοβιτούρας που μας περισφίγγει, οφείλουν να βοηθήσουνε την εξέγερση της εργατικής τάξης κατά του φασιστικού νομοσχεδίου.

Παντελής Πουλιόπουλος
Σπάρτακος, 25 Νοεμβρίου 1928

ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΕΠΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ 4229
«ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΕΤΡΩΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ
ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ»

Το άρθρον 1 του Ν. 4229 χαρακτηρίζει ως αδίκημα ιδιώνυμον την επιδίωξιν της εφαρμογής ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την δια βιαιών μέσων ανατροπήν του κρατούντος κοινωνικού συστήματος ή τον προσηλυτισμόν υπέρ της εφαρμογής αυτών, και θεσπίζει επί τούτω ποινικάς και άλλας κυρώσεις, οίον διάλυσιν σωματείων.

Ο μελετών το άρθρον ουχί εις τον καθαρόν του τύπον δυσκόλως αποφεύγει την σκέψιν ότι η διάταξις αύτη ρυθμίζει περιπτώσιν ιστορικής και λογικώς αδύνατον.

Κατά το σαφές γράμμα και πνεύμα του νόμου, συναγόμενον εκ της επ' αυτού εκθέσεως των αρμοδίων Υπουργών και εκ των λοιπών νομοπαρασκευαστικών στοιχείων, ούτος σκοπόν έχει αποκλειστικόν να «πατάξη τους οπαδούς της Γ' Διεθνούς, ήτοι τον μπολσεβικισμόν, πρόγραμμα του οποίου, ως γνωστόν, είναι η ανατροπή του υφισταμένου κοινωνικού καθεστώτος δια βιαιών μέσων» (Εφημ. Συζ. Βουλής, Β'. Περ. Α'. Συν. 19 Ιουνίου 1929, σελ. 20. Ερμηνευτική δήλωσις Πρωθυπουργού) και δεν έχει σχέσιν τινά ούτε προς τα καταργηθέντα πρόσφατα νομοθετήματα περί «κατοχυρώσεως του πολιτεύματος» ούτε προς τας εν τω ποινικώ νόμω προβλεπομένας προσβολάς των βάσεων του πολιτεύματος. Άλλως τε το κρατούν κοινωνικόν σύστημα, ήτοι οι θεσμοί της ατομικής ιδιοκτησίας, η κεφαλαιική αυτού μορφή, η ελευθέρα συναλλαγή κ.λπ., ουδαμώς δύναται να θεωρηθή και δη εν τω πεδίω των ποινικών κυρώσεων, ως στοιχείον του πολιτειακού καθεστώτος («πολιτεύματος του κράτους»), όπερ είναι μόνον το υπό ωρισμένων θεμελιωδών θεσμών συναπαρτιζόμενον διακριτικόν στοιχείον της μορφής και ιδιαίτερας διαρρυθμίσεως του κράτους ως κράτους και ου-

χί ως κοινωνίας (Garraut, *Traité théorique et pratique du droit Penal* II, τ. I, σ. 211. Nr. 108 – Dr. Walter Georgi, *Das politische Delikt* σ. 25 κ.ε. – C. Schmidt, *Verfassungslehre* 1928, σ. 119 κ.ε. και νομοπαρασκευαστικά εργασία νέου Ποιν. Κώδικος εν Γερμανία). Αλλά τόσον αι παρωχημένα εν τη ιστορία ριζικά ανατροπαί του άλλοτε κρατήσαντος κοινωνικού συστήματος της φεουδαρχικής ιδιοκτησίας και δουλοπαροικίας μετά των συναφών πατριαρχικών, συντεχνιακών και θεοκρατικών θεσμών (féodalité) και μετατροπή του εις το σήμερον κρατούν αστικόν σύστημα ιδιωτικής ιδιοκτησίας και ελευθέρως από συντεχνιακούς φραγμούς συναλλαγής, όσον επίσης και η εις ην ειδικώς αφορά ο νόμος 4229 μπολσεβικική ανατροπή του αστικού εν Ρωσία κοινωνικού συστήματος και ριζική του μεταβολή εις σύστημα κοινωνικοποιημένης οικονομίας (σοσιαλισμός) – υπήρξαν ανατροπαί συντελεσθείσαι ουχί δια «βιαίων μέσων» υπό την έννοιαν του νόμου 4229, ήτοι παρανόμων, αλλά δια πράξεων συντεταγμένων εις νόμιμον εξουσίαν πολιτειών, ασκουσών επαναστατικόν μεν, αλλά κοινώς ανεγνωρισμένον υπό της επιστήμης και της ιστορίας δίκαιον. («Επανάστασις επιτυχούσα δημιουργεί δίκαιον» Ν.Ν. Σαριπόλου. *Ελλ. Συνταγματικόν Δίκαιον* τ. I, σελ. 42, 43 ένθα και αλλοδαπή φιλολογία.)

Τοιαύται είναι: Η Αγγλική Συνταγματική Πολιτεία μετά τας δύο αστικές επαναστάσεις του 17ου αιώνος, η Βορειοαμερικανική Συμπολιτεία μετά την αστικήν της επανάστασιν του 18ου αιώνος, η Γαλλική Δημοκρατία μετά την αστικήν επανάστασιν του 1789 και η Ένωσις των Σοσιαλιστικών Σοβιετικών Δημοκρατιών μετά την προλεταριακήν επανάστασιν του 1917.

Αλλά, συν τη ιστορική ταύτη αποδειξει, είναι λογικώς αδύνατος η ριζική μεταβολή και ανατροπή ενός κοινωνικού συστήματος οιοδήποτε ως τοιούτου, δηλαδή ως συνόλου θεμελιωδών κοινωνικών θεσμών δια «βιαίων μέσων» και ουχί υπό μιας οργανωμένης εις κρατικήν εξουσίαν βίας ομαδικής των ανθρώπων. Διότι άνευ τοιαύτης κρατικής εξουσίας οιαδήποτε ενέργεια κατευθυνομένη εις άρνησιν των παλαιών κοινωνικών

θεσμών θα είχε κατά λογικήν ανάγκην και λόγω της φύσεως των πραγμάτων επεισοδιακόν μεν κατά χρόνον, επιμερικευμένον δε κατ' έκτασιν χαρακτήρα, ήτοι θα προσέβαλλεν ουχί το σύστημα, δηλαδή το ολοκλήρωμα των κοινωνικών θεσμών ως τοιούτον, αλλά απλώς τας υλικάς εκδηλώσεις τινών εκ των θεσμών τούτων, λ.χ. θα ελήστευε προς στιγμήν τον Α και Β ιδιοκτήτην μεγάλης καπιταλιστικής επιχειρήσεως, δεν θα ηδύνατο όμως να καταλύση δια κοινωνικοποιήσεως επί εθνικής κλίμακος το καθεστώς της ατομικής (αστικής) ιδιοκτησίας επί των μεγάλων μέσων της συγχρόνου παραγωγής.¹

Προβλέπων ο Νόμος 4229 την περίπτωσιν της δια βιαίων μέσων ανατροπής κοινωνικού συστήματος δεν αποτελεί εμμή κατέκτυπον αντιγραφήν των συναφών εξαιρετικών νόμων της Βουλγαρίας του 1924 και της Φασιστικής Ιταλίας του 1927, οι οποίοι αμφότεροι αναφέρονται εις μέτρα ασφαλείας του Κράτους και ουχί του κοινωνικού καθεστώτος. Δικαίως δε δια τούτο το ελληνικόν νομοσχέδιον εχαρακτηρίσθη ως «προϊόν νομικής επιπολαιότητος ανάξιον καν συζητήσεως ή κριτικής». (Α. Σβώλου, *Το Νέον Σύνταγμα*, σ. 81, σημ. 1). Ως τοιούτος επομένως ο νόμος 4229, δηλαδή ως έχων αντικείμενον εκτός του αισθητού κόσμου κατά τους ιστορικούς και λογικούς νόμους ευρισκόμενον και ρυθμιζών πράγματα αδύνατα, ουδεμίαν εξ υπαρχής έχει *ratio legis* και είναι ανεπίδεκτος δικαστικής εφαρμογής, μη υφιστάμενος ως κανών δικαίου δια τα δικαστήρια. Καθόσον, αν κατά τον θεμελιώδη ερμηνευτικόν κανόνα: *cessante ratione legis cessat lex ipsa*, εκλειψασών των πραγματικών σχέσεων ας ο νόμος ερρhythμιζεν αίρεται αυτός ο νόμος

1. Παριινή εφημερίς ανέφερε τελευταίως περί μιας δίκης ενώπιον των δικαστηρίων του Βερολίνου μεταξύ του Σοβιετικού Δημοσίου και ομάδος ρώσων ευγενών *épigrés* ζητούντων την επικύρωσιν κατασχέσεως γενομένης υπ' αυτών επί καλλιτεχνικών πινάκων τους οποίους είχαν εκθέσει εις δημοπρασίαν η εκεί Εμπορική Σοβιετική Αποστολή. Το γερμανικόν δικαστήριον ατέρριψε την αγωγήν αποφανθέν ότι νομίμως κατέστη κυρία των πινάκων η Σοβιετική Πολιτεία απαλλοτριώσασα τούτους αναγκαστικώς υπέρ του Έθνους δια του «περί Εθνικοποιήσεως» Διατάγματος της 28 Ιουνίου 1918.

συνεπεία του περιεχομένου του (*Regelsberger* 1 §26, I, A, 2 Οικον., Γεν. Αρχαί, §5, σημ. 8 «βεβαίως δεν ισχύει πλέον νόμος ούτινος εξέλειπε τον αντικείμενον εφαρμογής». Αυτόθι Στοβαίου, τ. 2, σ. 136: «δει τον νόμον... δυνατόν τοις πράγμασι»), πολλώ μάλλον αυτοανααιρεΐται ούτος όταν απ' ης κατηρησίθη έλλειπαν αι πραγματικά σχέσεις ας εσκόπει να ρυθμίση ή δεν ηδύναντο να υπάρξουν αύται εν τη πραγματικότητα.

Αν, παρά τας ανωτέρω σκέψεις, ήθελέ τις δεχθή ότι ο Νόμος 4229 αναφέρεται οπωσδήποτε εις την επιδίωξιν εφαρμογής ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την ανατροπήν του κρατούντος πολιτειακού καθεστώτος, ο νόμος ούτος πάλιν είναι αντισυνταγματικός.

Η αιτιολογική έκθεσις των δύο Υπουργών σαφώς διαχωρίζει το θεσπιζόμενον ιδιώνυμον αδίκημα από την υπό του Ποινικού Νόμου προβλεπομένην υποκίνησιν ή διεύθυνσιν αμέσου ανατροπής. Καθορίζει δε ότι ο σκοπός του νέου νόμου είναι να διώξη «μίαν πρόδηλον κίνησιν περιοριζομένην προς το παρόν εις την άγραν οπαδών προς εξασφάλισιν των μέσων επιτυχίας μιας βιαίας επιβολής της μειονότητας» εις ακαθόριστον πάντως μέλλον (Κωδ. Θεμ. 1929, σ. 484). Ο δε πρωθυπουργός, αντικρούων τους εν τη Βουλή και τη Γερουσία επικριτάς του νομοσχεδίου ως καταργούντος την ελευθερίαν της γνώμης, ρητώς εδήλωσεν ότι ο Νόμος συμφωνεί προς το Σύνταγμα και ουδαμώς απαγορεύει εις τινα να υποστηρίξη δια συγγράμματος ή δια διαλέξεως θεωρητικώς αντιλήψεις μπολσεβικικάς, ήτοι την δια βίας κατάλυσιν του κρατούντος καθεστώτος υπό μιας μειονοτηφίας, προσέθεσε δε μάλιστα ότι οι συγγραφείς θα είναι ελεύθεροι να εκδώσουν «βιβλία υποστηρίζοντα ότι θα ήξιζε να ανατραπή το ισχύον κοινωνικόν καθεστώς δια να εγκαθιδρυθεί άλλο όμοιον προς το εν Ρωσία μπολσεβικικόν» (Πρακτ. Συζ. Βουλής, 19 Ιουνίου 1929, σελ. 11 και 13). Την αυτήν φροντίδα δια την εναρμόνισιν του νέου Νόμου προς την συνταγματικήν ελευθερίαν της δημοσίας εκφράσεως των στοχασμών του πολίτου φανερώνει και η υπό των ιδίων εισηγητών αλληλοδιάδοχος μεταβολή της αρχικής διατυπώσεως του άρ-

θρου 1: «όστις διαδίδει» και της δευτέρας: «όστις προπαγανδίζει» εις: «όστις επιδιώκει την εφαρμογήν ιδεών... η ενεργεί υπέρ της εφαρμογής αυτών προσηλυτισμόν». Αλλά και σύτως διατυπωμένος και υπό του ίδιου του νομοθέτου ηρμηνευμένος ο νόμος προδήλως καταλύει την εν άρθρω 16 του Συντάγματος καθιδρυμένην πολιτικήν ελευθερίαν της δημοσίας εκφράσεως των στοχασμών του πολίτου. Διότι η ελευθερία αυτή κατά την εσωτέραν της λογικήν ουσίαν και κατά την ιστορικήν προέλευσιν της καθιερώσεώς της εις τα Συντάγματα όλων των συγχρόνων δημοκρατικών χωρών, δεν επιδέχεται κατ' αρχήν την υπό των συντεταγμένων εξουσιών εξαίρεσιν ωρισμένης κατηγορίας ιδεών (οίον της ιδέας περί βίας ως ιστορικής ανάγκης και εν τη περαιτέρω προοδευτική εξελίξει μιας κοινωνίας, σπριζομένης επί της καθολικής μεν ψηφοφορίας, επί της οικονομικής όμως ανισότητος των μελών της, η οποία ιδέα αποτελεί την περί βίας μολοσεβικικήν αντίληψιν), των οποίων η δημοσία έκφρασις δια του λόγου ή του τύπου να υποβληθή εις οιονδήποτε περιορισμόν. Τοιαύτη εξαίρεσις θα κατέλυε αναμφιβόλως την ελευθερίαν της εκφράσεως των στοχασμών του πολίτου. Τούτο δε και αυτοί ακόμη οι εισηγηταί του Ν. 4229, ως προείρηται, δεν ηδυνήθησαν ειμή να αναγνωρίσουν. Πράγματι και δι' αυτούς ήτο προφανές ότι η διακήρυξις του στοχασμού περί της δια βιαιών μέσων μετατροπής του πολιτεύματος, εφ' όσον δεν κατέληξεν εις συγκεκριμένας πράξεις αμέσου αρνήσεως των βάσεων αυτού, αλλά απλώς περιορίζεται εις «άγρην οπαδών» δηλαδή εις την προσπάθειαν καταπίσεως άλλων πολιτών περί της ορθότητος της ιδέας ταύτης, ουδόλως δύναται να υποβληθή εις ποινικήν ή άλλην τινά κύρωσιν χωρίς να καταλυθή η θεμελιώδης αυτή πολιτική ελευθερία.¹

1. Μετά την δια του νέου Δημοκρατικού Συντάγματος κατάργησιν των επαναστατικών «κατοχυρωτικών» διαταγμάτων, ουδαμώς δύναται να αποτελέση αδύχημα η απλή δι' «άγρας οπαδών» επιδίωξις εφαρμογής ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την δια βιαιών μέσων εγκαθίδρυσιν Μοναρχίας εν Ελλάδι, εφόσον η προσπάθεια αυτή δεν έχει ακόμη θίξει οπωσδήποτε τας περί «ου-

Εξάλλου, η ελευθερία αυτή και εν τοις κειμένοις των Συνταγμάτων περιλαμβάνεται εις το περί «δημοσίων δικαίων» κεφάλαιον αυτών, όπερ σημαίνει, ότι δεν αφορά μόνον εις την θεωρητικήν έκφρασιν ωρισμένων στοχασμών ως καθαρώς φιλοσοφικών ή κοινωνιολογικών, αλλά και –κυρίως μάλιστα τούτο– εις την διάδοσιν των διαφόρων πολιτικών ιδεών προς μόρφωσιν γνώμης παρά τοις πολίταις περί του πρακτικού τρόπου διαφορετικής ρυθμίσεως των κοινών. Τα δημοκρατικά Συντάγματα, προϊόντα μακροτάτων αγώνων επαναστατικών ους διεξήγαγον αι προοδευτικάί κοινωνικάί δυνάμεις κατά των απολυταρχιών του μεσαιώνος, εσκόπησαν κυρίως να διασφαλίσουν την περαιτέρω ανάπτυξιν της πολιτείας δια της ελευθέρως πάλης των πολιτικών ιδεών, δια της αμοιβαίας καταπίσεως, δηλαδή δια της διαδόσεως, της προπαγάνδας, του προσηλυτισμού εις τας διαφόρους πολιτικές ιδέας. Υπό την έννοιαν ταύτην θα ήτο νομικός παραλογισμός να δεχθί τις ότι επέτρεψαν μεν την θεωρητικήν έκφρασιν των στοχασμών, αλλ' ουχι και την επιδίωξιν της εφαρμογής αυτών εν τω μέλλοντι.

Είναι δε πράγματι καταπληκτικόν πώς επί μιας τοιαύτης παραλόγου διακρίσεως ημπούρεσαν να θεμελιωθούν αποφάσεις δικαστηρίων. Διότι είναι ολοφάνερον ότι και ο θεωρητικώς μόνον διακηρύσσων δια τινος συγγράμματος ή διαλέξεως ωρισμένας ιδέας επιδιώκει και ούτος την περί της ορθότητός των κατάπεισιν των εις ους απευθύνεται και άρα την δια των πολιτών τούτων ενδεχομένην εφαρμογήν των ιδεών του εφ' όσον αύται βεβαίως είναι επιδεκτικάί εφαρμογής επί του πεδίου της ρυθμίσεως των δημοσίων πραγμάτων. Γνωστόν είναι εκ της ιστορίας ότι εις όλας τας πολιτικές κινήσεις πρωτεργάται και πνευματικοί ηγέται υπήρξαν οι φιλόσοφοι και θεωρητικοί διδάσκαλοι οι το πρώτον υποτυπώσαντες τας σχετικές ιδέας.

νωμοσίας κ.λπ.» διατάξεις των άρθρων 123 κ.ε. του Ποινικού Νόμου. Η συνταγματική ιωστής των πολιτών είναι αυτονόητον ότι την ιδίαν επιβάλλει λύσιν και προκειμένου περί πολιτών επιδικούντων υπό τους ιδίους ακριβώς όρους την εγκαθίδρυσιν Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας εν Ελλάδα.

Αφ' ετέρου η εν συγγράμματι διατύπωσις μιας ιδέας και η διακήρυξις της αυτής ιδέας υπό τύπον λ.χ. προκηρύξεως πολιτικού τινός σωματείου, εφ' όσον δι' αυτής επιδιώκεται απλή άγρα οπαδών και φρονηματισμός των, δεν διαφέρουν εν τη ουσία των αλλά μόνον μορφικώς.

Τέλος είναι άτοπον και αντίθετον προς την ιστορίαν των συγχρόνων δημοκρατικών πολιτευμάτων να δεχθώμεν ότι οι Συνταγματικοί αυτών Νομοθέται κατωχύρωσαν την ελευθερίαν της γνώμης, με σκοπόν να καταστήσουν τους πολίτας πολιτικώς ευνούχους, ήτοι δυναμένους μεν να εκφράζουν γνώμας προς διασκέδασιν ίσως της ανίας των εν τω σπουδαστηρίω, αδυνατούντας όμως να επιδιώκουν την ιδεολογικήν και πολιτικήν προώθησιν των συμπολιτών τους προς την εν ακαθορίστω μέλλοντι εφαρμογήν των ως ορθών δια τα κοινά συμφέροντα παραδεδεγμένων γνώμων.

Π.Ν. ΠΟΥΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Δικηγόρος

Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 1930

Δικαιοσύνη, 1930

**ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΑ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ
ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ**

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ
ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΟΛΕΜΙΣΤΩΝ
ΚΑΙ ΘΥΜΑΤΩΝ ΣΤΡΑΤΟΥ

1.

1912-1922

ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΑΓΟΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΟΛΕΜΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΘΥΜΑΤΩΝ ΣΤΡΑΤΟΥ

Ἀνεκλεμμένες καὶ ἀτυποποιημένες. Μ' ἑνα λόγῳ
τοῦ Ε. ΜΠΑΡΜΠΥΣ

«... Δὲν θαυτωνουαστε τὰ ἀπὸ τὰ εἴδηλα
ποῦ ἐδιδρανονταν ἐπὶνω στὰ κονταρια
τῶν σημαῖδν καὶ ποῦ πίσω τοὺς κρυβονταν
οἱ ἔμποροι τῆς ἀνθρωπότητος καὶ, μαζὺ
μ' αὐτοὺς, ἡ ἀχόρταστη δίψα τοῦ κέρδους,
ὁ κλέφτης καὶ δολοφόνος ἐγωϊσμός, ἡ δια-
φθορὰ καὶ ἡ ληστεία καὶ μαζὺ τοὺς δλοὶ
οἱ κατακλυσοὶ, μέχρι τὸ μεγαλύτερο κα-
τακλυσὸν ποῦ πλησιάζει! Ποθοῦμε τὴν
ἐλευθερίαν καὶ γόνιμη ἔνωσιν τῶν λαῶν
ἀταλλαγμένων ἀπὸ τὰ παρσένά τους...»

ΕΡΡ.ΚΟΣ ΜΠΑΡΜΠΥΣ

ΑΘΗΝΑ — ΕΚΔΟΣΗ "ΠΑΛΑΙΟΥ ΠΟΛΕΜΙΣΤΟΥ", — 1924

Εξώφυλλο τοῦ Μανιφέστου τοῦ Συνεδρίου Παλαιῶν Πολεμιστῶν.
Τὸ ἔγραψε ὁ Πουλιόπουλος.
Εμφανίστηκε με τὸ ψευδώνυμό τοῦ Φίλιππος Ορφανός.

ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Π. ΠΟΥΛΙΟΠΟΥΛΟΥ

Τη νύχτα της 1ης προς την 2α Ιουνίου 1943 τμήμα καταστροφών του ΕΛΑΣ του Αρχηγείου Ρούμελης τίναξε τη σιδηροδρομική σήραγγα του Κούρνοβου τη στιγμή που περνούσε από αυτήν μία Ιταλική αμαξοστοιχία γεμάτη Ιταλούς στρατιώτες.

Σε αντίποινα οι Ιταλοί άρπαξαν 107 κρατούμενους από το στρατόπεδο της Λάρισας, τους μετέφεραν στο Νεζερό κι εκεί τουφέκισαν στις 6 Ιουνίου 104 από αυτούς.

Την τελευταία στιγμή εξαιρέθηκαν 3 που οδηγήθηκαν προς την Αθήνα. Η αφήγηση που ακολουθεί ανήκει στον Πέτρο Πατρέλη, αγωνιστή της Εθνικής Αντίστασης, που είχε συλληφθεί και βρισκόταν φυλακισμένος στο στρατόπεδο της Λάρισας. Είναι ένας από τους τρεις κρατούμενους που εξαιρέθηκε την τελευταία στιγμή από την εκτέλεση. Το απόσπασμα της αφήγησης που παραθέτουμε πάρθηκε από το «Χρονικό της Εθνικής Αντίστασης» της ΕΡΤ που σκηνοθέτησε ο Α. Βογιαζός:

...Ακολούθησε μετά την επιβίβαση η πορεία των αυτοκινήτων προς τη Λάρισα και προς την Εθνική Οδό. Σ' όλο το δρόμο και μέσα στη Λάρισα τα τραγούδια αντηχούσαν παντού. Όλοι τραγουδούσαμε πατριωτικά ελληνικά τραγούδια και πηγαίναμε πλέον προς το θάνατο. Τα οράματά μας τη στιγμή εκείνη

ήταν μια ελεύθερη πατρίδα που θα μας τοποθετούσε μέσα στους σωρούς των θυμάτων της ελευθερίας, και κάποτε κάποιιοι θα μας θυμόνταν. Ο δρόμος κράτησε περίπου μιάμιση ώρα και σ' ένα ύψωμα κοντά στο Δομοκό σταματήσανε τα αυτοκίνητα και άρχισε πάλι η διαδικασία της ανάγνωσης των καταλόγων. Τους κρατούμενους που κατέβαζαν από το δρόμο προς ένα ύψωμα όπου κυκλικά προχωρούσαν οι δύο κατόπιν των άλλων. Τα συνθήματα, οι φωνές των μελλοθανάτων εγιομίσανε όλη την περιοχή. Κάποιος Πουλιόπουλος δικηγόρος, κρατούμενος μελλοθάνατος έβγαλε ένα λόγο, στα ιταλικά, προς τους Ιταλούς στρατιώτες. Οι μελλοθάνατοι βγάζαν τα ρολόγια τους και τα σπάγανε για να μην πέσουν λάφυρα στα χέρια των Ιταλών. Και σ' αυτή ακριβώς τη στιγμή απάνω τελειώνει η ανάγνωση του καταλόγου και σταματάει στους 104.

Χωρίς άλλη ειδοποίηση και χωρίς τύποτα να μεσολαβήσει το αυτοκίνητο εις το οποίο είμαστε εμείς οι τρεις (Σωτήρης Σουκαράς, Πέτρος Πατρέλης, Νίκος Ρενιέρης) ξεκινάει και τραβάει προς την Αθήνα όπου και φτάσαμε στις φυλακές Αβέρωφ μεσημέρι της ίδιας μέρας.

Στην απέναντι σελίδα ο Παντελής Πουλιόπουλος το 1919. Τη φωτογραφία την έστειλε στον αδελφό του Κώστα και η αφιέρωση είναι στο πίσω μέρος. Το δείγμα γραφής είναι μοναδικό, μια και δεν έχουν βρεθεί ως τώρα χειρόγρατά του..

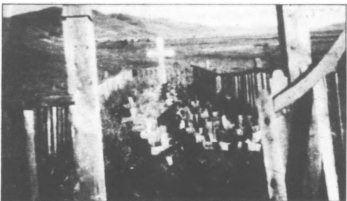
Ένας
μικρόν ἐνθύμιον ὄσιν
ὀμογενεῖαν τοῦ ἀγα-
πητοῦ μὲν ἀδελφοῦ
Χρίστοι ἐὼς τῆν ἐλευθε-
ρίαν τῆς ἐπαρχίας
τῶν ἐπιστημονικῶν μου
σπουδῶν.
Π. Πουλιόπουλος
†
1887

Ένα μακάβριο, αλλά συγκλονιστικό ντοκουμέντο. Στις 6 Ιουνίου 1943, κοντά στο Νεζερό, έξω από τη Λάρισα, εκτελέστηκαν από τους Ιταλούς 106 φυλακισμένοι πατριώτες, σαν αντίποινα για το σαμποτάζ στο Κούρνοβο. Οι περισσότεροι από αυτούς προέρχονταν από την Ακροναυπλία. Ανάμεσά τους, ο Παντελής Πουλιόπουλος, ο Γιάννης Ξυπόλητος, ο Νώντας Γιαννακός, ο Γιάννης Μακρής. Στην πρώτη φωτογραφία εικονίζεται ο σωρός των πτωμάτων. Στη δεύτερη, φαίνεται ότι έχουν ξεχωριστεί και έχουν μείνει άταφα έξι μόνο.

Σύμφωνα με κάποιες μαρτυρίες πρόκειται γι' αυτούς τους αγωνιστές που απομονωμένοι από το ΚΚΕ λόγω των πολιτικών και ιδεολογικών διαφορών τους δεν κρίθηκαν άξιοι ταφής μαζί με τους υπόλοιπους. Μόνο εκ των υστέρων, κάποιοι χωρικοί της περιοχής τους έθαψαν σ' έναν τάφο έξω από το νεκροταφείο (τρίτη φωτογραφία).

Αυτές οι φωτογραφίες ανήκαν στη γυναίκα του Π. Πουλιόπουλου, Φιλησία, που λίγο πριν πεθάνει τις παρέδωσε στον Μ.Ν. Ράπτη.

Η ίδια –αν και η μνήμη της ήταν εξασθενημένη– διηγήθηκε στον Μ.Ν.Ρ. ότι τις είχε πάρει κάποιος δάσκαλος και τις είχε δώσει στην αδελφή του Πουλιόπουλου. Κατά τη Φιλησία, ο δεύτερος από τα αριστερά (δεύτερη φωτογραφία) είναι ο Πουλιόπουλος.

ΔΗΜΗΤΡΗ ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΥ

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΠΟΥΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

Ένας διανοούμενος επαναστάτης

Ο Δημήτρης Λιβιεράτος, ερευνητής και ιστοριογράφος του ελληνικού εργατικού κινήματος, είναι ο πρώτος που επιχειρεί μια ολοκληρωμένη παρουσίαση της μορφής του πρωτοπόρου διανοούμενου και επαναστάτη Παντελή Πουλιόπουλου.

Ο συγγραφέας διατρέχει στο βιβλίο του αυτό όλη τη θυελλώδη και ηρωική ζωή του Παντελή Πουλιόπουλου. Τον παρακολουθεί από τα νεανικά του χρόνια που θα στρατευθεί στο εργατικό κίνημα μέχρι το τραγικό τέλος του, το 1943, που θα εκτελεστεί από τους Ιταλούς.

Ο αναγνώστης θα ζήσει το κλίμα της πρώτης δεκαετίας της διαμόρφωσης και εξέλιξης του ΚΚΕ, του οποίου την ηγεσία ανέλαβε, για ένα μικρό διάστημα, σε νεαρότατη ηλικία, ο Παντελής Πουλιόπουλος, αλλά και τον ανυποχώρητο αγώνα ενός οραματιστή να ανανεώσει το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα. Θα γευθεί, όμως, και την πίκρα αυτού του φωτεινού αγωνιστή που διώχθηκε, απομονώθηκε και διαγράφηκε από το κόμμα του, επειδή, πρώτος αυτός πρόβλεψε, από το 1928 ακόμα, ότι το σταλινικό πρότυπο οδηγούσε το παγκόσμιο εργατικό και κομμουνιστικό κίνημα στην καταστροφή.

**Εκδόσεις
Γλάρος**